

Boganmeldelser Noter nr. 236

- Johnny Thiedecke: Skæbnestunder i Danmarkshistorien 1789-1850. Pantheon 2022, 186 sider, 230 kr.
- Jørgen Junker Grimstrup: De arabiske erobringer 630-750 og Islams tilblivelse. Frydenlund 2021, 248 sider, 269 kr.
- Mads Waneck, Anders Ellegaard Pedersen, Gunnar C. Adriansen & Thomas P. Larsen: Flere sider af penge. Frydenlund 2021, 140 sider, 199 kr.
- Rasmus Kjærgaard Petersen: Danmark i Europa. Grundbog til Danmarks historie. Arbejdsbogen. System 2022, 142 sider, 100 kr. + moms
- Kristian Iversen: Derfor historie. Teori og metode i brug. Columbus 2022, 278 sider, 220 kr. +
- Per Stig Møller: Afgørende øjeblikke. Gyldendal 2022, 358 sider, 350 kr.
- Thomas Ubbesen: I skyggen af det nye jerntæppe. Møder med Ruslands naboer fra Ishavet til Sortehavet. Gyldendal 2022, 264 sider, 300 kr.
- Hans Davidsen-Nielsen: Spion blandt venner. Statshemmeligheden, der ændrede Danmark. Gyldendal 2022, 255 sider, 300 kr.
- Rasmus Glenthøj & Morten Nordhagen Ottesen: Union eller undergang. Kampen for et forenet Skandinavien. Gad 2021, 632 sider, 400 kr.
- Kirsten Hastrup: Vinterens hjerte. Knud Rasmussen og hans tid. Gad 2021, 512 sider, 400 kr.
- Lykke Friis: Tårernes Europa, Forlaget 28B, 2022, 312 sider, 265 kr.
- Ian Kershaw: Personlighed og magt. De mennesker som byggede og ødelagde det moderne Europa. Gad 2022, 515 sider, 516 sider, 255 kr.
- Hanne Rasmussen: 30 mænd og en kvinde. Gad 2021, 328 sider, 300 kr.
- E. H. Gombrich: En lille verdenshistorie. Bechs Forlag 2021. 300 sider, 200 kr.
- Vivian Etting: Margrete 1.. En regent og hendes samtid. Gyldendal 2021, 368 sider, 300 kr.
- Lars Kjær: Valdemar Den Store, Gad 2022, 296 sider, 350 kr.
- Søs Marie Serup: Da kvinder tog magten. Gad 2018, 304 sider
- Thomas Pikety: En kort historie om lighed. Informations Forlag 2022, 320 sider, 300 kr.
- Timothy Snyder: Bloodlands – Europa mellem Hitler og Stalin. Oversat af: Peter Dürrfeld & Anders Nygaard. Gads forlag. 576 sider. 300 kr.
- Halfdan Rasmussen & Tage Lau: Sommeren 38. Gad 2022, 230 sider, 300 kr.
- Erik Gøbel: Under sejl – til Asien, Afrika og Amerika. Gad 2021, 416 sider, 350 kr.
- Rebecca Wragg Sykes: Neandertaler. Liv, kunst og kærlighed. Turbine 2022, 404 sider, 350 kr.

Problemer for Danmark i 1800-tallets første halvdel

JOHNNY THIEDECKE:
Skæbnestunder i Danmarkshistorien 1789-1850. Pantheon 2022, 186 sider, 184 kr. uden moms.

Bogen er 4. bind i serien om skæbnestunder i Danmarkshistorien. Perioden var yderst problematisk for Danmark med krige, der medførte tab af Norge, økonomiske

problemer, der kulminerede med statsbankerotten i 1813, og store brande i København. Positivt var det imidlertid, at der blev indført den første form for demokrati. Ej heller bør Guldalderen med de flotte litterære og andre kunstneriske frembringelser glemmes, selv om Thiedecke med rette forsøger at afmytologisere perioden som lutter idyl.

Nedslagene (skæbnestunder) er brandene i 1794 (Christiansborg) og 1795 (København), slaget på Reden i 1801, Københavns bombardement med tab af den danske flåde i 1807, tabet af Norge i 1814, demokratiets indførelse, treårskrigen 1848-1850 samt grundloven af 1849. Det hele sættes ind i en sammenhæng af forfatterens brødtekst, og der lægges vægt (som i hele serien) på mange skriftlige kilder – såvel samtidige som senere – og et meget fint gengivet billedmateriale.

Bogen afsluttes med en liste over anvendt litteratur og et register på 4 sider, hvor man kan slå emner op som "enevælde" og "nationalliberalisme" og navne som "Grundtvig" og "Orla Lehmann". Der mangler en egentlig billedfortegnelse.

Som eksempel har jeg valgt "Treårskrigen", der fylder 20 sider, hvoraf de tre er Thiedeckes indledning og vurdering af krigens resultater: bevarelsen (foreløbig) af Helstaten, dansk sejr – men kun takket være de europæiske stormagters pres på Preussen, dansk national selvovervurdering, der fik frygtelige konsekvenser i den 2. slesvigske krig samt begyndelsen til et tyskerhad, der forblev i store dele af den danske befolkning de næste mere end 100 år. De skriftlige kilder skifter mellem fædrelandssangene: "Dengang jeg drog afsted", "I natten klam og kold bag Fredericia vold" og "Slumrer sødt i Slesvig Jord", digtet om den lille hornblæser samt uddrag af C. F. Allens Fædrelandets historie og 2 breve fra slagmarken. Billed-

materialet rummer 3 statuer: H.W. Bissens "Den tapre landsoldat" og "Istedløven" samt H.P. Pedersen-Dans "Den lille Hornblæser" med gode forfatterkommentarer (bl.a. at sidstnævnte statue under besættelsen blev samlingssted for danske nazister!). Der er 8 malerier: "Troppernes hjemkomst 1849", "Soldaternes hjemkomst til København 1849", "Morgen efter slaget ved Isted 25. juli 1850", "Slaget ved Isted", "Kampene ved Bov 9. april 1848", "Danske reservesoldater på march 1848" "Danske soldater spiller kort i en lade på Als 1849" og "Danske soldater ved Dannevirke i 1850".

Dette kapitel er velegnet til et tværfagligt samarbejde med dansk i såvel tekst- som billedanalyse. Umiddelbart kan det se ud til, at materialet i dette kapitel er lidt ulige fordelt med kun ét uddrag af en historiefremstilling og 2 breve, men i det tidligere kapitel om spillet om Slesvig-Holsten og demokratiets indførelse, som jo er en optakt til Treårskrigen, er der mange forskellige skriftlige kilder til belystning af disse emner, så eleverne skal nok komme igennem et varieret kilde-materiale bogen igennem.

Bogen er velegnet til undervisningsbrug, hvor en mængde kildemateriale fremlægges, og eleverne kan aktiveres med diskussioner og øvelse i historisk metode. Brødteksten er ikke dominerende, og den har mange morsomme iagttagelser og kommentarer, som f.eks. sætningen om Napoleon på side 72 "Hvor Ruslandsfelttoget var et bræt til Napoleons ligkiste, var det såkaldte folkeslag ved Leipzig låget, der blev smækket på kisten " ligesom der er hentydning til verdenslitteraturen i en sætning som "Da "zarens kurer" i september inviterede Danmark til at deltage i et "Væbnet Neutralitetsforbund, tog vi derfor med kys-hånd mod tilbuddet" på side 17 som optakt til slaget på Reden.

Man mærker tydeligt, at bogen er skrevet af en erfaren underviser i gymnasiet, og der er mange gode pointer i bogen. Udover ovennævnte vurdering af følgerne af Treårskrigen kan nævnes inddragelsen af den såkaldte hippodrombevægelse (s. 121) som optakt til 1848. Den har mig bekendt ikke fået megen omtale i de gængse lærebøger. Og som føromtalt perspektivering af "Den lille hornblæser" mærker man også forfatterens afsmittende glæde ved at føre både Casino-bygningen, hvor det berømte folkemøde fandt sted i 1848 og hippodrombygningen (Folketeatret) op til nutiden. Man føler sig efter læsningen klar til en tur rundt i København (med eller uden elever).

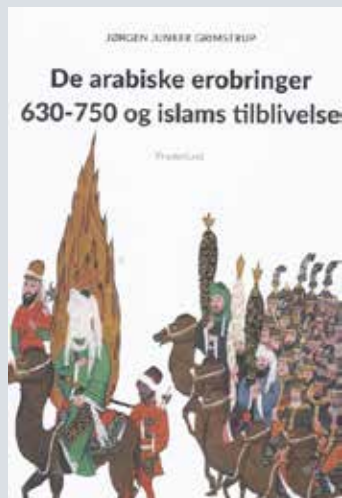
Der er et par småting, der kan ændres ved en eventuel 2. udgave: To steder (s. 13 og 111) er bogen ikke blevet færdigredigeret, idet der henvises til henholdsvis illustration og tekst "xx". Og så savnes der en date-

ring af billederne af Heibergs afsked med Rahbek-familien (s. 106) og Orla Lehmann (s. 117).

Bogen får mine varmeste anbefalinger, og er man begyndt med de tidligere bind i serien, kan man roligt anskaffe dette bind, ligesom det sagtens kan stå alene – suppleret af en bred Danmarkshistorie uden kilder – til et emne om perioden.

Kai Verner Nielsen

Arabiske erobringer

JØRGEN JUNKER GRIMSTRUP: *De arabiske erobringer 630-750 og Islams tilblivelse*. Frydenlund 202, 248 sider, 269 kr.

Jørgen Junker Grimstrups bog *"De arabiske erobringer 630-750 og islams tilblivelse"* er opdelt i to hoveddele. Del I omhandler *"Muhammed, islam og muslimernes tidligste*

historie" (s. 18-57). Del II *"De arabiske erobringer 630-750 og deres følger"* (s. 32-230). De to dele er tilsammen opdelt i 35 små og store kapitler. Dertil kommer en konklusion, hvor bogens hovedpointer trækkes op. Endelig er der en meget værdifuld og brugbar liste over de centrale begreber og navne, der bliver brugt.

Bogen indledes som sagt med at indkredse personen Muhammed og Islam som religion. Man får en god gennemgang af Muhammeds liv og islams fremkomst som religion. Forfatteren behandler herunder kilderne til såvel Muhammeds liv og islam. Centralt i historien om Muhammed og islam står naturligvis Koranen. Denne behandles grundigt, og forfatteren gør meget ud af at klarlægge de mange ret forskellige teorier om, hvordan koranen blev til og dermed dens status som religiøst og historisk skrift. Med dette som grundlag bevæger bogen sig videre mod bogens centrale emne, nemlig de arabiske erobringerne.

Denne del af fremstillingen indledes med en kort oversigt over, hvilket historisk materiale, der eksisterer til disse erobringer samt en status på de arabiske områder før erobringerne. Herefter går gennemgangen af de mange arabiske erobringer i gang. Som læser føres man igennem erobringen af Syrien, erobringen af Irak og Khuzistan (en vestlig provins i det nuværende Iran), erobringen af Ægypten, erobringen af Nord-

afrika, erobringen af Spanien mm. Kapitlerne giver tilsammen et billede af, hvordan det lykkedes araberne på lidt mere end hundrede år at skabe et mere eller mindre sammenhængende storrige.

Bogen fokuserer også på interne arabiske forhold i form af de arabiske borgerkrige. Endelig fokuserer bogen på forholdet mellem araberne og folkeslagene i de erobrede områder. Forfatteren fortæller således, at *"kristne var skatteopkrævere og soldater i de troendes hære"* (side 195). Videre skriver han *"Mønstreet synes at være, at når blot erobrede folk accepterede de troendes politiske herredømme, betalte skat og bekræftede deres tro på Gud og Dommedag, fik de lov til at passe sig selv"* (side 196). I bogen afsluttende kapitel behandles begrebet 'Jihad – hellig krig'. Det fremgår her, at begrebet kan tolkes på meget forskellig måde. Forfatteren skriver således: *"Sura 16 vers 125 ... anbefaler muslimerne fredeligt at omvende ikke-muslimer til islam. I 9:5 fra Medina opfordres derimod til at bekæmpe de vantro med magt"* (side 229). Meget fornuftigt stiller han spørgsmålet *"Men hvilket vers skal de troende rette sig efter?"*. Han når frem til, at opfordringen til at bekæmpe de vantro ifølge muslimske lovkyndige vandt over den fredelige omvendelse.

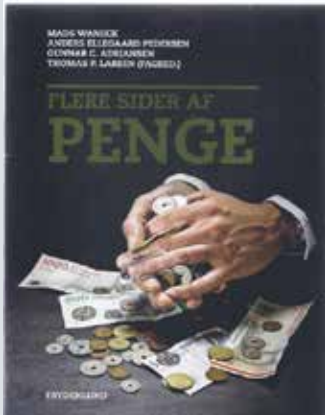
Som afslutning på en del af kapitlerne bringer Jørgen Junker Grimstrup kildetekster under overskriften *"Historisk materiale til kapitel XX"*. Der er tale om relativ små kildeuddrag, der på forskellig vis illustrer eller supplerer teksten. Endelig rummer bogen et meget rigt materiale i form af kort og billeder. Jeg kunne dog også have brugt et stikordsregister.

Undertegnede nød at læse bogen *'De arabiske erobringer 630-750 og islams tilblivelse'*. Bogen er vel-skrevet, og de mange illustrationer gør den lækker at læse i. Side efter side øser forfatteren af sin enorme viden om emnet. Dog skal bogen læses langsomt og grundigt, idet den indeholder rigtig mange navne og begreber. Man skal derfor holde 'tungen lige i munden' for at få det fulde udbytte af bogen. Den tidligere omtalte liste over de centrale begreber og navne får man som læser ofte brug for. Om bogens anvendelse som undervisningsbog skriver Jørgen Junker Grimstrup *"Selv om man afsætter op til ti undervisningstimer på bogens temaer, kan man ikke nå at læse hele bogen"*. Dette kan jeg som anmelder kun erklære mig enig i. Forfatteren giver dog en opskrift på, hvordan bogen eventuelt kan anvendes. Hans forslag er at læse hovedparten af del I sammen med udvalgte kapitler af del II. Umiddelbart vil jeg dog mene, at bogen som grundbog er rigtig svær og omfattende for mange gymnasielever. Derimod kan den sagtens bruges i forbindelse udarbejdelse af større opgaver, fx SOP og SRP. Der skal hermed lyde en opfordring til,

at skolernes biblioteker anskaffer sig mindst et eksemplar af bogen. Ligesom folkebibliotekerne bør indkøbe langt flere eksemplarer af bogen end de 38, der i skrivende stund har fundet vej til folkebibliotekernes hylder.

Jens-Peter Fage Madsen

Flere sider af penge

MADS WANECK, ANDERS ELLEGAARD PEDERSEN, GUNNAR C. ADRIANSEN, THOMAS P. LARSEN: *Flere sider af PENGE*. Frydenlund 2021, 140 sider, 199 kr.

Forlaget Frydenlund lægger med denne femte udgivelse endnu en bog til KS-undervisningsserien

med fællestitlerne "Flere sider af...". Hidtil er der udkommet en KS-grundbog (Flere sider af KS), en bog om Grønland, en bog om velfærdsstaten og en bog om Rusland. Med alle fem bøger i bogkælderens vil man være ganske tæt på at have materiale til det samlede 1½-års undervisning i faget. Og i øvrigt er der flere bøger på vej i serien.

KS-fagkonstruktionen har bl.a. været bredt kritiseret for at være for kompleks for HF-eleverne og en for bøvlet og tidskrævende eksamen, men vi må konstatere, at faget har overlevet mere eller mindre i sin nuværende konstruktion siden 2005, og derfor må man sige, at det er meget velkomment, at der er forlag, der specifikt laver undervisningsbøger til netop dette lidt specielle fag.

Som de andre udgivelser i serien er bogen inddelt i KS-fagets tre dele: en historiedel (den længste), og en samfundsfaglig og religionsfaglig del. Emnet "penge" kan umiddelbart lyde utraditionelt, men i en KS-faglig sammenhæng giver det i høj grad mening. Pointen er jo at finde en interessant case eller faglighed, som giver mening og kan belyses hensigtsmæssigt i alle tre fag, og her er fænomenet penge bestemt ikke så tosset!

Bogen belyser pengenes historie med historiefaget, pengenes moderne kredsløb i samfundsfag og de etiske aspekter af penge og det at eje noget/ikke eje noget i en religionsfaglig sammenhæng. Set i lyset af hvor vigtige penge er i det moderne samfund, og hvordan penge ofte bliver udgangspunktet for politiske og bredere samfundsmæssige diskussioner, er der

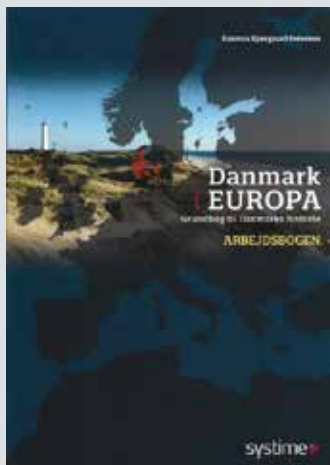
lagt op til mange gode og spændende diskussioner med HF-eleverne på baggrund af denne udgivelse. Som forfatterne skriver i forordet, er det faktisk paradoksalt, at penge fylder så meget i vores samfund, når de reelt er uspiselige, brænder dårligt og kun har en værdi, fordi vi i fællesskab har besluttet det – og diskussionen af, hvorfor penge alligevel på mange måder er geniale, er naturligvis interessant at tage med eleverne.

Bogen behandler en historisk periode på mere end 2000 år på ca. 75 sider, og det er både dens styrke og dens problem. Vi bliver introduceret for et hav af historiske perioder, begivenheder og fagbegreber lige fra de 7 dødssynder over merkantilisme og protestantismens ånd til New Deal, keynesianisme og coronakrise. Der er ingen tvivl om, at det vil kræve meget af læreren, hvis eleverne skal kunne forstå og systematisere så mange forskellige og ganske store emner. Til tider i min gennemlæsning tænkte jeg, at det var på grænsen til en umulig opgave at gabe over for læreren. På den anden side, og hvis man formår at overvinde denne væsentlige forhindring, vil bogen give eleverne et glimrende historisk overblik over meget væsentlige aspekter i vores civilisations historie. Den religionsfaglige gennemgang lider et stykke hen ad vejen af det samme problem (eller mulighed), hvor den samfundsfaglige del er betydeligt mere kompakt og koncentreret.

Bogen indeholder ikke egentlige kildetekster, men der er en lang række såkaldte "Tænk selv-bokse" undervejs, som har små kildeuddrag eller perspektiveringopgaver, hvilket i et vist omfang afhjælper problemet med de manglende kildetekster. Samtidig er bogen ganske pædagogisk sat op med en mængde tekst- og faktabokse med uddybende forklaringer om vigtige begreber og fænomener, men det synes klart, at der både er behov og mulighed for at supplere bogen med yderligere kildetekster og faglitteratur. Den meget pædagogiske tilgang i bogen går igen i sproget, som er yderst forklarende og let tilgængeligt. På den måde virker bogen godt tilpasset sit intenderede publikum nemlig HF, men det gør den også i mine øjne mindre anvendelig på eksempelvis STX og HHX, medmindre man vil bruge bogen i 1.g. – og her med et fyldigt supplerende materiale. Det hører i øvrigt med i denne sammenhæng, at Frydenlund og bogen stiller en hjemmeside til rådighed med ekstra kildetekster. Desværre har Frydenlund af for mig ukendte årsager ikke valgt at udgive kildeteksterne på deres sædvanlige hjemmeside (www.his2rie.dk), og det er i den grad en skam; som underviser er det bare rart, at materialet er samlet på ét sted. Opfordringen er hermed givet videre.

Anders Bærholm Frikke

Kildepakker, øvelser og metode

RASMUS KJÆRGAARD PETERSEN: *Danmark i Europa. Grundbog til Danmarks historie – Arbejdsbogen. Systime 2022, 142 sider, 100 kr., illustreret i farver.*

I denne lille bog byder Rasmus Kjærgaard Petersen på en række værktøjer til arbejdet med den grundbog, som han udgav sammen

med Jakob Buhl Jensen i år.

Bogen starter med 15 arbejdsspørgsmål til hver af bogens ti kapitler, som kan bruges når man giver en lektie for. Dernæst følger ti bilagssæt bestående af 3-6 materialer til hvert af kapitlerne i *Danmark i Europa*. Ideen er god og en fin service. Det er også dejligt, at der til næsten alle sæt både er tekster og billeder og at teksterne er pædagogisk bearbejdet. Til gengæld er det ikke så dejligt, at der sjældent optræder tabeller og det klæder heller ikke en historiebog til nutidens gymnasium at kalde alle tekster for kilder. Specielt ikke når det drejer sig om tekster som formodentligt skal analyseres som fremstillinger – hvilket fremgår af et analyseskema til dette bagest i bogen. En anden anke ved de mange bilagssæt er, at mange af kilderne er hentet på nettet eller taget fra eksisterende historiebøger. Har man selv et godt historisk bibliotek giver de derfor ikke meget nyt.

Det er der til gengæld i bogens tredje afsnit, som indeholder 50 opgaver til bogen. Her giver Kjærgaard Petersen bud på, hvordan man på en kreativ og nytænkende måde kan arbejde med grundbogen og/eller arbejdsbogens kilder. Her er mange sjove øvelser og som eksempler kunne denne anmelder godt lide SWOT IT-øvelsen til Kalmarunionen (øvelse 7) og mange af de øvelser, hvor man skal remediere forskellige historiske begivenheder. Mange af disse øvelser kan helt sikkert også bruges i andre sammenhænge og er sammen med *Historielærers øvelsesbog* det bedste bud på en mere systematisk samling af kreative øvelser til historietimerne.

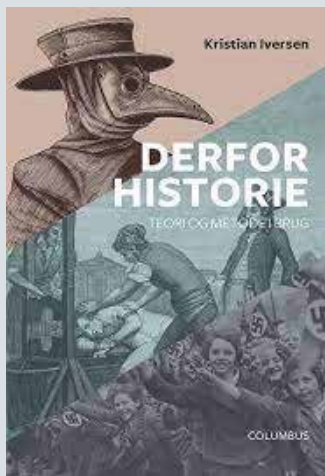
Endelig slutter bogen med et kapitel om årsagsforklaringer og analyseskemaer til beretninger, fremstillinger, billeder og diskursanalyse. Disse analysemetoder er centrale, men her findes væsentligt bedre eksempler på metodisk arbejde i *Historisk arbejdsbog* eller

På sporet af historien (Systime) og Fra fortid til Historie (Columbus).

Selv om ikke alle bogens dele står lige stærkt, synes denne anmelder at bogen er en god følgesvend for de elever som bruger grundbogen og for alle de lærere, som gerne vil have et større katalog af måder at lave kreative øvelser på i timerne.

Rasmus Thestrup Østergaard

Teori og metode

KRISTIAN IVERSEN: *Derfor historie. Teori og metode i brug. Forlaget Columbus 2022, 277 sider, 220 kr., illustreret i farver*

Kristian Iversen og Ulla Nedergaard udkom i 2014 med bogen *Danmarkshistorie mellem erindring og glemsel*, hvor de demonstrede hvordan man kunne arbejde

med den kollektive erindring i forbindelse med perioderne Vikingetid, 1864 og Besættelsestiden. I Kristian Iversens nye bog er tankegangen den samme, men med et udvidet metodisk-teoretisk begrebsapparat. Således præsenteres fagets arbejdsområde i kapitel 1 ud fra historiebrug, kildekritik, en række historiske tilgange – lige fra global historie til mikrohistorie og endelig historiesyn. Herefter følger tre større kapitler, som viser fagets teorier og metoder i spil i forbindelse med epidemiernes historie, den Franske Revolution og endelig demokratiets fald i Tyskland. Som en central del af bogen er også udarbejdet en fyldig hjemmeside, hvor der ligger opgaver og det som bogen betegner som kilder til hvert kapitel (selv om de set med elevøjne snarere burde hedde tekster, da der også er en del fremstillinger).

I hvert af de tre kapitler møder vi en bred palet af underemner, teorier og metoder. Således kommer bogen i forbindelse med afsnittet om epidemier ind på kendte eksempler som pest, kopper, kolera og den spanske syge, men der er også et nyere eksempel som Aids og kapitlet slutter med afsnit om globalhistorie og økohistorie som tilgang. I kapitlet om Den Franske Revolution gennemgår Iversen på traditionel vis revolutionen og arbejder her specielt med forskellige historiesyns fortolkninger af årsagerne til revolutionen. Som en ny tilgang præsenteres også et postkolonialt og et kønshistorisk perspektiv på revolu-

tionen – eksemplificeret gennem Haiti og de kvinder, der som Mary Wollcroft og Theroine de Mericourt var aktive under revolutionen. I det sidste kapitel om demokratiets fald er der som i de forrige kapitler først en traditionel gennemgang af Weimardemokratiets fald og herefter følger nyere perspektiver om erindringshistorie, mikrohistorie og folkedrabshistorie.

Samlet præsenterer Iversen en række tilgange og emner, som med 20-30 kilder til hvert kapitel sagtens kan bære et egentligt forløb. Selv om bogen i metodisk-teoretisk henseende ikke i væsentlig grad kommer videre end *Fra fortid til historie* af Hassing og Vollmond er der alligevel det nye, at mange af eksemplerne i *Derfor historie* er helt nye og baseret på bøger oversat til dansk. Dette betyder også, at man som elev eller lærer kan arbejde videre med nogle af de teorier og metoder som man bliver præsenteret for.

Efter denne anmelders smag er det dog ikke alle kapitlerne, som er helt vellykkede. Kapitlet om epidemier er lidt for springende med de mange forskellige sygdomme og kapitlet om demokratiets fald er dækket af nye undervisningsbøger. Til gengæld er der ikke skrevet nye ting om den Franske Revolution siden Anders Bjørns *Leve Revolutionen* fra 1988, så her lukker bogen et hul i et tiltrængt kapitel. Samlet set skal man derfor primært investere i bogen, hvis man synes, at det kunne være interessant at arbejde metodisk stringent med et eller flere bogens tre emner og i særdeleshed Den Franske Revolution.

Rasmus Østergaard

Statsmænd

PER STIG MØLLER:
Afgørende øjeblikke.
- Øjeblikke, der har formet verden af i dag. Gyldendal 2022, 358 sider, 350 kr.

I indledningskapitlet gør forfatteren sig overvejelser over den betydning, som et enkelt menneske kan have for historiens udvikling. Er man, som jeg er, opdraget i en historietradition, hvor

man har lært at være på vagt for den personorienterede historie, lyder der advarselsklokker. Forfatteren gør opmærksom på, at der er mange faktorer, der påvirker historiens gang, og kapitlet indeholder fornuftige overvejelser over forskellen på autoritære, diktatoriske ledere og handlekraftige ledere, som i demo-

kratier har haft afgørende indflydelse i konkrete sammenhænge. Det er den sidste type leder, som bogen koncentrerer sig om. Forfatterens politiske baggrund skinner tydeligt igennem, men hans akademiske baggrund fornægter sig heller ikke. Han er omhyggelig med noter, og man får et godt indblik i 5 vigtige øjeblikke i det 20. århundredes historie.

Det er ikke en biografisk fremstilling af de omtalte ledere, men en gennemgang af deres evne til i specifikke historiske sammenhænge, "afgørende øjeblikke", at agere.

Per Stig Møller har valgt at fokusere på Churchill, Charles de Gaulle, Nixon, Helmut Kohl og Nelson Mandela.

Når man, som det sker i denne bog, leger med en historieopfattelse, der lægger vægt på den enkelte statsmands handlinger og beslutninger i afgørende øjeblikke, sniger der sig let en kontrafaktisk historieskrivning ind i fremstillingen, hvad forfatteren også selv indrømmer. Det gælder i beretningen om Churchills overtagelse af ledelsen af den engelske krigsførelse i begyndelsen af 2. Verdenskrig. Det gør ikke fremstillingen mindre spændende, at der argumenteres for, at var personvalget faldet anderledes ud, ville der måske være sluttet fred med Hitler fra engelsk side, og udviklingen ville have set helt anderledes ud. Det er spændende, men også lidt uoverskueligt at læse om magtkampen i det konservative parti i vinteren 1939-40 frem til Churchills overtagelse af magten. Det bliver i lyset af diskussionerne om Europas reaktioner over for Putins krig helt aktuelt. Og man kan som læser - bogen gør det ikke umiddelbart - ikke helt frigøre sig fra at drage paralleller til den aktuelle situation om krigen i Ukraine.

Afsnittet om de Gaulles indsats under 2. verdenskrig er for mange nok mere nyt end afsnittet om Churchill. Det er næsten underholdende at læse om de Gaulles utrolige stædighed og tilsyneladende arrogance i hans kamp for Frankrigs redning og genrejsning i modsætning til Vichy regeringen.

De tre følgende eksempler på "Afgørende øjeblikke" handler om Nixon og Kina, Kohl og den tyske genforening og Mandelas kamp for frihed. Det er spændende læsning, og forfatterens baggrund som udenrigsminister skinner igennem i hans sans for diplomatiets rolle. Nogle få steder trækker forfatteren linjen op til nutidens storpolitiske udfordringer, men det historiske forløb i sig selv lægger også op til overvejelser om nutiden. Det gælder USA og vestens forhold til Kina. I dag med Rusland i stedet for Sovjet som modspiller! Afsnittet om Kohl og Gorbatsjovs forhandlinger bliver også en kommentar til dagens helt aktuelle politik og

Ruslands rolle efter den kolde krigs afslutning. Afsnittet om Mandela beskriver afgørende øjeblikke i Sydafrikas historie, men skaber ikke som de øvrige afsnit en direkte reference til den aktuelle situation i Verden.

I et afsluttende kapitel giver forfatteren et overblik over bogens tema. *“Det afgørende øjeblik og en politikers evne til at reagere selvstændigt og modigt og dermed ændre historiens gang”*. Han modificerer forestillingen om *“den store politiker”* og opregner en række andre faktorer, der spiller ind på, at det i nogle konkrete historiske situationer lykkes at træffe modige afgørende beslutninger! Bogen understreger, at der er mindst lige så mange eksempler på statsmænd, der har truffet de helt forkerte beslutninger. Det gælder især de statsmænd, der ikke har været bundet af et demokratisk parlamentarisk system. For dette system og dygtige embedsmænd er også et vigtigt element i beslutningsprocessen. Selv i situationer, hvor *“statsmanden”* synes at handle meget selvstændigt!

Det er interessant, at en bog om afgørende *“historiske”* øjeblikke i den grad bliver aktuel læsning med Ukrainekrigen som baggrund. Det gælder både de beslutninger, som politikere i Vesten må tage, og den store fokus på den enkelte politikers betydning.

Johannes Lebech

Rejseberetning fra Ruslands naboer

THOMAS UBBESEN: I skyggen af det nye jerntæppe – Møder med Ruslands naboer fra Ishavet til Sortehavet, Gyldendal, 2022, 262 sider, 300 kr.

Journalist Thomas Ubbesen har sammen med sin kone journalist Anne Haubek rejst langs den europæiske grænse til Rusland fra Kirkenes i nord til Odessa ved Sortehavet i første halvdel af 2022. Rejsen foregik efter den russiske invasion af Ukraine 24. februar, og det præger den meget. Gennem alle samtaler og interviews skinner frygten for Rusland og Putin og de forfærdelige historiske erfaringer med Rusland igennem som en rød tråd. Hvordan er det at leve med en stormagtsnabo, der lige har angrebet et fredeligt selvstændigt land, og som igennem den nyere historie har undertrykt og mishandlet befolkningerne i Østeuropa? Det får man tydeligt svar på i denne bog. Det er for de fleste

skræmmende, utrygt og ret forfærdeligt. Men det får andre til at vende sig mod Putin og forsikre hinanden om, at de vil yde modstand og ikke lade sig undertrykke af den vældige modstander.

Langt de fleste lande på rejsen har i mange år været underlagt den russiske imperialisme-magt som de baltiske lande, Polen og Ukraine, men der er én undtagelse, Finland. Dette land blev som bekendt angrebet af Sovjetunionen i 1939 og ydede en heroisk og vellykket modstand mod den sovjetiske hær. Det betyder meget for Finland i dag, og Thomas Ubbesen taler med to modne mænd, der er reserveofficerer, og de er klar til at tage kampen op, hvis Rusland skulle angribe.

Erindringen om Ruslands fremfærd og undertrykkelse er derimod meget stærk i de næste lande, som Thomas Ubbesen og Anne Haubek besøger nemlig de baltiske lande Estland, Letland og Litauen. Her forsvandt de russiske magthavere først i 1991, og i to af landene lever meget store russiske mindretal, som kom i Sovjet-perioden. Mange af samtalerne, som de to journalister har i disse lande fortæller om, hvordan det var at leve i små 50 år under den sovjetiske kommunisme, og de mange skovbrødre, der i de første år kæmpede mod Sovjetstyret, er nu kommet til ære og værdighed igen. Monumenterne for den *‘befriende’* Røde Hær falder nu på striben i Litauen, og landene glæder sig over, at Vesten endelig har indset, at Rusland med Putin i dag er en meget nærværende trussel, som kun kan afværges med hjælp fra de øvrige lande i NATO.

De to danske journalisters rejse følger tæt grænsen til Rusland hele vejen, men syd for de baltiske lande må de også vige uden om Belarus, der under Lukasjenko blot er en marionet i Putins magt.

I Polen møder de to journalister personer, der kan fortælle om den måde Rusland har optrådt på i den nyere polske historie, og vi får fx den 79-årige Stanislavas beretning om, hvordan hun som seksårig sammen med familien blev deporteret til Sibirien, hvor de i mange år måtte leve i fangenskab med kulde og sult.

Thomas Ubbesen og Anne Haubek forsætter deres rejse ind i Ukraine, hvor de opholder sig i Lviv, Kyiv og slutter i havnebyen Odessa ved Sortehavets bred. Allerede i den første by Lviv i det vestlige Ukraine præger krigen livet i byen. Luftalarmer, tankspærringer og ikke mindst flygtninge vidner om krigen. I Kyiv besøger de to journalister forstæderne, som russerne nåede frem til, inden de måtte trække sig tilbage, og ødelæggelserne af bygninger og det almindelige liv er her helt åbenbare, som vi i dag også kender fra næsten daglige reportager i TV.

Inden rejsen slutter i Odessa, kører de to mod sydvest med toget og besøger de to små områder Moldova og Transnistrien. Deres historie er helt speciel. Moldova med 3,5 mio. indbyggere var tidligere en Sovjetrepublik, og er i dag et selvstændigt land, der siden juni i år er blevet et kandidatland til EU. Men den udvikling ville den østlige del ikke være med i, og siden 1992 har knap en halv million mennesker på østbredden af floden Dnestr oprettet deres egen republik Transnistrien, der støttes af Rusland og Putin. Her er den russiske tilstedeværelse åbenlys, og landet styres af de såkaldte Sheriff-brødre som et mafia-lignende foretagende. Samtaler og interviews i de to stater giver et tydeligt indtryk af de kummerlige forhold og Transnistriens afhængighed af beskyttelse udefra.

Sidste stop er Odessa og en samtale med den 70-årige Ivan, som de to journalister kender fra tidligere rejser. I modsætning til næsten alle andre interviews og samtaler i bogen, er Ivan ikke en af dem, der mener, at Rusland er på den forkerte side, tværtimod. På sin hyggelige og venlige måde fastholder han, at krigen slet ikke er Ruslands skyld, som han siger s. 255: "Krigen? [...] Ulykken vil jeg foretrække at kalde det. Men jeg forudså det her allerede for fem år siden. Det var så åbenlyst, for USA, briterne og EU har hele tiden ønsket, at det her skulle ske, når bare de selv skulle slippe for at kæmpe. De har mere eller mindre tvunget Rusland til at reagere." De to danskeres forsøg på at komme med andre synsvinkler er helt og aldeles frugtesløse. Og sådan er det hele vejen igennem bogen. Russerne får deres informationer fra det russiske TV, og dér er Putin helten, der forsvare sig mod vesten. Der er ingen plads til dialog.

Alt i alt er det en deprimerende bog at læse, selv om den er godt skrevet og let læst. Fortidens og nutidens russiske/sovjetiske politik og fremfærd overfor naboerne er præget af kynisme, magt og den stærkes ret, og der er ikke megen mulighed for samtale og dialog hverken på gadeplan eller i den politiske debat. Bogens vinkel er 'storpolitik i frøperspektiv', hvor de almindelige mennesker, som grænser op til stormagten Rusland fortæller om fortiden og nutiden præget af frygt og angst for, hvad den store nabo kan finde på. Lyspunkter er der ikke mange af – men sådan er virkeligheden altså for Ruslands naboer.

Ulrik Grubb

Lars Findsen-sagen fint belyst

HANS DAVIDSEN-NIELSEN: *Spion blandt venner. Statshemmeligheden, der ændrede Danmark.*, Gyldendal 2022, 255 sider, 300 kr.

Hans Davidsen-Nielsen er en dygtig journalist på Politiken, som for nogle få måneder siden udsendte bogen om Lars Findsen og efterretningstjenesterne. Kort efter

fortalte Lars Findsen selv sin historie i bogen "Spionchefen – erindringer fra celle 18". I denne anmeldelse vil kun Hans Davidsen-Nielsens bog om Lars Findsen blive omtalt.

Der er ingen tvivl om, at Lars Findsen-sagen er en af de mest alvorlige spionsager, som har præget Danmark i den nyeste tid.

Historien starter tilbage i 2013, hvor whistlebloweren Edward Snowden offentliggjorde et kæmpe materiale, der viste, hvorledes den amerikanske efterretningsservice NSA indsamlede helt ufattelige mængder materiale fra internettet om personer, begivenheder og organisationer i hele verden for at beskytte USA's interesser og modvirke fx. terrorangreb, som USA oplevede i 2001. Efterfølgende har det vist sig, at Danmark spiller en central rolle i denne indsamling af data via kabler, der bliver tappet af Forsvarets Efterretningstjeneste (FE) og delt med amerikanerne.

På et tidspunkt syntes en dansk whistleblower ansat i FE, at samarbejdet stred mod dansk lovgivning og retsforhold og viderebragte sine bekymringer til Tilsynet med Efterretningstjenesterne. Tilsynet med dommer Michael Kistrup i spidsen kom med en meget kritisk rapport, der medførte, at fem topfolk i FE inklusiv chefen Lars Findsen blev hjemsendt med øjeblikkelig virkning i august 2020. 16 måneder senere i december 2021 frifandt en kommission med tre landsdommere de hjemsendte fuldstændigt. Næsten samtidigt blev Lars Findsen arresteret i lufthavnen og sad 71 dage i fængsel i dybeste hemmelighed. I øvrigt havde han været overvåget og aflyttet i omkring et år op til anholdelsen!

I frustration over overgrebet på de fem ansatte i FE bekræftede tidligere forsvarsminister Claus Hjort Frederiksen i et interview på tv2, at der var et samarbejde

om tapning mellem FE og amerikanerne. Så blev han også sigtet for at have brudt en alvorlig spionageparagraf.

Hvor sagen ender, vides ikke på nuværende tidspunkt. Men sikkert er det, at den er dybt skadelig for Danmarks samarbejde med andre sikkerhedstjenester og helt urimelig overfor de anklagede – ikke mindst Lars Findsen. Den burde, som den mangeårige departementschef i justitsministeriet Michael Lunn skrev, været blevet håndteret på en langt mere elegant og fornuftig måde – uden at gå på kompromis med danskernes retssikkerhed.

Hvorfor det gik så galt, er der flere bud på. For det første har Tilsynet med Efterretningstjenesterne med omtalte Michael Kistrup tydeligvis ikke gjort deres arbejde ordentligt – de blev senere fuldstændig underkendt af de tre landsdommere. Dernæst har forsvarsminister Trine Bramsen i den grad dummet sig ved at lade sagen eksplodere frem for at tænke sig om. Endelig peger Hans Davidsen-Nielsen på departementschef Barbara Bertelsen og med hende også statsminister Mette Frederiksen, som med deres bryske og effektive facon også glemte at inddrage den erfaring og viden, som de burde have trukket på i en så penibel og vigtig sag.

Hans Davidsen-Nielsens bog bør læses af alle, der gerne vil danne sig et overblik over sagen, og den er IKKE et partsindlæg, men en ganske nøgtern skildring af de mange forhold, som har været med til at påvirke og forme forløbet. Den hæmmes naturligvis af, at meget i sagen er hemmelighedsstemplet, hvorfor vi ikke kan få det fulde billede, men blot nogle kik ind i den hemmelige verden, hvor spioner spionerer, og myndighederne med tapning af al elektronisk kommunikation får uanede muligheder for at følge med overalt – også for at beskytte os mod angreb. Om så angrebene kommer fra terrorister eller fremmede magter.

Ulrik Grubb

Det var mere end en drøm

RASMUS GLENTHØJ OG MORTEN NORDHAGEN OTTOSEN: *Union eller undergang. Gads Forlag 2021. 632 sider. 400 kr.*

På bogens sidste side skriver forfatterne med selvbevidst beskedenhed at den ikke er det endegyldi-

ge værk om den politiske skandinavisme. Det har de vel ret i, men der er vel ingen tvivl om at den for tiden er bogen om dette emne. Dens grundighed, systematik og klarhed og faglige professionalisme vil gøre den svær at overtrumfe. Materialegrundlaget er imponerende og dokumentationen omhyggelig.

I det afsluttende kapitel (Et fremmed land) redegør forfatterne i koncentreret form for formålet med bogen. Faktisk er det kapitel så godt at det kan anbefales den fortravlede læser at begynde her og så læse resten i tilfælde af bedre tid. Forfatterne opponerer mod det de kalder "grundfortællingen", dvs. det der er blevet den gængse opfattelse blandt historikere. Den er, siges der, præget af dem der vandt, dvs. skandinavismens modstandere, og af at historieskrivningen er foregået indenfor rammerne af de enkelte lande. Grundfortællingen skal ikke forkastes, men korrigeres på væsentlige punkter, står der, men forfatternes følelser skinner dog igennem af og til, som når man citerer George Orwell (1984): "Den der behersker fortiden, behersker fremtiden, og den der behersker nutiden, behersker fortiden".

Hovedpåstanden i bogen er, at den politiske skandinavisme var langt mere end et destillat af studentermødernes punchebowl. Det var en mulig fremtid, der blot af forskellige grunde ikke blev til noget, og for at forstå fortiden må man også forstå fortidens fremtider. I sammenligning med de tyske og navnlig de italienske samlingsbestrebelse var skandinavismen ikke spor mere urealistisk.

For at dokumentere denne sidste påstand gennemgår bogen en række strukturelle faktorer:

Det europæiske internationale politiske system var heller ikke specielt velvilligt indstillet overfor tysk og italiensk samling, der måtte opnås ved krig.

Skandinavismen var overvejende et elitefænomen, men det var den tyske og italienske nationalisme også.

Skandinavismen byggede bl.a. på et nok så "realistisk" argument, i bogen kaldet "tærskelprincippet", dvs. at der skulle en vis størrelse til for at et land var levedygtigt; et erkendt princip i alle tre lande.

Der var et godt kulturelt fundament for skandinavismen.

Forskellen mellem de skandinaviske lande var ikke større, men snarere mindre end mellem de tyske eller italienske stater indbyrdes. (Gennemgås ikke detaljeret).

Når årsagen til skandinavismens nederlag ikke kan findes i de strukturelle faktorer, må de findes i begivenhedshistorien, og hovedparten af bogen bruges til en gennemgang af denne. Dette gøres med en imponerende grundighed og i sammenhæng med komplicerede spørgsmål som Slesvig-Holsten spørgsmålet, den svensk-norske union og opbruddet i den europæiske koncert efter 1848.

Bogen redegør for en række "mulighedsvinduer", der blev lukket igen uden at have været benyttet:

1848 og den første Slesvigske krig. Problemet var Rusland og at de danske beslutningstagere ikke var parate til helt at opgive Holsten.

Krimkrigen, men Oscar I tøvede for længe (eller krigen sluttede for hurtigt)

Kontakt med Bismarck 1857 og 1858, men de blev ikke fulgt op. Bismarck som skandinav!

1863-64. Danskerne var parat til at give næsten hvad som helst for en skandinavisk union (militær støtte), men var ikke parat til at fjerne Christian IX. Frederik VII døde lidt for tidligt, før en alliance var ratificeret.

Til sidst medgiver forfatterne at også enkeltpersoner kan have spillet afgørende roller. Skandinavien havde ikke nogen Cavour eller Bismarck. Nogle skurke udpeges, og pressemanden Carl Ploug levnes ikke megen ære.

Axel Moos

Polarforskeren, jægeren og fortælleren

KIRSTEN HASTRUP: *Vinterens hjerte. Knud Rasmussen og hans tid.* Gads Forlag, 2. udgave, 2022, 512 sider, rigt illustreret, 400 kr.

Polarforskeren Knud Rasmussen (1879-1939) er kendt af mange. Gennem generationer har hans *Den store slæderejse*

været at finde på konfirmandernes gavebord. I sin samtid havde han heltestatus, og det var en mediebegivenhed, når han vendte hjem fra sine Thuleekspeditioner. Mellem ekspeditionerne byggede han et stort

forfatterskab op, og der er skrevet adskillige vægtige biografier om ham.

Vinterens hjerte er skrevet af professor emeritus i antropologi ved Københavns Universitet, *Kirsten Hastrup*. Hun har i sit forskerliv arbejdet med Thuleregionens historie. Det danner grundlag for denne svær-vægter af en bog om Knud Rasmussen og hans tid.

Hun fremhæver allerede i sin indledning, at den ikke skal opfattes som en biografi i traditionel forstand. Hun vil et spadestik dybere og inddrage samtidens videns- og begrebshorisont og det herskende forhold mellem Danmark og Grønland. Bogtitlens 'og hans tid, ' skal tages helt for pålydende. På den måde formår Kirsten Hastrup at forbinde Knud Rasmussen med de brede strømninger i tiden, der har bidraget til at forme hans bevidsthed og give hans liv retning. Han bliver langt hen ad vejen en tidstypisk figur, hvad der netop får hans unikke indsats til at træde i karakter.

I kraft af den valgte strategi følger *Vinterens hjerte* ikke sin hovedperson fra vugge til grav. Fremstillingen er bygget over tre bærende temaer: *Polarforskeren, jægeren og fortælleren*.

I første del oprulles et panorama over polarforskningens udviklingshistorie, alt det Knud Rasmussen har med i bagagen, da han går i gang med sine egne ekspeditioner. Ikke mindst forholdet til de nordiske forbilleder, Fridtjof Nansen (1861-1930) og Roald Amundsen (1872-1928), spiller en afgørende rolle. På det grundlag følger vi Knud Rasmussens dannelseshistorie, hvor den afgørende pointe er, at hans mors grønlandske afstamning og hans frie drengeliv blandt grønlandske jævnaldrende i Jacobshavn, hvor faderen var præst, har formet hans personlighed og livsretning på afgørende vis. Han er fra barnsben tosproget og lever sig stærkt ind i den eskimoiske kultur og livsform. Længslen efter de store rejser ind i det ukendte land har han med sig fra barndommen. Som ung kommer han til Danmark og får med hiv og sving en studentereksamen, men et boglærd, videnskabeligt studium blev det ikke til.

Han deltager i 1902 i Mylius Erichsens litterære ekspedition, der når frem til og overvintret i 'det yderste Thule, ' landet nord for Melvillebugten. Herefter er Knud Rasmussens liv viet til ekspeditioner, hvor han afdækker polareskimoernes kultur og den sproglige og kulturelle sammenhæng, der strækker sig fra Grønland over til Alaska og Beeringshavet og ned langs Canadas østkyst. Over alt møder han folk, der taler samme sprog. I ekspeditionerne deltager kartografer, arkæologer og botanikere, og der bliver indsamlet store mængder ny viden. Det danske nationalmuseum bliver med denne indsats verdens førende, når det

gælder genstande fra og viden om polareskimoernes kultur.

I temaet *jægeren* fordyber *Kirsten Hastrup* sig i ekspeditionernes grundlæggende metode: at leve og rejse på eskimoisk vis. Her er Knud Rasmussen helt på hjemmebane og som hundeslædefører er han en sand mester. Jagten er den nødvendige forudsætning for at overleve, og det har været helt afgørende, at eskimoiske hjælpere deltager i ekspeditionerne.

Samlivet under ekspeditionerne og kampen for at overleve bliver i sig selv et udtryk for den eskimoiske livsform og naturopfattelse, samtidig med at målet er moderne videnbaseret forskning.

Bogens sidste del, *fortælleren*, undersøger forudsætningen for og karakteren af det omfattende forfatterskab, der kommer ud af de tusinder af kilometer slædespor. Grundlaget for det hele er Knud Rasmussens omfattende dagbogsnotater. Han bliver – trods manglende uddannelse – anerkendt som videnskabsmand og udnævnt til æresdoktor ved Københavns Universitet. Hans omfattende indsamling af eskimoiske sagn og myter lever måske ikke op til moderne etnologisk standard, men *Kirsten Hastrup* fremhæver det tidsbundne i hans forskning og forfatterskab og sætter det i relation til den stærke strømning af vitalisme, der med afsæt i Nietzsche præger de første årtier af 1900-tallet. Hun peger i den forbindelse på slægtskabet med *Johs. V. Jensen* og med *Tom Kristensen*, som Knud Rasmussen samarbejder med om flere af sine bøger.

Vinterens hjerte udkom første gang i 2010. Den nye udgave har et nyt forord og er tilrettelagt i et større format. Med Carlsberg Fondets økonomiske rygstød er det blevet en publikation på et højt grafisk niveau. Værket rummer et omfattende fotografisk billedmateriale af fremragende kvalitet, der netop på grund af formatet kommer helt til sin ret. Billederne bringer læseren tæt på hverdagslivet under de barske ekspeditioner, men giver også stærke oplevelser af den storslåede natur.

Det kan undre, at man ikke har investeret i et langt mere omfattende kortmateriale. Det vil være de færreste læsere, der føler sig hjemme i den polare geografi, og særdeles mange stednavne bliver nævnt. Selve navngivningen af det ukendte land er et led i den store fortælling. Man må imidlertid nøjes med et enkelt – ikke særlig stort – kort s.15, hvor kun få stednavne er angivet, og ekspeditionerne er tegnet ind i en farveskala, der ikke er helt let at adskille.

Det kunne man have gjort langt bedre!

Vinterens hjerte er ikke nogen hurtigt læst bog. Men en fordybelse i den kan anbefales. En ny erkendelse af Knud Rasmussens indsats og ikke mindst hans placering i samtiden vil vokse frem. Samtidig bidrager bogen til en nuanceret forståelse af den komplicerede sammenhæng mellem det danske og det grønlandske.

Knud Holch Andersen

Europa

LYKKE FRIIS: *Tårernes Europa*, Forlaget 28B 2022, 312 sider, 265 kr.

Lykke Friis har skrevet flere bøger om Europa. I 30-året for Murens Fald i 2019 udgav hun en bog med den optimistiske titel: "*Håbets Europa*". Friis' aktuelle bog, der helt klart kan ses i forhold til den første, har en helt anden dyster tone og titel. I for-

ordet præsenterer hun sig selv og sit forhold til Europas udvikling fra 1989 til i dag. Hun understreger, at bogen har et budskab: "... *fortællingen om, hvordan Håbets Europa sluttede, hvordan de europæiske politikere og folk hidtil har reageret, og hvad det siger om vores kontinents fremtid*" (side 13)

Bogen indledes med en fyldig gennemgang af tiden op til Ruslands invasion i Ukraine den 24. februar 2022 med tilbageblik til Murens fald og den optimistiske stemning i Europa efter den. Friis stiller spørgsmålstegn ved en gængs opfattelse af datoens betydning:

"Når det ofte hævdes, at Ruslands invasion af Ukraine har udløst et før og et efter i Europa, er jeg ikke helt enig. Det er rigtigt, at Putins angreb i sig selv er en banebrydende begivenhed, men det er ikke selve invasionen, som udløser et nyt Europas komme. Invasionen har derimod bevirket, at vi har fået øjnene op for alle de forandringer, der allerede var i gang, og dermed er blevet tvunget til at erkende, at vi lever i en ny tid" (side 34)

I de følgende kapitler udfolder hun indledningens lære, at *Håbets Europa* er forlist, med en gennemgang af Ukraines nyere historie, krigens udbrud og dens udvikling.

Kapitlerne bliver dermed en gennemgang af krigens forløb med historiske paralleller. Lykke Friis har både en politisk- og en universitetsbaggrund. Hendes fremstilling af udviklingen er ikke en forskningsmæssig rapport, men en vidende og engageret fremstilling af begivenhederne og deres baggrund. Hun inddrager i mange kapitler sine personlige oplevelser. Nogle vil finde det overflødig, men jeg mener, det gør bogen betydeligt mere levende og læservenlig! Hendes baggrund som direktør for tænketanken Europa og co-chair for ECFR fornægter sig ikke. Hendes viden om europæiske forhold er stor, og hendes stærke tilknytning til Tyskland giver hendes fremstilling en ekstra dimension.

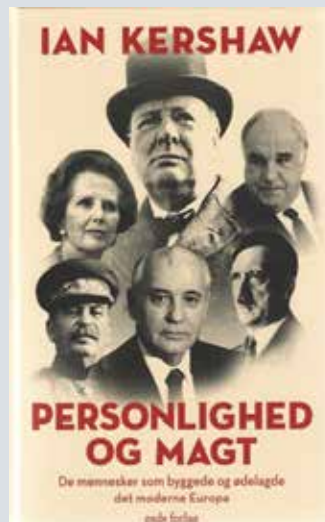
Bogen er en god og fyldig gennemgang af begivenhederne i Ukraine og Europa, der samtidig sætter fokus på den skiftende europæiske udenrigspolitik og dens manglende konsekvens.

Bogens sidste kapitel er et forsøg på at se på Europas situation som et panorama. Det er karakteristisk for hendes skrivestil, at hun ofte tager udgangspunkt i et konkret selvoplevet billede, som anvendes som metafor. Her er det fx kunstneren Yadegar Asisis visualiserede panorama om 9/11 New York i museet Panorama i Leipzig. Det er ikke kun forholdet til Rusland, men også forholdet til Kina og Tyrkiet, udfordringerne på Balkan, Brexit og Europas generelle situation, der fokuseres på. Endelig vurderer hun også USA's fremtidige rolle i europæisk politik. Forfatteren skjuler ikke sine egne vurderinger og holdninger. Hun har som nævnt varedeklareret bogen som en bog med et tema: "Vi har i Europa i lyset af optimismen efter murens fald ikke set de udfordringer og farer, der hele tiden har truet Europas stabilitet."

Bogen er udgivet i oktober måned. Dens svaghed vil være, at begivenhederne Europa og Ukraine hurtigt vil overhale elementer i bogen, men det kan man næppe bebrejde forfatteren, der med sin bog kommer med et aktuelt, nyttigt og relevant bidrag til forståelse af situationen i Europa lige nu!

Johanne Lebech

Historiens store personligheder

IAN KERSHAW: *Personlighed og magt. Oversat fra engelsk af Uffe Gardel. Gads Forlag 2022, illustreret, 516 sider, set på nettet til 255 kr.*

Bogen har undertitlen: De mennesker der byggede og ødelagde det moderne Europa. Den handler om 12 forskellige personer der var af stor betydning i Europa i det 20. århundrede: Lenin, Mussolini,

Hitler, Stalin, Churchill, de Gaulle, Adenauer, Franco, Tito, Thatcher, Gorbatsjov og Helmut Kohl. Hver af dem får et kapitel på ca. 35 sider. Ifølge forordet behandler bogen spørgsmålet: hvad er det der gør at stærke personligheder får så stor magt at de efterlader sig et stort aftryk på historien? Sidst i bogen er der et længere essay om dette emne.

Alle kapitler begynder med et afsnit der handler om personens barndom og personlighed. Så følger et afsnit om forholdene i det pågældende land, altså de forudsætninger vedkommende arbejdede ud fra. Dernæst et eller flere afsnit om personens indsats og politik. Det er kapitlets tyngdepunkt. Sidste afsnit hedder arv og eftermæle.

Man har længe diskuteret om den historiske udvikling skyldes enkeltpersoner eller om den snarere skyldes mere upersonlige faktorer. Kershaw lægger vægt på enkeltpersoners betydning, ikke ved de store udviklingslinier, men ved udfaldet af krige og kriser. Bortset fra Kohl er alle kommet til magten i en krigs- eller krisesituation. Hos hver af de valgte personer finder han frem til den begivenhed eller periode hvor personens indgriben var afgørende. Udviklingen ville være gået anderledes hvis personen ikke havde sat sit personlige fingeraftryk, mener han. Desuden gør han rede for hvilke dele af personens virke der ikke var særlig markant. F.eks. satte Helmut Kohl ikke noget specielt præg på Vesttyskland i sine første år som kansler. Men ifølge Kershaw var det hans personlige indsats der førte til den hurtige genforening efter murens fald.

I forordet præsenterer han først en række tidligere værker om store personligheder, og han diskuterer begrebet storhed. Desuden opstiller han syv generelle påstande om de meget betydningsfulde personer. Holder disse påstande så angående hans udvalg? Det

analyserer han i bogens afsluttende essay, hvor han tager påstandene en for en og undersøger om de passer på hans folk. Det gør de i de fleste tilfælde, men der er nuancer og undtagelser. Han behandler også samspillet mellem personligheden og "de upersonlige og strukturelle betingelser".

Hvis man er interesseret i den slags historiefilosofiske overvejelser, er der noget at hente her. Hovedsagen er analyser af de beskrevne personer. Der er ikke så meget nyt for en gammel historiker som mig, men synsvinklen er en anden end man finder i de fleste historiebøger. Vi får en grundig beskrivelse af den enkelte person og hans/hendes indsats, men Kershaw går ikke i dybden med forholdene i det enkelte land. De bliver kort beskrevet og forudsættes mere eller mindre bekendt. Det er personcentreret historieskrivning.

Jørgen Krøigård

Man diskuterer ikke med formanden overhovedet

HANNE RASMUSSEN: *30 mænd og en kvinde. Folketingets formænd fra 1850.* Gads Forlag 2021. 328 sider, 300 kr.

Hvervet som formand for Folketinget besidder den formelle prestige, der følger med det at være den øverste post, man kan vælges til, og får sin fylde ved hvervets overord-

nede opgave at forsvare Folketingets magt i forhold til regeringen, til lobbyister og til andre ikke-demokratiske valgte. Holdningerne til hvervet har været vidt forskellige gennem Folketingets 172 år lange eksistens. Mange har mest betragtet det som en retrætepost, og blandt formændene selv har holdningen båret præg af, om hvervet var søgt af egen drift eller kun nødvendigt påtaget. Venstres Thor Pedersen, Folketingets formand fra 2007 til 2011, kaldte det en gave at få lov til at prøve det, og det på trods af, at han selv ikke havde ønsket hvervet, men blev indstillet af et borgerligt valgforbund. Det var et drømmejob, en post med pragtfulde arbejdsopgaver og med et varieret indhold, som han ville ønske, at alle kunne prøve. Venstremanden J.C. Christensen leverer, om end ufrivilligt, vidnesbyrde om den spinkleste vægtning af formandskabet, idet det blot er nævnt i en billedtekst i en biografi over ham fra 2006. J.C.'s formandsperiode fra marts 1912 til juni 1913 bør imidlertid ret-

teligen opfattes som en oprejsning efter hans sammenkædning med Alberti-skandalen. For enkelte var formandskabet blot en station på den politiske karrieres vej. Det bedste eksempel er socialdemokraten Julius Bomholt, der var formand fra 1945 til 1950 og igen fra 1964 til 1968. Det var parenteser i et karriereløb som bl.a. folketingsmedlem og minister samt indehaver af en række andre formandskaber og råds- og udvalgsposter, alt praktiseret med en påfaldende selvbevidsthed, som gjorde ham til et yndet offer for dagbladenes tegnere i samtiden.

Folketingets længst siddende formand, det var fra 1950 til 1964, er socialdemokraten Gustav Pedersen, som fra min barndom og ungdom erindres som Mr. Folketing. Han var et led i en ubruttet kæde af socialdemokratiske formænd mellem 1924 og 1968. Den kortest siddende formand er venstremanden Rasmus Clausen. Det var i blot fire måneder fra 1894 til 1895. I nyere tid virkede Det konservative Folkeparti Erik Ninn-Hansen i knap ni måneder i 1989, da han højst usædvanligt ikke blev genvalgt ved Folketingets åbning i oktober. Hans storhed stod ved Tamil-sagens opblussen foran sit dybe fald. Den formand, som modtog den bredeste anerkendelse for sit virke, er Karl Skytte fra Det radikale Venstre. Ved sin afgang i 1978 efter en tiårig formandsperiode, holdt Anker Jørgensen, den daværende statsminister, en meget rosende tale og sluttede med at sige, at der var tre ord, der faldt ham ind, når han tænkte på Skytte som formand, og det var 'fasthed, mildhed og humor'. Statsministeren ruttede ikke altid med sine superlativer. Da partifællen K.B. Andersen, Skyttes efterfølger som formand, afgik i 1981, indeholdt hans tale det kryptiske udsagn: "Det har somme tider været spændende at overvære Folketingets formands ledelse af møderne" (s. 191). Berlingske Tidende skrev, at K.B. havde et bedre forhold til politikere fra andre partier end til sine egne partifæller. Det vist nok sletteste vidnesbyrd om et formandsvirke fik den ovenfor anførte Rasmus Clausen. Det var i avisen Dannebrog, der var talerør for Det moderate Venstre. Essensen er, at han under behandlingen af finansloven skulle have afstedkommet beklagelige latteroptrin, hver gang han lukkede munden op. Alt i alt var hans ledelse under et tilladeligt lavmål. Clausen leddede derefter finanslovens tredjebehandling, og af referatet ses det ikke, at han ikke styrede forhandlingerne på en ordentlig måde.

Formanden for Folketinget tilrettelægger tingets arbejde, sørger for en forsvarlig afvikling af det og leder forhandlingerne. Han er ansvarlig for dets drift og regnskabsvæsen, og han repræsenterer Folketinget udadtil. Inden for formandens ressortområde er at tilsikre, at debatterne i folketingssalen føres på en værdig måde. Skiftende tider så ændrede holdninger og markante udsving i formændenes opfattelse af vidden i forretningsordenens rammer. Aktivisme og demon-

strationer, påtale af upassende optræden eller uro i folketings salen eller på tilhørerpladserne er hyppigt forekommet, selvfølgelig særligt i tider med krise og konflikter. Det gjaldt f.eks. under forfatningskampen op til 'systemskiftet' i 1901, under den økonomiske og sociale krise før Danmarks besættelse i 1940 og i årene efter 'jordskredsvalget' i 1973. Allerede Folketingets første forretningsorden påbød en ordentlig tone under forhandlingerne. J.N. Madvig, formand fra 1852 til 1853, tegner sig for en af de første påtaler af et upassende ord, ordet 'Røverhistorie'. I eftertiden blev grænsen for upassende udtryksformer liberaliseret betragteligt. I nyere tid efter Venstresocialisternes og Fremskridtspartiets indtog i arenaen, det var under Karl Skyttes og K.B. Andersens formandskaber, accelererede behovet for en indsats rettet mod en undergravning af Folketingets omdømme. Dengang følte medlemmer af tinget hyppigt et heftigt behov for i ord eller handling at demonstrere utraditionelle eller ideologiske ståsteder. Under Svend Jakobsens påfølgende formandskab sluttede Preben Møller Hansens Fælles Kurs sig kortvarigt til koret, fra 1987 til 1988.

Hanne Rasmussen (f. 1951), er historiker og forfatter. Og hun er tæt på sit emne, idet hun var leder af Folketingets Bibliotek og Arkiv 2001-17. Dette er den første samlede fremstilling om Folketingets formænd, og de 31 formandsbiografier formidler på udmærket vis samtidig det danske folkestyres historie i oversigtsform. Fremstillingen er vedføjet bilag med oversigter over Folketingets og Landstinget formænd fra 30. januar 1850, Landstingets formænd indtil 22. september 1953. Et yderligere bilag belyser Folketingets budget og regnskab, idet tinget styrer sin egen økonomi uafhængigt af regeringen, dvs. af Finansudvalget og Rigsrevisionen - en uafhængighed, man synes at have hæget om med nidkærhed. Folketingets forskellige aktiviteter belyses i endnu et bilag med en oversigt over lovforslag, såvel regeringsforslag som beslutningsforslag, § 20-spørgsmål og forespørgsler. Aktivitetsniveauet er opgjort med ti års interval siden 1850. Særligt iøjnefaldende er hyppigheden af § 20-spørgsmålene. 1970-71, altså før 'jordskredsvalget', forekom 353 sådanne spørgsmål; ti år forinden blev der kun stillet 105. Antallet toppede i 2010-11 med 2.219 og synes så at have stabiliseret sig, men på et niveau, som ikke afspejler forretningsordenens oprindelige intentioner. I folketingsåret 2019-20 var antallet 1.880. En liste over litteratur omfatter ca. 70 enheder. Rigsdagstidende/Folketingstidende udgør fremstillingens væsentligste kilde fulgt af Folketingets Arkiv, præsidiets protokoller og danske aviser. Lakunen i rækken af formandserindringer er bemærkelsesværdig. Desuden er kun få formænd biograferet, og blot fire har efterladt sig arkiver. Afslutningsvis er der et afsnit med henvisningsnoter. Fremstillingen er omfattende illu-

streret, og de valgte billeder er både relevante og af en glimrende beskaffenhed. Særlig fotografisk kvalitet karakteriserer en lille snes billeder i stort format af Christiansborg og af interiører i bygningskomplekset, især fra folketings salen. Formandsbiografierne ledsages af repræsentative portrætter, deriblandt også de portrætmalerier, som i nyere tid ophængtes på Borgen efter formændenes fratreden.

Ole Halding

Historie formidlet til børn og unge

E. H. GOMBRICH: *En lille verdenshistorie*, oversat af Jørgen V. Hansen, illustrationer af Franz Katzer, Bechs forlag 2021, 300 sider, 200 kr. (vejl.)

På et obligatorisk historiehold har eleverne som regel ret forskellige tilgange til faget, nogle er nærmest umætteligt interesseret, opsøger faget og véd detaljer om mange historiske

begivenheder. På den anden side kan der være elever, der er decideret uinteresserede, og ser historien som en række personer og begivenheder, der myldrer rundt i et kedeligt virvar fra en tid, der for længst er gået. Andre elever følger nok med, men mangler historisk selvtilid, er usikre, når de endelig rækker hånden op og føler ikke, at de ved nok om historie til at ville sige noget højt.

De fleste undervisere har sandsynligvis overvejet, hvordan man tidligt vækker interessen for historie. Det er der masser af udgivelser, der giver bud på: streamingtjenester bugner af serier med historisk indhold, hver jul vises et væld af julekalendere med historisk indhold, og mange computerspil tager udgangspunkt i historiske begivenheder. I det mindre poppede område er der en del bøger om historie, som er henvendt til unge. Konkurrencen er stor, og i sidstnævnte gruppe af historiske fremstillinger henvendt til unge falder genudgivelsen af E. H. Gombrichs: *En lille verdenshistorie*.

Unægtelig et sympatisk projekt at genudgive en børne- og ungdomshistoriebogsklassiker, men også meget ambitiøst, når man tager ovenstående konkurrencesituation i betragtning, så man kan spørge sig selv om, hvilken berettigelse *En lille verdenshistorie* har for unge i dag.

Historie til børn og unge?

Bogens projekt er imponerende. På 40 korte kapitler, der i alt udgør ca. 300 sider, fortælles verdens historie fra urtiden til murens fald. Disse er suppleret af relativt få, men flotte illustrationer.

E. H. Gombrich var Østrigsk kunsthistoriker, der flyttede til England i 1936, hvor han bl.a. arbejdede for BBC under 2. verdenskrig. Som kunsthistoriker er han særligt kendt for *Kunstens historie* fra 1950, der ifølge forordet faktisk var tiltænkt unge, men er blevet en klassiker inden for kunsthistorie. Netop målgruppen er et nøgleord, når man læser *En lille verdenshistorie*, der er skrevet til børn og unge, for bogen er sine steder meget pædagogisk fortalt, og det er tydeligt, at der gøres et forsøg på at fange målgruppen. F.eks. når et kapitel om oplysningstiden indledes med: *"Hvis du kunne tale med et menneske fra tiden omkring tyrker belejringen af Wien, ville du undre dig meget over ham."* Hvorefter der følger en passage om, hvor svært man ville have ved bare at forstå fortidens sprog. Eksempler som dette kan være med til at drage læseren ind i en undren over fortiden, og dem er der en række af.

Når bogen således forsøger at ramme børn og unge, kan det ærgre, at man i en genudgivelse ikke har gjort mere for at gøre sproget tidssvarende. Det ses i sætninger som: *"Det var dem ligegyldigt"* og *"de sværmede for"*, hvilket måske ikke er svært at forstå, men et ungt menneske vil nok studse over det bedagede sprog. Man kan så anføre, at det jo er godt, at unge menneske også lærer, at sproget ikke er statisk. Men umiddelbart efter kommer ord som "herkomst" og "uhildet", og så kræver det en ret ihærdig teenager, hvis læsningen skal fastholdes. Det er lidt ærgerligt, at man ikke i højere grad har forsøgt at tilpasse sproget til nutiden. Her argumenterer jeg ikke for chat-sprog eller anden leflen, men sproget må kunne justeres uden, at man gør vold på originalen, når dens oprindelige hensigt netop var at åbne historie for børn og unge. Når det så er sagt, er der masser af overblik, interessante historier og sammenhænge mellem historiske begivenheder, der flot bliver beskrevet.

Fremstilling som levn

Bogen er også interessant læsning for en historiker, for den er selvfølgelig et produkt af sin tid, og det kommer ikke kun til udtryk i det rent sproglige, men også i vægtning af stof og fokus. *En lille verdenshistorie* må siges at være ret eurocentrisk i sin fremstilling af historien. Når først vi når frem til Romerrigets historie, er udgangspunktet de begivenheder, der sker i Europa. Andre områder nævnes primært, når de er i berøring med europæere. Eksempelvis er Amerika stort set kun med, da det "opdages" af Columbus. Den eurocentriske tilgang er ikke så mærkelig, når bo-

gen trods alt er skrevet i 1936 (undtaget det sidste kapitel, der er kommet til efter murens fald), men det er ret sjovt at se udfoldet og et fint levn at arbejde med i undervisning af gymnasielever. På samme måde er historiens drivkræfter værd at bemærke i bogen. Her fylder individet rigtigt meget, og selvfølgelig er det spændende at følge konger, fyrster og generalers indflydelse på historien, men det er med risiko for at efterlade læseren i en korridor af franske adelslægter. Ligeledes er kvindernes rolle mest at være koner til handlekraftige mænd.

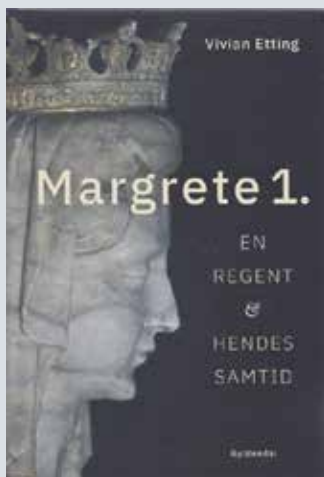
Bogen er grundlæggende præget af et progressivt historiesyn. Det bruges til at formidle en begejstring for udviklingen og for det gode ved menneskeheden, hvilket må siges at være meget opbyggeligt for en ung læser.

At bogen er præget af en tid, kan sagtens ses som en styrke, for hvis den skal bruges i undervisningen på gymnasialt niveau, skal det netop være som levn, og dér kan den faktisk meget, både det ovenfor nævnte, men det er f.eks. også en interessant pointe, at vikingerne kun fylder omkring tre linjer, vigtigere var de måske heller ikke set med ikke-danske øjne. Middelalderen fremstilles som ret mørk, og forfatteren retter i et senere efterskrift sig selv for ensidigt at fremstille afslutningen på 1. verdenskrig som et bedrag mod Tyskland og Østrig... Det er sjovt at se i 2023, men også ret nemt at dømme på så lang afstand, og den problematik kan oplagt udfoldes med elever.

Dermed har bogen en berettigelse i dag særligt som en kilde til, hvordan man fremstillede historien i 1930'erne. Men hvis unge menneskers interesse for historien skal vækkes, vil jeg nok kigge efter andre og nyere fremstillinger.

Jens Mann Christiansen

Margrete 1.

VIVIAN ETTING: *Margrete 1. En regent og hendes samtid*. Gyl-dendal 2021, 368 sider. 4.udgave pris: 300 kr.

Bogen er fjerde udgave, siden den udkom første gang i 1986, og jeg har aldrig læst den før nu i fjerde udgave i 2021. Den er nu revideret med nye illustrationer og re-

sultater fra opdateret arkæologi. Helt efter metoden. Men hvem læser den? Siden den er kommet i fjerde udgave, må der have været en læserskare. Så vidt jeg kan bedømme, er dens målgruppe forskere og særligt historieinteresserede, for den er meget grundig og nok ikke til andre. VE er meget kildenær og analyserer efter klassisk historisk metode (den erslevske), hvilket gør den spændende og meget interessant i disse tider. VE har inddraget alt tilgængeligt kildemateriale i sine grundige kildestudier, som ses i noteapparatet og bibliografien og ikke mindst i forskerdiskussioner undervejs. VE har været konsulent på filmen om dronning Margrethe, som bygger på historien om den falske Oluf.

Værkets fokus er naturligvis Margrete, men har også afsnit om landet, folk og regering, dronningens kirkepolitik, hvor Birgittinerordenen havde hendes velvilje, økonomi og godspolitik, det middelalderlige verdensbillede, kunsten og musikken og livet på landet og i byerne, hvor hanseaternes betydning inddrages herunder skibe og skibsbygning. På Margretes tid skete der store ændringer inden for landbruget. Den vil meget. Måske lidt for meget, for disse emner er behandlet i andre værker, men ideen er naturligvis at flette det hele sammen. Opbygningen af bogen er i 26 kapitler startende med det rige, som hun overtog fra sin far Valdemar Atterdag og sluttende med hendes omdømme og eftermæle. Illustrationer og kort er mange og belyser kilder og analyser.

Ved Valdemars død var situationen oven på hans indløsning af panterne til de holstenske grever og senere erobringer og medgang en lang nedtur. Forinden var Margrethe blevet gift med Norges kong Haakon. Svenskerne henvendte sig til hertug Albrecht af Mecklenburg efter at have afsat kong Magnus Smek, og så var banen kridtet op til konflikt med inddragelse af hansestæderne. Stralsundfreden 1370 blev et foreløbigt slutpunkt. Freden var hård for Danmark men kulmination for hansestæderne. Et brev til Haakon fra Margrete på Akershus viser en elendig økonomisk situation. Kapløbet om Danmarks trone blev yderst afhængigt af forholdet til hansestæderne, for der var mange involverede: Mecklenburgere, holstenere og danske adelsmænd. På Danehoffet i Slagelse i 1376 blev håndfæstningen, som VE gennemgår, nedfældet, og Margretes og Haakons søn Oluf blev konge under forældrenes formynderskab, som Margrete overtager alene, da Haakon dør i 1380.

Kirken og adelen bliver behandlet i afsnittet om regeringen, og VE betoner, at Margrete senere foretrak at bruge udenlandske adelsmænd ud fra den antagelse, at de udviste større loyalitet. Et instruktivt kort viser de ca. 40 rigsborge fordelt over hele landet som regel ved kysterne. Østersøen var plaget af sørøvere,

og VE konkluderer, at Margrete i vidt omfang støttede dem i forsøget på at bekæmpe hanseaterne, for den 28-årige dronning havde lært spilllets regler. Enden blev, at Skåne blev overgivet til Margrete efter hendes og drøst Henning Podebusks ypperlige diplomati. Sørøverne forsvandt mirabile dictu! Men sildene gjorde ikke, og sildefiskeriet i Øresund blev datidens olie kilde, som der er mange samtidige udsagn om. Baggrunden var den katolske kirkes fasteregler.

Slesvig var hertugdømme under den danske konge og Holsten tysk grevskab. Situationen var kompliceret gennem hele middelalderen - ja helt op i vor tid. Der var tale om voksende tysk indflydelse med et særligt slesvig-holstensk ridderskab. Margrete gjorde grev Gerhard til hertug af Slesvig som kong Olufs lensmand. "På den tid ville nævnte dronning, der var en meget snedig kvinde, ikke på én gang antænde flere bål..." (holstenerpræstens krønike). Der findes ikke noget officielt forleningsbrev. Erslev og M. Linton mener, at det var med vilje. Men freden var sikret. Margretes mål var Sverige. Margretes mudlvarpevirksomhed kan vi af gode grunde ikke grave op. Naturligt var det hemmeligt, og mange breve er gået tabt. Hanseaterne ville ikke rodes ind i det, og mecklenburgerne måtte se dem udlevere Skåne. De svenske stormænds valg var mecklenburgerne eller Margrete. Kong Oluf dør lige dér, og det må have været noget af et chok for Margrete, for grundlaget for hende styre forsvandt. Men kun en uge efter vendte det hele. På landstinget i Lund udråbes hun til "fuldmægtig frue og husbond og til Danmarks riges formynder" og senere af det svenske rigsråd på slottet Dalaborg. VE er ikke i tvivl om, at drøst Henning Podebusk og Roskildebispen Jens Peter Lodehat var bærende kræfter. VE gengiver med illustration det epokegørende dokument, som er uden sidestykke i dansk historie. Det er uhørt, at regeringsmagten blev overdraget til en kvinde, men måske har respekten for hendes dygtighed været afgørende, mener VE. Margrete måtte sikre sig en efterfølger, og det blev et barnebarn af hendes søster Ingeborg senere Erik af Pommern.

Den sidste bastion var kampen om Stockholm, som stadig var i mecklenburgernes besiddelse. Byen blev overgivet til hanseaterne i Lindholmtraktaten, som findes i original i Rigsarkivet. Margrete kunne nu koncentrere sig om lovgivning og den indre styrelse af sine riger, og genoprettelsen af stabiliteten styrkede kongemagtens indflydelse. Kongemagten blev så stærk, at adelen ikke mere fik den tidligere stærke indflydelse. Samtidig med kong Eriks hylgning på Viborg landsting udstedte Margrete forordningen i 1396, og den er en hovedkilde til hendes politiske mål. VE gennemgår de 17 paragraffer paragraf for paragraf med supplerende bemærkninger, hvor det bl.a. forbydes at

bygge fæstninger - et slag mod adelen - og forbud mod ulovlige havne og forprang.

Margrete var 44 år, da kulminationen Kalmarunionen blev indgået i 1397. Tilstede var stormænd og gejstlige fra de tre riger, og kong Erik blev valgt til fælles konge. Det flotte kroningsbrev er naturligvis gengivet, og VE gennemgår det nøje. Dokumentet har imidlertid en ufuldkommen karakter og er ikke på pergament. Det har naturligt ført til en større forskningsdiskussion. Men Norden var for alvor rykket ind på den europæiske scene. Det udmøntedes senere i ægteskabet mellem kong Erik og Henrik d. 4's datter den engelske prinsesse Philippa.

I Norge havde man ikke accepteret, at den unge kong Oluf var død. I 1402 skriver Johan von Posilge om en fattig syg mand, som var kommet ind i landet Preussen. Han lignede kong Oluf meget, og Margrete havde en søn, som rygterne sagde, at hun havde ladet forgive 16 år tidligere. Ifølge VE er beretningen korrekt i sammenligning med flere originalbreve om denne mærkelige begivenhed. Henrettelsen var åben og fandt sted på sildemarkedet i Falsterbo. Rygterne og historien bredte sig i hele Europa. Denne besynderlige i historie ville i vore dage blive betegnet som fake news, og hvem den stakkels mand var, får vi aldrig at vide.

Det er sjældent, man kommer tæt på mennesket dronning Margrete, men introduktionsskrivelsen til kong Erik i 1405 i forbindelse med hans rejse til Norge, giver os en mulighed. Den fylder 54 paragraffer og har været fortrolig. Den er fuld af råd og formaninger for at hindre, at Erik blev manipuleret. VE gennemgår den ganske nøje.

Der gik mange historier om Margretes død d. 28. oktober 1412 i et skib på Flensborg fjord. Ligesom historien om den falske kong Oluf havde hendes død alle forudsætninger. I starten blev Margretes lig ført til Sorø og siden til Roskilde Domkirke af Roskildebispens Peder Jensen Lodehat med den største kirkefest, der er celebreret herhjemme. Ved kirkefesten blev Roskilde Domkirke ophøjet til kongelig gravkirke og kongemagtens kirkelige centrum. Sarkofagen er et mesterværk, men vi kender ikke kunstneren bag, men han har været af international klasse. Formodentlig fra Frankrig eller Nederlandene. I vore dage er en del af sarkofagen en rekonstruktion fra 1912. Sarkofagen er aldrig blevet åbnet, men i 1950 konstaterede Nationalmuseet, at der inde i sarkofagen lå en blykiste, hvor Margrete har ligget uforstyrret siden 1423. Selv om kilderne til Margrete er af meget forskellig observans, kommer de ikke uden om, at hun var en ualmindelig intelligent og dreven kvinde. Inden for billedkunsten i 1600- og 1700-tallet blev storhedstiden malet. Forsk-

ningen om Kalmarunionen og Margretes tid fortsætter.

Kort sagt en aldeles glimrende bog, som opfylder alle historiske kriterier.

Christian Bo Bojesen

Valdemar den Store

LARS KJÆR: *Valdemar den Store*. Gad 2022. 296 sider, 350 kr.

Det var på tide at der blev udgivet en biografi om Valdemar den Store. Det er chokerende at det først skete i 2022. Kong Valdemar den Store er så central for dansk

historie, at man kan ikke beskæftige sig med højmiddelalderen uden at "komme i kontakt" med Valdemar den Store og biskop Absalon. De er tidens væsentligste aktører. Forfatteren Lars Kjær er en habil og meget vidende middelalderhistoriker ansat som lektor ved Northeastern University London.

Bogen er inddelt i 7 kapitler; Festen i Roskilde, Fra Kyiv til Fjenneslev, Sven, Knud og Valdemar, Imod fædrelandes skik, Kirkefesten og hellig krig, Frændemorder, Antikrist. I de enkelte kapitler der indsat fakta ark f.eks. om Saxo Gramaticus i første kapitel. Bogen er ikke forsynet med et egentligt noteapparat (hvilket jeg mener er en svaghed ved bogen) men med et kapitel der kaldes Noter, hvor forfatteren fortæller, hvor han har sine oplysninger fra. Det fungerer rimeligt, men det er ikke som rigtige notehenvvisninger, det er for upræcist, men det er nok udtryk for den tid vi lever i.

Bogen Valdemar den Store er en god gennemgang af en af vores mest ikoniske konger. Bogen er et produkt af et grundigt stykke forskningsarbejde. Jeg fandt flere oplysninger om Valdemar den store, som jeg ikke kendte, på trods af at jeg har arbejdet i 40 år med dansk middelalderhistorie. Jeg er imponeret over den grundighed der er i denne bog. *Valdemar den Store* giver et godt indblik i forholdet konge, kirke og stormandslægter. Kong Valdemar var hele sin regeringstid tvunget til at tage de rette hensyn til kirke og stormænd. Det kunne være en vanskelig balance politik. Her bruger Lars Kjær eksemplet, da cistercienserklosteret i Øm kom i strid med den jyske stormands frue Margareta. Kongen var tvunget til at vælge og han fravalgte Øm Kloster.

Forfatteren skal roses for, at han på enestående vis får inddraget tidens ånd i fortællingen. Læseren præsenteres for tidens religiøse strømninger og tanker. I den forbindelse skal bogens sidste kapitel "Antikrist" fremhæves. Her præsenteres læserne bl.a. for drømmen om Thomas af Becket, hvor sendebuddet Clemens, der havde været taget til fange i Pommern; natten før sin frigivelse drømte om en såret og blodig munk som bar den danske krone. Det blev udlagt som, at det var Thomas Becket og det skulle betyde, at den danske konge skulle herske over hele Pommern. Bogen er fyldt med den slags små historier hentet fra det middelalderlige kildemateriale. Det gør at bogen er meget mere end en biografi om Valdemar den Store.

Bogen er også en kulturhistorisk skildring af Valdemars samtid. Striben af kulturhistoriske oplysninger er lang, f.eks. at man til den store fest i Roskilde drak af bægere af ædelmetal og ikke af drikkehorn, der var gået af mode. De er yderst relevante for kun gennem kendskab til Valdemars samtid, kan man forstå hans politiske dispositioner.

Bogen er velskrevet. Hertil kommer det, at bogen er smuk. Gode relevante fotos, det er en lækker bog at bladere i. Det er en bog der på det varmeste kan anbefales. Den er skrevet på en sådan måde, at den også vil være egnet til selvstudium for elever der skal arbejde med denne tidsperiode.

Torben Svendrup ph.d.

Kvinder og magt

SØS MARIE SERUP:
Da kvinder tog magten. Gads Forlag
2018, 304 sider, 300 kr.

"...Der findes en skønt ord på amerikansk: Trailblazer. Når man i stedet for en traditionel politisk linse ser på samfundet gennem en prisme, der

beundrer de kvinder, der trampede stien for os andre ind til magten i samfundet, så udfolder der sig en anderledes historie om magt, samfund og kvindeliv. Det er mit håb, at magtkvindernes erfaringer vil bundfælde sig med respekt, for det fortjener de - uanset om man er politisk enig eller uenig med dem..."

"...Denne bog er mest af alt en fortælling. Bogen er ikke kritisk journalistik eller historieformidling, det er heller ikke en portrætbog eller en samtalebog i tra-

ditionel forstand. Denne bog er sin egen, ligesom de kvinder, der har fortalt historierne..."

Forfatteren Søs Marie Serups karakteristik af sin egen bog *Da kvinder tog magten* som et værk, der hverken har en historieformidlende eller kritisk journalistisk tilgang til sit emne, er meget præcis.

Da kvinder tog magten er hyldest til den generation af kvinder, ("Kvinderne fra 40'erne"), der startede i Folketinget i 1970'erne og 1980'erne, og som derudover, viser det sig i løbet af interviewene, ikke har ret meget andet tilfælles, end at de var mange på én gang.

Bogen har form som en samtalebog i coffee-table format. Ikke en samtalebog mellem de 'medvirkende' kvinder: Ritt Bjerregaard, Lone Dybkær, Mimi Jakobsen, Grethe Fenger Møller, Jytte Hilden, Britta Schall Holberg, Pia Kjærsgaard og Marianne Jelved, men (tror jeg) en collage af den enkeltes samtaler med forfatteren. Samtaler om, hvordan det var at blive og være en del af den politiske verden, om netværks og venskabers betydning, og om hvilken rolle kønnet har spillet, eller ikke har spillet, i den kontekst.

Jeg har som historiker en indgroet skepsis mod erindringer som kilder til fortiden (ofte er fortælleren andenhånds til sig selv, og fortæller det, hun plejer) og tror på vigtigheden af at få adgang til breve, dagbøger mm. der er samtidige med begivenhederne. Det er denne tilgang, brugen af det samtidige materiale, Søs Marie Serup har fravalgt i *Da kvinder tog magten*. Af samme grund er det de medvirkendes nutidige refleksioner over fortiden og nutiden, der er mest interessante: Hvorfor vil Serup så gerne have, at de gamle politikere skal fortryde noget? (Det gør de til hendes store forundring ikke) og hvorfor valgte Pia Kjærsgaard og Marianne Jelved (da bogen udkom i 2018) at stille op til det kommende folketingsvalg? (Vælgere over 60 år skal også føle sig repræsenterede).

Bogen er illustreret med portrætfotografier af Tine Harden. Helfigursbillederne i den idylliske danske natur står underligt uformidlede, hvorimod portrætfotografierne er fine.

Anne Melillo

Fin bog om (u)lighedens historie

THOMAS PIKETTY: *En kort historie om lighed*. Informations Forlag 2022. 320 sider, 300 kr.

Thomas Piketty (TP) er nok verdens mest berømte nulevende økonom. Det skyldes primært de to sværvægttere: *Kapitalen i det 21. århundrede* (2014) og *Kapital og ideologi* (2020). Nær-

værende bog er et forholdsvis kort forsøg på at skrive en populær sammenfatning af de tidligere værker.

Piketlys berømmelse hænger sammen med hans stærke fokus på lighed/ulighed i historiske og moderne samfund og ikke mindst hans enorme indsats for at formidle data omkring problematikken og sætte lighed ind i en større samfundsmæssig kontekst end blot spørgsmål om løn og formue. Hans værker har simpelthen revitaliseret debatten om lighed på globalt plan.

En kort historie om lighed er en fremragende bog. Skal man sammenfatte lighedens overordnede historiske forløb, som Piketty formidler det, falder udviklingen siden den industrielle revolution i tre faser med hans væsentligste forklaringer i ultrakort form:

- A. 1800-1914 Voldsomt stigende ulighed. Den industrielle revolution og koloniseringen af store områder uden for Europa medførte en svag Adam Smithsk natvægtstat.
- B. 1914-1980 "Den store omfordeling", dvs. en stærk bevægelse mod øget lighed. Staternes vækst under Første Verdenskrig betød, at de blev socialstater, der gennem en stærkt progressiv beskatning skabte større økonomisk lighed og foretog store sociale, sundheds- og uddannelses-investeringer, som skabte lighed i bredden.
- C. 1980-2020 Uligheden stiger igen. I 1980'erne (Reagan-Thatcher æraen) blev nyliberalismen sat på dagsordenen, og i 1990'erne kom globaliseringen med liberaliseringen af de internationale markeder. Uligheden har dog langt fra nået niveauet fra før 1914.

Ifølge Piketty er det en væsentlig pointe at lighed ikke er kommet af sig selv, men noget befolkningsgrupper har kæmpet sig til gennem politiske kampe og revolutioner. Han opererer med et meget bredt lighedsbe-

greb, hvor han inddrager utroligt mange lighedsparemetre som belyses grundigt: køn, etnisk herkomst, uddannelse, sundhed og medarbejderindflydelse på virksomheder mm.

Bogen analyserer også lighed i et internationalt perspektiv: både mellem stater, verdensdele, i- og u-lande. Historisk tager bogen også fat om det prekære spørgsmål om "Arven efter slave- og kolonitiden", som et af kapitlerne hedder. Her er Piketlys standpunkt klart: De europæiske slave-staters udbytning af kolonierne er en væsentlig årsag til de problemer, som landene i Sydamerika og Afrika har i dag. Og de bør derfor kompenseres økonomisk i langt højere grad end de hidtil er blevet.

Uligheden vokser altså og har gjort det de sidste mere end 40 år. Hvad er Piketlys forslag til løsning af lighedsproblematikken fremover? Ja, det er - måske ikke så overraskende - bogens svage side. Piketty anvender begrebet "deltagelsessocialisme", som han ikke rigtigt får konkretiseret. Og han har en række konkrete forslag: en mere progressiv indkomstskat (op til 80-90 %) og en tilsvarende stejl arve- og formueskat samt øget medarbejderindflydelse på arbejdspladserne og indgreb over for de økonomiske skævheder i det politiske system. Provenuet fra disse tiltag skal bl.a. bruges på en borgerløn, fx en større kontant udbetaling til alle 25-årige. Det er svært i den vestlige verden at få øje på de politiske kræfter, der skal gennemføre et sådant program.

En kort historie om lighed er en meget pædagogisk bog. Den er opbygget i klart fokuserede kapitler, pointerne underbygges omhyggeligt, bl.a. gennem et meget fint og grundigt noteapparat samt 41 figurer, som kan være vanskelige at afkode i sort-hvidt, men som til gengæld forklares i bokse under figurerne.

Et relevant spørgsmål er om eleverne kan læse bogen? Generelt nej. Dertil er sproget for vanskeligt, og der stilles ret store krav til læsernes forudsætninger. Men jeg vil mene at nogle af figurerne vil være velegnede i undervisningen. Til gengæld er bogen perfekt til opdatering for den travle lærer som har haft svært ved at finde tid til Piketlys to tidligere moppedrenge.

Henrik Bonne Larsen

Sommeren 38

HALFDAN RASMUSSEN & TAGE LAU: *Sommeren 38*. Gads Forlag 2022, 230 sider, 300 kr.

I sommeren 1938 satte Halfdan Rasmussen og hans kammerat Tage Lau afsted på tandem fra København til den spanske grænse. Sammen cyklede, blaffede og gik de over 2.500 km gennem et ulmende Europa på randen af sammenbrud mellem to verdenskrige.

Trods politisk engagement er det hverdagen, der fylder i de dagbøger, Halfdan og Tage betroede sig til, og som udgives for første gang. De to eventyrlystne unge møder farverige anarkister, esperantister og lokale, ser på seværdigheder i Antwerpen, drikker øl i Bruxelles, begærer Paris og bader i Atlanterhavets kolde bølger. Og mens de slider skosålerne op og planker andre rejsende for cigaretter, filosoferer de over den forunderlige klode, slås med blodsugende myg og mærker sulten i de slunkne maver. Bare det ikke bliver regnvæjr.

Sommeren 38 giver et enestående indblik i et tidligt kapitel af den spirende digter Halfdan Rasmussens liv. Bogen suppleres med forord af hans søn, Tom Nagel Rasmussen. Der er indledning og forklarende noter af historiker Svend Rybner.

Hvert et barn, dets forældre og måske særligt bedsteforældrene kender Halfdan Rasmussens rim og remser, som dem i "Halfdan Rasmussens ABC" fra 1967 med *Bennys bukser brændte* og de øvrige 27 kendte og tossede rim, der i Ib Spang Olsens genkendelige streg hænger på mangt et børneværelse. Nu har Halfdans søn, Tom Nagel Rasmussen sammen med historiker Svend Rybner og med opstartshjælp fra Erik Valeur, sammenskrevet den unge og arbejdsløse Halfdans rejsedagbøger og oplevelser med Tage Laus ditto fra de to venners fælles cykelrejse gennem Europa i det voldsomt politisk turbulente år: 1938. En rejse der også bliver en prøvelse for de tos venskab.

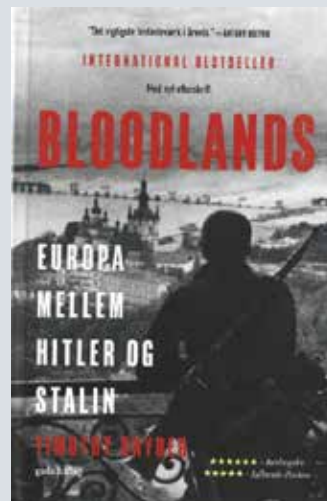
På de første godt tyve sider i *Sommeren 38* sættes scenen og kontekstforståelsen for de efterfølgende flere hundrede siders dagbøger fra Halfdans og Tages hånd. Her præsenteres Tage Lau for de uindviede som en ideologisk vakt trotskist, og Halfdan Rasmussen som socialisten, der mødtes i International Sociali-

stisk Brevklub. Mens arbejdsløsheden havde fået godt fat i Europa, særligt i Tyskland, hvor nazisterne i 1933 havde taget magten, og borgerkrigen i Spanien siden 1936 havde flået i de ideologiske skel, var arbejdsløsheden trods Kanslergadeforlig i 1933 stadig tårnhøj. Så høj at både Tage Lau og Halfdan Rasmussen på 23 år i 1938 sammen med tusindvis af andre stod i arbejdsløshedskøen og måtte tage til takke med mad fra folkekøkkener. Så hvorfor ikke tage på tandemtur gennem Europa til Spanien, har de måske tænkt?

Det fungerer rigtigt godt med en emneopdelt intro til dagbøgerne, så man i trygge hænder herefter kan lade sig forføre af de to ungersvendes skriblerier undervejs i det ikke altid solbeskinnede Europa i 1938. Indimellem kommer et Halfdan-rim med i dagbogen, og dagbogsnotaterne er forsynet med fotos. Så alt i alt giver dagbøgerne os, der i 2022 sidder og tænker tilbage på en svunden tid inden ragnarok for alvor pulveriserede Europa, et flot øjebliksbillede fra to unge og sultne socialister. Bogen er både smukt layoutet og ikke mindst smukt bundet ind helt i tråd med GAD's vanlige kvalitet.

Brian Dupont Larsen

Totalitarisme og brutalitet

TIMOTHY SNYDER: *"Bloodlands – Europa mellem Hitler og Stalin"*. Gads Forlag 2022. 576 sider, 300 kr.

I 2010 udgav den amerikanske historiker Timothy Snyder sit storværk "Bloodlands – Europe between Hitler and Stalin". Allerede året efter – dvs. i 2011, udkom den danske oversættelse

og i mere end 10 år har den danske læser derfor haft en direkte dansk sproglig adgang til et af de mest centrale værker omkring en forståelse af totalitarismen og dens brutalitet. Det er dette storværk, som nu her i 2021 (på engelsk) og 2022 (på dansk) er ajourført med nogle mindre tilføjelser, nogle rettelser og ikke mindst et efterskrift på omtrent 20 sider. Som dansk læser og underviser kan man derfor umiddelbart spørge sig selv om dette værk fortsat er aktuelt og om hvorvidt man bør investere i det istedet for f.eks. den danske førsteudgave fra 2011. Til begge disse spørgsmål må der absolut svares 'ja'.

Overordnet set bør den mulige kommende læser først overordnet gøre op med sig selv om han/hun allerede har investeret i førsteudgaven. Hvis dette *ikke* er tilfældet, så er det bare med at få købt den nye udgave, for her er virkelig tale om et akademisk fyrtårn af et værk, som i sin førsteudgave kan være svært at skaffe. Igennem "Bloodlands" 11 kapitler tager Snyder læseren på en rædselsrejse igennem 'Blodlandene' - det område som geografisk strækker sig fra det nuværende centrale Polen i Vest til det vestlige Rusland i Øst (og dermed også det nuværende Ukraine, Belarus, og de baltiske lande).

Det var i dette område, at det 20 århundredes største forbrydelser mod menneskeheden fandt sted og det var i disse områder, at de to totalitære regimer - Sovjetunionen og det nazistiske Tyskland - myrdede omtrent 14 millioner mennesker på blot 12 år i perioden 1933-1945. Ja, og som Snyder fremhæver, så "... var ikke et eneste af ofrene i hans bog soldater i aktiv tjeneste. De fleste var kvinder, børn og gamle. Ingen af dem bar våben. Mange var blevet frarøvet alt, hvad de ejede og havde, selv deres tøj"(s.8). Med andre ord er der ikke tale om faldne soldater under Den Anden Verdenskrig, men om de 14 millioner civile ofre, som de nazistiske og sovjetiske totalitære stater myrdede i denne periode.

Det var i Blodlandene, at Stalins Sovjetunion gennemførte *Holodomor* - den primært menneskeskabte hungerkatastrofe med dets mest destruktive epicenter i Ukraine. Det var i Blodlandene, at Hitlers Værnemagt og Sonderkommandoer udslettede millioner af mennesker på baggrund af race, nationalitet eller blot fordi de tilfældigvis boede i et område, hvor nazistisk utopi, metodisk udslettelse og brutalitet blev sluppet løs uden hæmninger.

Snyder beretter om alt dette. Om utopiernes fremkomst i begge stater på baggrund af Den Første Verdenskrigs myrderier og civilisationsforfald, om Sovjetunionens skånselsløse bestræbelser på at få virkeligheden til at passe med den marxistiske teoretiske baggrund, om Stalin og den sovjetiske ledelses tvangskollektivisering af millioner af bønder, om den selvforstærkende destruktion af mennesker, som ordrene fra Moskva medførte, om den efterfølgende hungersnød, som udlandet hørte om, men aldrig rigtigt ville se i øjnene, om kannibalisme, voldtægter, nedskydninger og deportationer.

"Svimmel af succes" var titlen på en af Stalin forfattet artikel i Pravda i 1933, som indirekte ledte til at Sovjets mordmaskine sagtnede farten i Ukraine og Kasakhstan. Men på det tidspunkt stod Stalins Sovjetunion allerede med millioner af ofres blod på sine hænder. Mordmaskinen standsede dog ikke - atter andre milli-

oner af Sovjets borgere ville blive tortureret, skudt og smidt i massegrave under Den Store Terror i 37-38, under Sovjets besættelse af Det Østlige Polen i 39, ved annekteringerne af Baltikum i 40' eller som påståede 'kollaboratører' i "Den Store Fædrelandskrig", som man uden de store muligheder for nuancer i Sovjetunionen og det postsovjetiske Rusland kalder krigen på Østfronten 1941-1945.

Snyders fortjeneste er imidlertid ikke kun hans omfattende dokumentation og skitsering af disse sovjetiske forbrydelser. De kan findes - og endda stærkere belyst - i mange andre værker. Det er derimod 'Bloodlands' brutale udlægning af at Sovjetunionen ikke var alene om at begå disse forbrydelser, men at de selvom de indtil 1939 primært blev udført af sovjetregimet - dog OGSÅ kunne blive til i et dæmonisk medspil og under krigen oftere modspil med periodens anden store totalitære rædselsregime - Nazityskland. Dermed blev katastrofen for befolkningerne i Bloodlands total.

Snyder opridses således med al tydelighed det på samme tid både parallelle, men også på mange måder anderledes totalitære forløb som det nazistiske Tyskland under Hitler gennemgik frem til udbruddet af 2. verdenskrig i 1939. Målt i antallet af dødsopofere var det nazistiske Tyskland nærmest 'bagud' i forhold til Sovjetunionen inden krigen. Snyder anslår det samlede antal ofre i Det Tredje Rige frem til 1939 til omtrent 10.000 mennesker. Ofrene for jødelove, krystalnat, gadevold, eutanasi, koncentrationslejre og forfølgelser af politiske modstandere i Tyskland udgjorde med andre ord mindre end 0,3 % i forhold til de minimum 3 millioner ofre, som Stalins Sovjetunion havde dræbt inden krigsudbruddet i 1939.

Snyder undskylder eller forklejner på ingen måde Hitlers totalitære førkrigs-diktatur, men en af hans primære pointer er netop, at totalitarismen udviklede sig væsentligt forskelligt i de to stater. For med 2. verdenskrigs udbrud accelererede den tyske mordmaskine ekstremt hurtigt. Først med titusinder af nedskydninger i Polen i de første krigsuger. Herefter hurtigt henover hundredetusinder af ofre i de første uger af Operation Barbarossa. Herefter frit flydende - ofte styret fra toppen, men ofte også fra midten eller bunden, over i de millioner af mord, som nazisterne og deres allierede udførte i Blodlandenes ghettoer, landsbyer, skove og moser, koncentrations- og udryddelseslejre. Ved krigens afslutning i 1945 var omtrent 2/3 af de 14 millioner civile således myrdet af nazisterne og omtrent 1/3 - dvs. 4,5 millioner mennesker myrdet af Sovjetunionen. Statistisk voldsomt. For menneskene i Blodlandene en ufattelig og næsten altødelæggende katastrofe.

Snyders kapitler er i overvejende grad kronologisk opbyggede, men følger også en stærk tematik. I det altfortærende dybdedyk mod menneskehedens mørkeste periode er læseren konstant i druknefare. Ikke på grund af Snyders omfattende brug af tal, optegnelser, mordmetoder og næsten den messende opregning af ofrenes antal og lidelser. Men derimod på grund af den nærmest ufattelige ondskab og destruktion, som befolkningerne i Blodlandene udsættes for.

Snyders store fortjeneste er også her, at han aldrig mister blikket for det enkelte menneske, ja for det enkelte offer. Hans vinkel er ofte pga. hans kilder national i dets opgørelser af ofre, men aldrig i dets skildring af lidelserne. For hvilket sprog blev der talt og hvilken nationalitet havde egentlig de nøgne mænd, kvinder og børn som blev skudt ved massegravene i Rumbola udenfor Riga eller i Belarus skove? På de sortsværte mure i mennesketomme brandtomter eller i de få beskeder som slap ud fra torturkældrene findes ofte både polsk, ukrainsk, russisk og Jiddisch. Hvem har 'krav' på ofrene? De stater eller deres arvtagere - f.eks. Rusland, som ofte selv havde frataget ofrene al identitet og menneskelighed? De selvsamme ofre havde ofte gennemlevet forfølgelser fra først det ene, herefter det andet og så igen atter det første regime. Bønder som var undsluppet Stalins kollektiviseringer og deportationer blev myrdet af nazistiske dødspatroljer. Partisaner i Polen, som havde bekæmpet tyskerne blev indfanget og henrettet af det sovjetiske NKVD. Jøder og Romaer blev jaget af alle – inklusive deres nærmeste naboer i lokalsamfundet.

Nogle af ofrene havde i enkelte ekstreme tilfælde selv været angivere eller sågar bødler, men langt størstedelen af de myrdede havde blot forsøgt at overleve fra dag til dag og forholdt sig passive i et nærmest håbløst forsøg på at overleve totalitarismens oftest uforudsigelige destruktivitet. Når katastrofen indhentede ofrene lægger Snyder heller ikke fingre imellem. Næsten ingen ofre døde kæmpende eller med trodsige heroiske ord på læberne. Derimod døde de ofte uden registrering, nøgne, nedværdigede, bange, gennembankede, og frataget enhver værdighed.

Snyders værk er massivt – både i dets størrelse med næsten 600 sider, men så sandelig først og fremmest i dets umådeligt skarpe analyser af totalitarismens destruktivitet og nådesløshed. For totalitarismen kommer ikke i en enkelt form eller som en fast genkendelig størrelse. Totalitarismen er mange-facettet og drives fra både oven og fra neden. Statens ideologi, dens politiske og økonomiske strukturer og dens teknologi er alle centrale bestanddele. Men som Snyder viser, så drives destruktionsen også af den enkelte. Af individets valg og handlinger. Mordet på medmennesket findes i det enkelte menneske selv. En østrigsk

politimand myrder børn med skud i hovedet i Belarus, imens han i et brev til sin kone fortæller at han gør det for at forsvare sine egne børn. Totalitarismen og risikoen for nye bødler og ofre er derfor altid til stede.

Netop igennem denne diskussion og vinkling giver 'efterskriftet' i den nye udgave mening og netop derfor bør en læser, som allerede har Snyders førsteudgave alligevel overveje at investere i denne nye udgave. Ja, netop efterskriftet vil faktisk være oplagt at bruge som udgangspunkt for en debat i en klasse.

Det kunne være omkring Blodlandenes kompleksitet, men også deres brugbarhed for debat af fortiden i og udenfor Blodlandene i dag. Med andre ord brug og misbrug af historien.

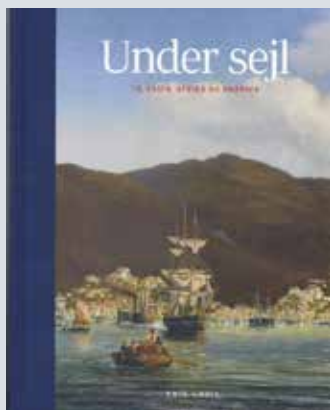
For risikoen for at tilskære totalitarismens myrderier i Blodlandene i en national optik har altid været til stede. Som Snyder rammende skriver, så '... kan vi ikke træde ind i (historiens) buskads uden at få slag eller skrammer' (s.503). Den nationale historie om skyld og uskyld forsimples og fordummer. Den gør nogle nationer til bødler og andre nationer til ofre. Nogle nationer til gode og andre nationer til onde. Men sådan var myrderierne i Blodlandene ikke.

Snyder fremfører, at nationalhistorien kun giver mening, når den interagerer med andre. Når historien vokser udad, som han så rammende formulerer det. Ja, selv Holocaust kan ikke stå alene. Ja, kan heller ikke indtage en tabuagtig isolering fra resten af myrderierne, men er derimod en integreret del af disse.

I Putins Rusland giver netop den nationale erindring af myrderierne grobund til diktaturet. At frasige geografien, sammenhængen og kompleksiteten i mordmaskinerne er at benægte historiens indviklede sammenhæng. Erindringslove og styring af narrativet er farlige. "Tabuer skaber stammer, og uvidenhed skaber pøbler" (s.506). "Blodlandene kan være hvor som helst og alle steder" (s.509). For en underviser kan der næsten ikke findes et bedre udgangspunkt for drøftelse og debat. Anbefales på det kraftigste.

Martin Cleemann Rasmussen

Søfartshistorie

ERIK GØBEL: *"Under sejl. Til Asien, Afrika og Amerika"*, Gad 2021, 415 sider inkl. diverse registre samt fyldig kilde- og litteraturliste, 350 kr. Værket er samtidig optaget som M/S Museet for Søfarts årbog for 2021.

Gøbel er en gammel kending inden for

forskning og formidling af søfarts- og kolonihistorie, og her har han begået et pragtværk, hvor den danske handelsflådes langfarter for første gang behandles i én samlet fremstilling. Tidsspændet er fra begyndelsen af 1600-tallet til midt i 1800-tallet, og selvom Gøbel har et større forfatterskab bag sig, bygger værket alligevel på nye, omfattende kildestudier, hvorfor meget af stoffet også er nyt.

Han skriver i forordet (s. 10), at bogens pointe - i modsætning til megen tidligere litteratur - ikke er at fokusere på "uheld, katastrofer og død", men at vise, "at søfarten på de fjerne destinationer foregik planmæssigt i langt de fleste tilfælde ...", og at sejladsen efterhånden "... blev præget af en høj grad af regelmæssighed, sikkerhed og forudsigelighed, bl. a. takket være en udpræget professionalisering og kontinuitet blandt både navigatører og andre besætningsmedlemmer". At langfarterne - nok imod den ellers gængse forestilling - var regelmæssige, sikre og forudsigelige er en hovedkonklusion, som Gøbel allerede nåede frem til i sit universitets speciale fra 1978 om Kinafarterne (Asiatisk Kompagnis Kinafart 1732-1833; Besejling og bemanning, Københavns Universitet august 1978).

Selvom Gøbels hovedfokus ikke er de enkeltstående, dramatiske begivenheder, har han dog ikke helt kunnet dy sig og må da også sidst i bogen (s. 380) medgive, at de dramatiske situationer alligevel er kommet til at optage relativt megen plads. Men uden dem, som jo også var en del af langfarternes virkelighed, ville værket i anmelderens optik klart have manglet et aspekt.

Værket er bygget op i fire hovedkapitler, nemlig kinafart, ostindienfart, trekantfart samt direkte vestindienfart. Der er ikke kun tale om isolerede fremstillinger inden for hvert af disse hovedkapitler, men også om en række tematiske afsnit med forhold, der er fælles for sejladserne til både Asien, Afrika og Vestindien. Det drejer sig f. eks om skibene, navigationsmidlerne,

mandskaberne, kvinder ombord, mad og drikke, forbindelse hjem via breve, justitsen ombord, mytteri, forlis, sygdom og død, samt orlogsflåden og tropekolonierne.

Et afsnit som f.eks. "mad og drikke" bygges typisk op som en fremadskridende redegørelse over temaet, hvor der undervejs illustreres med konkrete eksempler fra flere rejser til de forskellige destinationer, og eksemplerne er oftest direkte citater fra kilderne i et moderniseret sprog, der er godt integreret i teksten.

Ind imellem, hvor det passer i fremstillingen, bringes levnedsløb over enkeltpersoner som f. eks. kinakaptajn Mouritz With, vestindienskipper Cordt Gylves Orm og søofficer Peter Schiønning. Også den fra andet sted kendte søofficer Frederik von Scholten har fundet plads her.

Fraregnes de tematiske afsnit, lægges der en lettere hovedvægt på Asien. Det skyldes formodentligt, at Asiatisk Kompagnis arkiver er fyldigere og bedre bevaret end både Ostindisk Kompagnis og vestindisk-guineisk Kompagnis samt nok også det forhold, at Gøbel med sit universitets speciale om Kinafarten allerede er godt inde i dette stof.

Gøbel indleder naturligt nok selve værket med det første togt til Ostindien 1618-22 under Ove Gedde. Langfarterne betragtedes først som begyndt, når skibene passerede Kronborg, og Gøbel begynder således sin fremstilling med Christian IV's notits i sin lommekalender 29. november 1618: "Sejlede vor indianske flåde ud af Sundet. Den almægtigske Gud give dem lykke".

Det var skibe fra det i 1616 etablerede Ostindisk Kompagni, der med Ceylon som mål indledte de næste godt 200 års danske langfarter. Ekspeditionen fik unægteligt brug for kongens fromme håb, for det var kun under de allervanskeligste forhold, at den efter 18 måneders rejse og tabet af mindst 300 mand nåede frem - og endda efter en ny plan B måtte drage videre til Coromandekysten, hvor Trankebar, Danmarks første tropekoloni, blev grundlagt. Togtet var præget af en famlen og usikkerhed, der var karakteristisk for de første langfarter. Den regelmæssighed og sikkerhed, som kendetegner de senere, skulle først opbygges via praktisk erfaring.

Efter fremstillingen af det første togt giver Gøbel i afsnittet "Velkommen ombord" en grundig beskrivelse af en typisk fregat på ostindienfarten. Vi kommer derefter med ombord på fregatten, der er opankret under Kastelspynten i yderhavnen, og følger den månedlange klargøring, udrustning og proviantering af fartøjet, inden det efter en frokost ombord for kom-

pagniets direktører samt en sidste proviantering i Helsingør begynder det 18 måneders lange togt halvvejs rundt om jorden.

Gøbel gennemgår derefter en typisk ostindienfart med de enkelte stræk på ruten og de erfaringer, som forskellige skibe over tid havde med netop dem.

Her er det største problem på rejsen, overraskende nok, bare at komme ud i Atlanten. Det skyldtes afsejlingstidspunktet om vinteren med is, storme og ugunstige vinde - man indrettede nemlig afsejlingstidspunktet efter monsunen på destinationen.

På strækningen ned igennem Atlanterhavet skulle skibene efter et ophold på De kapverdiske Øer ret langt mod vest, men det er alligevel overraskende, hvor tæt skibene kom på Brasilien, idet samtiden (s. 47-48) ligefrem måtte advare mod Abrolhos øerne kun godt 30 sømil fra kontinentet, hvor man kom helt ind på små 40 meters dybde.

Her har problemet med en præcis bestemmelse af længdegraden spillet ind, hvorfor en sidste landkending til justering af positionen kunne være nyttig inden strækket til Kapstaden – hvis man da ikke gik udenom denne og fortsatte direkte til Bengalen. Problemet med at bestemme længdegraden nøjagtigt løstes dog med kronometrenes fremkomst i årtierne efter 1750.

Efterhånden lærte man også at udnytte vestenvindsbæltet syd for Afrika og lade sig føre halvvejs over mod Australien for at runde øen Amsterdam, inden man fangede sydøst passaten og i en stor bue kunne gå op mod Bengalen. Det er således vindsystemerne, der helt og holdent har styret disse sejlruiter.

Et meget spændende tema er i forlængelse heraf afsnittet om navigation. Her er der en del god information – selv for en yachtskipper af 1. grad – at hente. I vore dage med GPS-navigation kan det synes forbløffende, hvor dygtige navigatørerne var til at finde frem med selv ret enkle redskaber, og det ofte på etaper, hvor man ikke havde haft landkending i månedsvis. Breddegraden kunne man nemt finde ved at måle solhøjden, men det var som nævnt et problem at fastslå længdegraden nøjagtigt før hen i sidste halvdel af 1700-tallet. Man var endda også i stand til at udregne en positions misvisning, hvilket jo kræver, at man kender til fænomenets eksistens.

Et centralt tema i bogen er sikkerheden, regelmæssigheden og forudsigeligheden på langfarterne. At søfolkene på fregatterne til Asien ikke havde store chancer for at se hjemlandets kyster igen, er en myte, som Gøbel godt og grundigt punkterer. Sikkerheden

ved sejladsene var tværtimod meget høj. Havarier var ganske hyppige og noget, man altid måtte regne med, men totalforlis var sjældne.

Dette illustrerer Gøbel (s. 271) ved en tabel over Asiatisk kompagnis totalforlis i tiden 1732-1833:

På 123 togter til Indien endte 9 (= 7 %) med forlis. Her sker alene de 8 i "pionérårene" 1732-52, hvilket vil sige, at kompagniet kun mistede et enkelt skib i de sidste 81 år af sin virksomhed!

Til Kina udrustedes i tidsrummet 128 togter, hvoraf 6 (= 4,5 %) endte med forlis. Her oplevede kompagniet intet forlis efter 1772.

Billedet for de private togter til Asien er det samme: I tiden 1785-1807 udsendtes 145 ekspeditioner, hvoraf de 11 (= 7,5 %) totalforliste.

Forholdene genfinder vi på atlantfarterne: Vestindisk-guineisk Kompagni udsendte 1671-1754 i alt 229 fartøjer til Vestindien, enten direkte eller via Guinea, og her var tabsprocenten næsten 9.

Gøbel tilskriver de med tiden faldende tab dét forhold, at sejladsene blev mere og mere indarbejdet, efterhånden som de praktiske erfaringer indhøstede.

Det er bemærkelsesværdigt, at hele 7 af Asiatisk Kompagnis forlis skete i Kattegat, Skagerak eller Nordsøen, mens 3 forliste ved Sydafrika og 2 i Det indiske Ocean. De sidste 2 forsvandt sporløst på vej hjem fra Indien. Når næsten halvdelen af totalforlisene fandt sted i mere hjemlige farvande, skyldes det dét ovenfor nævnte forhold, at skibene til Asien måtte afgå om vinteren for at kunne nå monsunen i Asien.

Også forlis på farten til Vestindien var hyppigst i de nordlige farvande. Når man her helst afsejlede fra Danmark i tiden oktober - december, hang det sammen med, at man da ville nå frem til Vestindien i høstmånederne. Sukkeret var klart til udskibning omkring maj, og man skulle gerne nå væk fra øerne, inden orkansæsonen satte ind sidst i juli og helst ankomme til København inden vinteren.

Afsejlingstidspunktet fra Danmark var således tilpasset lokale forhold både i Asien og i Vestindien. Og så måtte man tage vintervej og storme med i købet på første etape af togtet.

Der må i et sådant værk nødvendigvis forekomme en del fagudtryk. Gøbel er (s. 12) klar over forholdet og forsøger at afbøde det i sin tekst, men alligevel er opslagslisten "Maritim Ordbog" (s. 392-96) med fagudtryk fra søfarten yderst velkommen. Sine steder kunne

fagudtryk i teksten dog med fordel være undladt. Der lastes f. eks. (s. 44) "læggenser". Omme i opslagslisten læser man, at det er "store trætønder" – hvorfor dog ikke bare skrive det med det samme, når en læggers ikke er angivet nærmere ved et mål? Ellers er forklaringerne i den maritime ordbog enkle og tydelige, omend en kabellængde sættes til "knap 150 meter". Og det er for lidt. En kabellængde er defineret som 1/10 sømil eller 185,2 meter.

Sproget er let, flydende og forståeligt. Det bemærkes, at Gøbel helt undgår det sproglige misfoster "slavegjort", der ellers har vundet indpas i nyere fremstillinger. Om skibene anvendes der i værket betegnelsen -farer, og der kan være en god pointe i at bruge samme betegnelse overalt. Dog kunne betegnelsen "Kinamænd" om fregatterne, der havde Canton som mål, med fordel have været genoplivet. Det ville nemlig for mange have givet udtrykket "ikke at have en Kinamands chance" god mening og sige lidt om de forestillinger, folk gjorde sig om dét at begive sig halvvejs rundt om jorden til søs. At dette billede af kinafarterne så var forkert, er en anden sag.

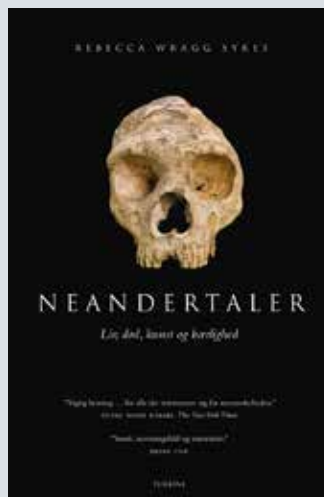
Men overordnet set er der i dette værk meget få ting at gøre indvendinger mod.

I indledningen ovenfor betegnedes "Under Sejl" som et pragtværk. Udover tekst og flot layout berettiger ikke mindst det imponerende billedmateriale i farver til denne karakteristik. Dog kunne man sine steder som f. eks. s. 221, 230 og 239 godt have ønsket sig en lidt større gengivelse, da der i teksten refereres til spændende detaljer på billedet, som man desværre ikke rigtigt kan se. Farvelægningen af tabellen på s. 304 samt 341 kunne også have været heldigere.

Værket henvender sig selvsagt ikke direkte til gymnasiet, men er derimod et godt tilbud til den søfartsinteresserede, og som et sådant anbefales det hermed varmt.

Leif Calundann Larsen

Neandertaler — en historie før historien

REBECCA WRAGG SYKES: *Neandertaler. Liv, død, kunst og kærlighed*. Overs. af Sigurd Toftdahl Terkelsen. Turbine 2022, 404 sider, 350 kr.

Der er næppe nogen, der ikke ved, hvad en neandertaler er. Tanken om disse fortidsmennesker har grebet mange menneskers fantasi efter de første knoglerester dukkede

frem i 1856. I et klippelag i et stenbrud sydvest for Düsseldorf opdagede man ved et tilfælde et hulrum, der senere er blevet kendt som Kleine Feldhofer-hulen. Siden den tid er adskillige nye fund af knogler fra samme menneske-art dukket op, og i takt hermed er vores samlede viden om disse vore mystiske slægtninge blevet forøget i ganske betydelig grad. – Det er denne *stand der Forschung*, forhistorie-arkæologen Rebecca Wragg Sykes med den ny skrevne og netop oversatte *Neandertaler. Liv, død, kunst og kærlighed* har villet ride op for menigmand.

Neandertalerne er vores genetisk set nærmeste slægtning, der uddøde for omtr. 30–40.000 år siden, og som da havde kunnet sætte sit aftryk på det forhistoriske landskab i over 300.000 år. *Neandertaler* består af 16 kapitler, der hver især sætter os ind de forskellige sider ved studiet af neandertalerne – og dermed de forskellige sider ved deres liv – for derved at give os et klarere billede af, hvem de var. I de første to kapitler gives grundlaget i form af en beskrivelse af forskningsområdet grundlæggelse på baggrund af de første fund samt en oversigt over, hvordan homo sapiens og neandertalerne er slægtsligt forbundne. Tidligere så man på neandertalerne som en 'blindgyde', en uddød gren på slægstræet. Men den nyeste forskning viser faktisk, at "de (...) blandede DNA med *H. sapiens*. Det lader til, at det meste af, hvis ikke hele, verdens nuværende befolkning i vores mødrene ophav (...) bærer på DNA fra neandertalerne" (s. 39). Dette siger selvfølgelig i sig selv selvfølgelig ikke så meget om, hvordan eller hvem neandertalerne var. Men det er i det mindste med til at skubbe os væk fra en fremskridtstro, der vil, at neandertalerne var et trin i menneskeslægten historie, men et trin, der blev udkonkurreret af de stærkere og mere robuste homo sapiens. Billedet af udviklingen må være meget mere kompliceret end det. Som Sykes skriver: ... neander-

talerne må betragtes som "ægte forfædre, som har bidraget til, hvad og hvem vi er nu" (smst.), og på den måde kan studiet i neandertalerne samtidig kaste lys over os selv.

Dernæst følger der kapitler om anatomi, om det vejr og klima, neandertalerne levede i, som varierede henover året og gennem hele den tid, de vandrede på jorden. To kapitler er dedikeret til de materielle efterladenskaber, først om forarbejdningen af sten. Sykes gør ganske meget ud af at beskrive, hvordan stenblokke blev tilhugget til brugbare værktøjer (der gives her til nogle interessante illustrationer), og det er et interessant område, der på en meget konkret måde viser, hvor højtudviklede neandertalerne var.

Kapitel 8 omhandler føden. Det viser sig, at neandertalerne – ligesom det moderne menneske – ikke har ligget fast på nogen bestemt slags føde, men har spist en lang række forskellige typer af føde. Dette passer i øvrigt passer godt med, at det har været vandrende folk, som har måttet tilpasse sig den føde, der nu fandtes på de forskellige steder. I det efterfølgende kapitel 9 forsøger Sykes at beskrive neandertalernes 'hjem' omkring bålet. Det vides ganske vist ikke med sikkerhed, om neandertalerne har været i stand til selv at lave ild, men dels ved man, at mange befolkninger var i stand til det for 300.000 år siden, dels er det næsten svært at forestille sig andet, end at i det mindste "nogle neandertalere [skulle] have lagt mærke til, hvordan flint bliver varmt og laver naturlige gnister, når man slår på det" (183) og have udnyttet det. Uanset om de selv har kunnet frembringe ild eller ej, så har de haft bålsteder, som de har organiseret bopladserne omkring, endda, ser det ud til, at de har haft komplekse, bevidste 'rumopdelinger' på bopladserne. Kapitel 10 fortæller om, hvordan neandertalerne bevægede sig rundt i verden. Selvom vi nemlig som nævnt kender til komplekst opbyggede bopladser, så var de "grundlæggende et nomadisk folkefærd" (204).

I kapitel 11, "Smukke ting", drejer det sig om neandertalernes æstetiske sans, så at sige. I Aveyron-dalen fandt man nemlig i 1990'erne noget helt særligt: to cirkulære strukturer af stalagmitter (drypsten); at der var tale om noget helt særligt blev man i hvert fald klar over, da man kunne daterede stedet til at være over 174.000 år gammelt (242):

Over 400 stalagmitter er knækket over, og blandt de brækkede stykker har neandertalerne udvalgt de brede, lige, midterste dele, hvilket tydeligt viser, at de havde en bestemt størrelse i tankerne. Dernæst har de opstillet deres "speleofakter" i to cirkler på gulvet. Den største er mere end 6 x 4 m og indeholder to små speleofaktbunker, og yderligere to bunker er placeret uden for cirklen i hver ende. En anden og lidt mindre,

men dog mere cirkulær ring er konstrueret et stykke til den anden side.

Bunkerne af knækkede søjler får stedet til at minde om en antik, klassisk ruin, og en nærmere besigtigelse kan afsløre, at der ikke er tale om et tilfældigt virvar, men en konstruktion. Hver ring består af op til fire lag, nogle sektioner har vertikale stræbebepiller, og ét sted står fem aflange speleofakter oprejst ved siden af hinanden. Komplexiteten rækker hinsides konstruktionsmæssig støtte til arkitektonisk finesse.

Sykes gør opmærksom på, at tolkningen af en struktur som den beskrevne i sagens natur vil være uhyre usikker. Hvordan skal vi dog kunne sige noget om, hvad der foregik inde i hovederne på mennesker, der eksisterede for så mange tusinde år siden, og efter hvem vi ikke har f.eks. sproglige efterladenskaber? Forfatteren forsøger at sammenligne med menneskeaber som chimpanseer, og holder sig til den antagelse, at vores eksistens, som deres, bygger på følelser, og følelser kan forklares på forskellig fysisk, kemisk og biologisk vis. Dette er selvfølgelig rigtigt nok, men en sådan forklaring forekommer dog at være temmelig begrænset af det fysiske, og spørgsmålet er så, hvordan det stiller den åndelige dimension? Selvfølgelig kan vi ud fra levnene ikke sige noget om denne, og forskeren må i høj grad holde sig til, hvad der nu engang foreligger. Men måske det blot var bedre at være tydeligere om, hvor vi ikke længere kan forklare noget på baggrund af det foreliggende. I hvert fald vil forklaringer af denne art være uhyre bundne til den enkelte forskers konkrete livssyn (det vil alle tolkninger jo i sidste ende, men i et tilfælde som dette synes det at blive altafgørende).

En interessant kendsgerning er, at neandertalerne tilsyneladende i en eller anden udstrækning benyttede sig af tegn. Undertiden ser det endda ud til, at tegnene "var hensigten i sig selv" (255). Dette passer jo vældig godt sammen med det ovenfor beskrevne "kunstværk"; neandertalerne har under alle omstændigheder følt en eller anden form for glæde ved eller tilskyndelse til at arbejde med former.

Efter dette kapitel følger et kapitel om "Sindene indeni" som dog ikke står nær så stærkt. Vi bevæger os længere væk fra det konkrete, og forfatteren udbreder sig bl.a. om neandertalernes oplevelse af "lykke", som imidlertid stort set oversættes til "simpel glæde ved solvarm hud" og lyst og nydelse, navnlig seksuel nydelse. Det forekommer som en lige lovlig forenklet ligning. Dog må man sige, at det, at de har levet sammen i flokke omfattende flere generationer, har haft spædbørn, der har krævet megen omsorg, samt at vi kan se, at voksne individer efter forskellige invalideringer tilsyneladende er blevet hjulpet og støttet gennem livet og flere år (såfremt tolkningen af levnene er

korrekt), dét peger på en meget udviklet social sans, som må have været af afgørende betydning for neandertalernes overlevelse.

Det store kapitel 13 omhandler døden. Hvordan forholdt neandertalerne sig til deres døde, og de følgende kapitler 14 og 15 graver dybere ned i vores cellulære-forbindelser til neandertalerne. Endelig rundes af med det 16. kapitel, hvor forfatteren gør sig en række mere eksistentielle overvejelser over vores forhold til neandertalerne.

Bogen afsluttes med en besynderlig epilog om moderne klimaforandringer og vores nuværende situation her på jorden. Ikke fordi den slags jo ikke er vigtig, men det er lidt svært at få øje på, hvad det mere konkret har at gøre i bog om neandertalere.

På bogens forreste inderperm findes et kort over Europa og fundsteder af neandertalere, og på den tilsvarende bageste inderperm får vi et menneskeslægts stamtræ. Begge disse er gode at have ved hånden, når man læser forskellige dele af bogen, ikke mindst det geografiske kort, der giver et klart billede af, hvor udbredt neandertalerne har været. Foruden disse er det kun få illustrationer i form af oversigter og skemaer, men omtr. midt i bogen er indhæftet 8 sider farvebilleder af fossiler, redskaber og computeranimationer – alt sammen noget, der er med til at opbygge et skarpt blik for det indre øje af de nu uddøde fortidsmennesker.

Neandertaler er en ubetinget velskrevet bog, selvom nærværende forfatter mener, at den til tider med fordel kunne have været forkortet noget. For at nævne et eksempel, så indledes hvert kapitel med et lyrisk-poetisk stykke. Det er ikke svært at få øje på ideen: nemlig at forsøge at sætte læseren tilbage i neandertalernes tid vha. fantasien. Forsøget er bestemt sympatisk; men det er, som om det (for nærværende anmelder) stikker for meget ud i forhold til den meget faglige stil i resten af bogen. Man føler lidt, at man står stille inden kapitlet sætter i gang. Videre kunne den løbende tekst også flere steder trænge til en opstramning (t.eks. skulle man overveje, om epilogen i det hele taget skulle medtages).

Videre er der en hel del fodnoter for hvilke det er ganske svært at se den dybere sammenhæng med den ovenstående tekst. F.eks. side 42, hvor vi en note får at vide, at François Bordes, en forhistoriker, har fået "et stoppested [opkaldt] efter sig". Sidste del af noten på side 67: Dorothy "Garrod [blev] 7 år efter Tabun-fundet [...] den første kvindelige professor på Oxbridge". Det er jo vældig fint, at hun blev professor på Oxbridge, men det har ikke meget med fremstillingen i øvrigt at gøre. På side 159 konstateres det, at det i de fleste

vestlige kulturer ikke længere er almindeligt at spise indvolde (det er, som det hedder "stort set degraderet til uidentificerbart fyld eller dyrefoder"); i en note hertil til får vi følgende kvalificering: "Der findes dog undtagelser: På et pizzeria i udkanten af Bordeaux kan man købe en "Bondepizza" pyntet med kråse og kallon". Ud over den række af ikke strengt nødvendige fodnoter, kunne mange af dem med fordel have været indarbejdet i hovedteksten. Tit indeholder noterne en kort, parentetisk tilføjelse til teksten. I sådan et tilfælde er det en smule irriterende at skulle hoppe fra teksten på siden ned i bunden af teksten og så tilbage igen.

Videre er kunne selve brødteksten også have haft godt af en lidt strammere redigering. Undertiden fortæber forfatteren sig lidt for meget i faglige snurrepiperier (slet ikke et usympatisk træk i og for sig, men når bogen skal forsøge at række ud til ikke fagfolk, kan det blive en sten i skoen).

Endelig er der enkelte steder, hvor argumentationen ikke hænger helt sammen.

Bortset fra dette er det en oplysende og interessant bog, der kaster lys over et kapitel i menneskehedens historie, som – i hvert fald for nærværende forfatters vedkommende – har ligget omsluttet af en mere eller mindre tyk tåge, der nu er blevet spredt. Sykes *Neandertaler* kan bestemt anbefales!

Johnny Lindholm

Find flere anmeldelser på historielaerer.dk

historielaerer.dk/anmeldelser/
– her findes også tidlige boganmeldelser.

Boganmeldelser Noter nr. 237

- Karsten Nikolajsen & Thomas Ohnesorge: Den ny indvandring. Systime 2022, 188 sider, 189 kr.
- Peter Frederiksen: Kilder til vores verdenshistorie. Columbus 2022, 342 sider, 249 kr. + moms
- Karsten Nikolajsen & Thomas Ohnesorge: Den kolde krigs verden. Systime 2022, 147 sider, 160 kr. + moms
- Niels Bjerre-Poulsen: USA. Historie og identitet. Systime 2023, 3. udg., 262 sider, 260 kr. + moms
- Rikke Mosegaard Dyring: Den amerikanske drøm. Frydenlund 2022, 128 sider, 189 kr.
- Christian Lund & Brian Dupont Larsen: På sporet af historien. Opslagsbog til historiefagets teori og metode. Systime 2021, 154 sider, 160 kr. + moms. 2. udgave.
- Antony Beevor: Rusland. Revolution og borgerkrig 1917-1921. Lindhardt og Ringhof 2022, 608 sider, 350 kr.
- Niels Bo Poulsen & Flemming Splidsboel: Putins krig. Rusland mellem styrke og svaghed. Gyldendal 2023, 246 sider, 250 kr.
- Pavel Filatjev: ZOV. En russisk soldats dagbog fra Putins krig i Ukraine. Gad 2023, 175 sider, 250 kr.
- Masha Gessen: Manden uden ansigt. Vladimir Putins usandsynlige vej til magten. Gutkind 2022, 448 sider, 300 kr.
- Samuel Rachlin: Jeg Putin. Det russiske forår og den russiske verden, Grønningen 2022, 256 sider, 250 kr.
- Stefan Aust & Adrian Geiges: Xi Jinping. Verdens mest magtfulde mand. Gutkind 2023, 272 sider, 300 kr.
- Thorsten Borring Olesen: Den svære dans. Danmark og det europæiske samarbejde. Gad 2022, 431 sider.
- Maggie Haberman: Blændværk. En fortælling om Donald Trumps fremgang og USA's fald. Gutkind 2022, 672 sider, 400 kr.
- Harry Haue: Bondedreng og professor – en dansk udviklingshistorie. Systime 2021, 233 sider, 285 kr. + moms
- Mary Beard: De tolv cæsarer. Gad 2022, 528 sider, 400 kr.
- Valborg Hjorth: Sygeplejerske ved Øst- og Vestfronten. Med indledning og forklaringer af Jakob Seerup. Hakon Holm Publishing / Bornholms Museum 2022.
- Peter Villads Vedel (red.): Børnene i kunstnerbyen. Frydenlund 2023, 168 sider, 250 kr.
- Grethe Jacobsen: Magtens kvinder før enevælden. Gad. 204 sider. 280 kr.
- Morten Ravn: Skibe og søfart i Danmarks oldtid. Turbine 2022, 156 sider, 300 kr.
- Janus Møller Jensen: Korstoget til Grønland. Danmark, korstogene og de store opdagelser i Renæssancen 1400-1523. Turbine 2022, 524 sider, 350 kr.
- Inge Schjellerup: Stenenes magi. Tawantinsuyu – Inkaernes rige. Gad 2021, 360 sider, 400 kr.
- Klaus Larsen: 1772 – "Selskabet" – barn af oplysningstiden. Gad 2022, 192 sider, 250 kr.
- Peter Krogsted Nielsen: Strandingen – krigsfangerne på Langeland i sommeren 1945. Frydenlund 2022, 247 sider, 300 kr.
- Niels Bo Poulsen: Den katastrofale triumf. Krigen 1870-1871. Gyldendal 2021, 352 sider, 299 kr.
- Benjamis Rasmussen: Ekspeditionen til Asien 1618. Aarhus Universitetsforlag 2023, 100 sider. 100 kr.
- Michael Böss: Nationale drømme. Historien om Canada. Nord Academic 2022, 424 sider, 400 kr.
- Jeremy Harwood: Anden verdenskrig set fra luften. Turbine 2016, 209 sider
- Erik Ingemann Sørensen: Krigens sidste dage. Fortællinger om Det tredje Riges sammenbrud. Gyldendal 2022, 287 sider, 299 kr.
- Morten Brink Iwersen: Hitlers Danmarksbilleder. Da førerens fotograf Walter Frenzt rejste gennem Augustoprøret. Gyldendal 2020. 228 sider. 300 kr.

Præmieret bog om indvandrerhistorie

KARSTEN NIKOLAJSEN & THOMAS OHNESORGE: *Den ny indvandring*. Systime 2022, 188 sider, 189 kr.

En undervisningsbog om indvandringens historie er en oplagt ide. Emnet er både relevant og aktuelt, og det vil kunne engagere eleverne. Det er også på mange måder en god og veludrustet bog, de to erfarne forfattere har lavet.

I første kapitel formidles forhistorien, dvs. indvandringen fra 1760 til 1960. De følgende seks kapitler handler om de grupper af indvandrere der er kommet til Danmark mellem 1960 og 2020 – hvert kapitel dækker ca. 10 år. Kapitel 8 handler om Helte og skurke, altså nogle af indvandrere debattens markante debattører. I kapitel 9 sættes der fokus på Indvandrerliv, hvor nogle indvandrere får ordet.

Til alle kapitler er der i alt 42 kilder. Og kildematerialet er glimrende og varieret: mange velvalgte holdningsprægede tekster, sange/digte, billeder, lovstof, statistik, opinionsundersøgelser mm. Nogle af kilderne er virkelige kup, fx kilde 4 om roepolakkerne på Lolland, en velskrevet tekst fra Tyendebledet i 1908. Eller Velkommen Mustafa af daværende direktør i arbejdsgiverforeningen Jens Fisker fra 1970.

Den ny indvandring har ved bogmessen i Frankfurt 2022 fået guldmedalje i kategorien undervisningsmateriale til ungdomsuddannelser. Den pædagogiske dimension fylder da også meget i bogen: der er et utal af arbejdsspørgsmål, elevaktiverende opgaver, bokse om Hvorfor skal jeg læse dette. Mange centrale begreber indenfor indvandrer forskning defineres i separate bokse og eleverne sættes til at anvende dem på kilderne. Endelig er der et helt kapitel 10 med gode råd omkring eksamen i bogen. Det er næsten for meget af det gode. Men der er ingen tvivl om at en fornuftig anvendelse af (nogle af) de mange pædagogiske tiltag vil styrke elevernes engagement og indlæring.

Der lægges i de første otte kapitler meget vægt på at lære eleverne at være kritiske overfor kilderne. Men det glipper desværre lidt i kapitel 9 om Indvandrerliv.

Til dette kapitel er der fire kilder, men her oplyses det ikke hvor de stammer fra. I de tre sidste kilder fortæller forskellige unge indvandrere om deres oplevelser med integration. Teksterne ligner interviews med de unge mennesker; men hvor i landet de kommer fra, eller hvornår de har berettet deres historier og til hvem, får vi intet at vide om. Det virker lidt besynderligt i forhold til kilderne i resten af bogen.

Det virker underligt at nogle indvandrergrupper helt forbigås. I kapitel 1 kommer forfatterne naturligt nok ind på loven fra 1776 om dansk indfødsret som bestemte, at alle embedsstillinger skulle besættes af folk født i det danske monarki. Loven afspejlede danskerne utilfredshed med de mange tyske embedsmænd i den danske administration. En konflikt, som ifølge forfatterne minder om den nutidige debat om danske muslimeres tilhørsforhold. Det synes jeg er en skæv sammenligning. Tyskerne i slutningen af 1700-tallet kom og indtog poster i den øverste del af samfundet (især militæret). Det kan man vel næppe sige at muslimer gør i dag. Man kunne snarere trække en parallel til den skatteordning for udenlandske forskere og højtlønnede, som blev indført i 1992 og som stadig gælder. Men den omtales overraskende nok slet ikke omtales i bogen. Denne gruppe med bl.a. superligaspillere kunne fint have været sat i kontrast til andre indvandrergrupper.

Men alt i alt er det et undervisningsmateriale der vil kunne fungere fremragende. Emnet er spændende, det formidles hyper pædagogisk, og der er masser af stof i bogen til opgaver i historie og samfundsfag for den sags skyld.

Henrik Bonne Larsen

God Materiale- eller kildesamling – med lidt bearbejde

PETER FREDERIKSEN: *Kilder til vores verdenshistorie*. Forlaget Columbus 2022, 342 sider, 260 kroner, illustreret i farver.

Denne materialesamling er med forfatterens egne ord at stille en række relevante kilder til rådighed, når der arbejdes med bøgerne *Vores verdenshistorie 1-3*. I praksis sker dette ved, at der til hvert af de tre bøgernes kapitler er udvalgt en række materialer, der omhand-

ler et tema inden for de forskellige kapitler. Som eksempel er der til Romerriget temaer om slaveri, kejser Augustus og Romerrigets ekspansion, mens der til ideologiernes kamp er temaer om Rusland: Proletariatets diktatur, Tyskland: Fører og folk og USA: Individet og staten. Hertil er der en række nutidige perspektivtekster, som trækker emnet op til i dag. Således er perspektivteksterne om Romerriget rettet mod Ciceros kamp for republikken og arven efter det romerske imperium, mens perspektivteksten til Rusland er Putins syn på den russiske revolution, perspektivteksterne til Tyskland handler om muslimer som hver tids jøder, truslen fra AfD og perspektiverne ved den varslede tysk genoprustning anno 2022.

Ideen med tematiske materialesæt og perspektiverende tekster fungerer godt og der er en god bredde inden for de forskellige perioder. Det er også en god service, at der til hver tekst er talt normalsider, så læreren slipper for det. Det er derfor samlet et gode at få 287 materialer fordelt på 342 sider oversat til dansk stillet til rådighed.

Når det er sagt er der også nogle problematiske og inkonsistente måder i den måde bogen er stillet op på. Nogle mindre ting, er at nogle kilder allerede findes digitalt og derfor er tilgængelige uden denne bog. Desuden har en række af teksterne allerede været trykt i andre lærebøger. Der er imidlertid nogle mere principielle problemer ved selv udformningen af kildesamlingen.

Det første problem er at bogen systematisk kalder alt for kilder. Det er selvfølgelig i princippet rigtigt, men når det drejer sig om materiale til gymnasiet mener jeg, at det er en fejl at kalde alt fra fotos over fremstillinger til tabeller for kilder. Det er direkte farligt at bilde eleverne ind at der er tale om kilder, så specielt svagere elever tror at alt skal behandles med kildekritiske begreber.

En anden vigtig ting, som specielt er relevant i forhold til eksamen er, at nogle (ikke så mange) af titlerne på kilderne og af introduktionerne enten mangler kontekst eller begynder at beskrive og fortolke indholdet af kilden. Eksempelvis hedder kilde 144: Jules Ferry forsvarer sin kolonipolitik. Dette er at give pointer væk og samtidig er kildeintroduktionen i Skovgaard-Nielsen: *Imperialismen*, hvor Frederiksen har hentet sin meget mere information. Hertil har Frederiksen fjernet de tilråb fra den franske nationalforsamling, som var angivet i versionen i *Imperialismen*.

Samlet set må det derfor pointeres, at man både skal overveje titel og kildeintroduktion til de tekster man udvælger. En anden væsentlig fare er at bogens bildeleder mangler tilstrækkeligt med information om bil-

ledets ophavssituation til at en elev kan underkaste det en nærmere analyse. Her skal man som underviser selv finde disse, hvis billederne skal bruges som andet end illustration.

Samlet set en god og omfattende kildesamling, men som på en række områder skal efterbehandles før materialerne i bogen kan bruges i alle undervisningssituationer.

Rasmus Thestrup Østergaard

Den kolde krigs verden

KARSTEN NIKOLAJSEN, THOMAS OHNESORGE: *Den kolde krigs verden*. Forlaget Systime, 2022, 147 sider, 160 kr. + moms

Det er spændende tider, vi lever i på godt og ondt. Lever vi fx på kanten af en ny kold krig? Kan man skrive en undervisningsbog på 147 sider om den kolde krig? Ja til begynde dele. I det vante bogformat fra Systime, der mimer i-Bogen 100% i en grad så papiret i bogen vist ikke kan blive tyndere, gennemgås en række centrale emner og temaer i Den Kolde Krig.

Bogen *Den kolde krigs verden* er bygget op med et indledende overblikskapitel, hvor eleverne præsenteres for en meget kort kronologisk gennemgang af Den Kolde Krigs forløb og vigtigste tendenser. Herefter følger en række tematiske nedslag i Den Kolde Krigs verden med traditionelle temaer om konflikter og stedfortræderkrige (Korea og Vietnam; Cubakrisen, der bragte verden på randen af atomkrig; Berlin som brændpunkt), men også mere utraditionelle om spionage, hverdagsliv og propaganda. Der er undervejs mange blik på Danmark og den kolde krig. I det sidste kapitel er aktuelle konflikter og debatter i spil. Men med tanke på vores elevers livsverden og krigen i Ukraines nyhedsplacering vil det måske være et smart træk, at få endnu mere med i bogen/i-Bogen om krigen i Ukraine og den nuværende internationale situation, der læner sig gevaldigt op ad Den Kolde Krig. Det kunne fx være tekster og kilder, der kan illustrere forskelle og ligheder på perioden 1945–1989/91 og den nye periode Putin kickstartede i 2022 (med anslag fra 2014).

Det kan jo både være en fordel og en ulempe, når bøger er bygget op som et valgfrit tag-selv-bord af emner og rækkefølger i den kolde krig, og at de mange emner, som bogen har med, grundet de 147 sider naturligt må beskrives noget kortfattet. Som snart 50-årig gymnasielærer, der er vokset op med den gamle reform, hvor der var god tid til forløb, bliver jeg altid stakåndet, når der laves nye bøger med masser af emner på få sider. Hvordan kan eleverne kapere alle de elementer, den forhåndsviden man måske vil mene, de skal have for at lave ordentlige slutninger på et minimum af viden, når eksempelvis Vietnamkrigen beskrives på 1 ½ side og der ikke er meget om de kriser der leder op til den kolde krig.

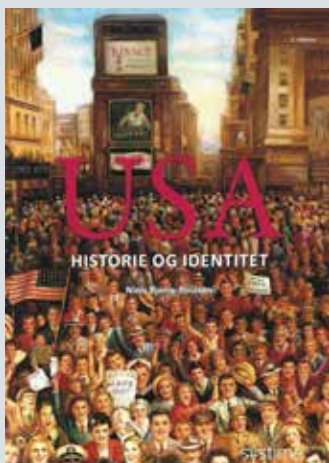
Men bogen rammer nok vores elever bedre end de nuværende bøger om den kolde krig. Med korte sætninger vil de elever, der ikke læser synderligt meget, forhåbentligt kunne følge med i den historiske udvikling fra 1945 til i dag. Særlig styrke i bogen er helt sikkert, at hvert kapitel er forsynet med et fornuftigt kildesæt.

Med et emne som den kolde krig, der inden Putins raslen med missiler, var begyndt at blive et lidt støvet forløb, er den kolde krig igen blevet aktuel som reference- og fortolkningsramme, hvor årsag og virkningshistorie hele tiden er i spil, hvis man lytter til Putins pudsige historiebrug op til 2022, når han søgt forklarede om årsagen til, at Rusland lige som Stalins Sovjet har brug for en bufferzone, hvor Nato holder fingrene for sig i selv Østeuropa - og i Ukraine.

Køb gerne bogen til faggruppen, og diskuter hvordan den kolde krigs narrativ skal fortælles - og undervises i 2023. Det er ikke så ligetil, når historien ikke er helt færdig på dette område.

Brian Dupont Larsen

USA i fortid og nutid

NIELS BJERRE-POULSEN: USA - historie og identitet, 3. udgave. Forlaget systeme 2023, 262 sider, illustreret, 260 kr.

Værket er ikke en kronologisk gennemgang af USA's historie. Det er inddelt i fem tematiske kapitler, men undervejs får man gennemgået de vigtigste begivenheder i lan-

dets historie. Det første kapitel hedder Utopi og virkelighed og handler om den amerikanske identitet, dens idealer og myter. Det andet kapitel kaldes Amerikas arvesynd. Her gennemgås slaveriet og racediskriminationen. Tredje kapitel: En nation af immigranter handler om de forskellige indvandrerbølger fra begyndelsen og frem til i dag. Kapitel fire hedder Frihedens værksted: Det amerikanske politiske system. Det begynder med grundlovsfædrenes tanker og slutter med stormen på Kongressen 2020. Endelig kapitel fem: USA og den Globale Orden, der gennemgår USA's rolle i verdenspolitikken. I alle kapitler lægges der stor vægt på amerikanernes egen forståelse af emnet.

Hvert hovedkapitel er delt op i en række underafsnit, der alle er opbygget på samme måde. Dels er der Bjerre-Poulsens tekst, der står på hvid baggrund. Dels er der citater der står på farvet baggrund. Nogle af disse citater står på amerikansk, mens andre er oversat. Desuden er der mange illustrationer med tilhørende billedtekster. Endelig er der arbejdsspørgsmål med små mellemrum, og hvert af de fem hovedkapitler afsluttes med mere overordnede spørgsmål. Der er lagt op til gruppearbejde.

Værket er beregnet til ungdomsuddannelserne og findes også som i-Bog. Den passer fint sammen med den nyeste bekendtgørelse for historie, hvor lærerne ikke skal bruge tid på forberedelse. Der er selvfølgelig en del emner som jeg kunne ønske var behandlet grundigere eller anderledes. Men det er småting. Det ændrer ikke på, at dette er en fremragende bog som helt sikkert vil vække interesse hos eleverne. På en appetitvækkende måde får vi gennemgået både de vigtigste begivenheder i USA's historie og de vigtigste konfliktpunkter i landet i dag. Bogen passer fint til den måde unge mennesker læser og arbejder på i dag. Den kan varmt anbefales.

Jørgen Krøigård

Amerikanske drømme

RIKKE MOSEGAARD DYRING: Den amerikanske drøm. Frydenlund 2022, 126 sider, 190 kr. illustreret i farver.

Rikke Mosegaard Dyring er cand.mag. i historie og har erfaring fra både HHX og STX. Denne temabog om den amerikanske drøm beskriver hvordan den amerikanske drøm har

ændret sig over tid og ser forskellig ud for forskellige grupper i det amerikanske samfund. Efter kapitler om den amerikanske drøm som begreb og den amerikanske drøm i 1930'erne følger derfor en række kapitler om:

- **Den oprindelige drøm** om Edens have, Eldorado og (politisk Utopia).
- **Europæernes drøm** som kun omhandler de danske indvandrere.
- **Afroafrikanernes drøm** før og efter borgerkrigen.
- **Latinoamerikanernes drøm** om nutidens latinoamerikanere.

Bogen slutter af med to kapitler om den amerikanske drøm i dag og om den kan reddes. På bogens hjemmeside his2rie.dk ligger dertil 48 velvalgte kilde-tekster, billeder og musikvideoer som kan bruges i forbindelse med arbejdet med bogen.

Generelt er bogens ide med at arbejde med et centralt begreb som den amerikanske drøm over tid vellykket og giver eleverne muligheder for at se hvordan forskellige tider og forskellige grupper kan se det samme begreb. Samtidig er bogen skrevet på en måde så man kan arbejde med én gruppes drømme eller måske lave et længere projektarbejde, hvor de arbejder med forskellige gruppers amerikanske drøm. Det ville også være en mulighed at bruge bogen på kulturfag på HF.

Bogen har dog også nogle svagheder. Mange billeder er meget små og mange billedtekster er ret intetsigende. En anden ting er at bogen ikke er didaktiseret og Dyring har en tendens til at skære alle pointerne ud i pap. Selv om hun har gode iagttagelser tager det noget væk fra eleverne de ikke selv finder frem til. Samtidig mangler bogen en skarpere teoretisk ramme. Hvis jeg selv skulle arbejde med bogen, kunne det for eksempel være en begrebshistorisk tilgang, hvor de arbejder med den amerikanske drøms forskellige betydningslag. Et alternativ var mere systematisk at arbejde med Hofstedes løgmønster, for de forskellige gruppers ideelle Amerika. En anden og mere alvorlig mangel er at næsten hele kildematerialet er på engelsk. I en eksamenssituation vil det gøre det ulovligt at bruge teksterne som de ligger og i undervisningen kan man risikere, at faget bliver for meget historie og for lidt engelsk. Måske forfatteren og forlaget skulle få oversat de tekster der ligger på bogens hjemmeside?

Med disse forbehold i mente er bogen dog en god bog, som kan finde anvendelse i undervisning og i forbindelse med opgaveskrivning på ungdomsuddannelserne.

Rasmus Thestrup Østergaard

Teori og metode

CHRISTIAN LUND OG BRIAN DUPONT LARSEN: *På sporet af historien – opslagsbog til historiefagets teori og metode*. Systime 2021, 154 sider, 160 kr. + moms. 2. reviderede udgave.

Lad det være sagt med det samme: dette er ikke en undervisningsbog. Der er som titlen også indikerer

tale om en opslagsbog; et minileksikon om man vil. Bogen handler om historiefagets teori og metode, og den er et tydeligt eksempel på, hvordan de metodiske aspekter af vores historiefag er blevet styrket i undervisningen gennem de sidste måske 20 år. Specifikt for gymnasiet har faget AT (som er udgået på STX, men har fået en renæssance på HHTX) og på det seneste har bl.a. tidligere fagkonsulent Christian Vollmond været bannerfører for denne udvikling. Dette skal imidlertid ikke ende i en stor diskussion af dette skifte fra indhold mod form. Personligt er jeg ikke i tvivl om, at det har styrket historieundervisningen, at vi nu tør at inddrage eleverne i de mere videnskabelige dele af faget, om end vi bevæger os i vanskeligt terræn her, eftersom metodeundervisning bliver meningsløs uden koblingen til konkret faglig viden. Netop her skal vi passe på, at vi ikke svigter eleverne, vores fag og faglighed.

Overordnet set er det bestemt min vurdering, at nærværende bog vil kunne være til gavn for eleverne som et supplement, når metodiske aspekter af vores fag behandles, men bogen kan på ingen måde blive fagligt rammesættende for undervisningen, og det har da som nævnt heller ikke været tanken med bogen. Jeg skal indlede med at sige, at bogen allerede nu foreligger i to udgaver, og her er det den nyeste udgave, hvor tre afsnit Filmanalyse (8), Funktionelt Kildebegreb (9) og Historisk forklaring (15) er blevet nyskrevet, som jeg forholder mig til. Bogen foreligger i øvrigt også som I-bog i Systimes glimrende web-format.

Bogen indeholder 26 opslag, der hver især introducerer en historiefaglig tilgang, synsvinkel eller metode. Opslagene er inddelt i alfabetisk rækkefølge, hvilket gør bogen overskuelig i sin opbygning og tilsyneladende let at orientere sig i. Som i ethvert leksikon eller ordbog er denne alfabetiske inddeling også et problem, da man skal vide, hvad man leder efter, inden man går i gang med at lede for reelt at være i stand til

at finde det, man leder efter. Når man kigger bogen igennem, vil det også hurtigt gå op for læseren, at omtrent 1/3 af bogens opslag begynder med "H" – dvs. "historie"- et eller andet. Det er også tydeligt, at navngivningen af de forskellige opslag ikke har været helt let, da det langt fra i alle tilfælde er entydigt, hvad bestemte metoder eller historiske tilgange til stoffet hedder. I realiteten har vi altså at gøre med en bog, som læreren nok ret let navigerer i, hvorimod eleverne nok ikke finder megen hjælp og må søge mere på må og få.

Kvaliteten af de enkelte opslag er generelt god med mange relevant bokse, skemaer og forklaringer. Det er i udgangspunktet overskueligt og let at gå til. Jeg kan også godt lide, at bogen indeholder farvebilleder af en lang række historiske koryfæer fra Leopold von Ranke til de nyeste økohistorikere – det er faktisk sjældent, at jeg har set historiefagets "rockstjerner" præsenteret på denne facon.

Jeg vil gerne her fremhæve, at jeg tidligere bl.a. har kritiseret denne bogs kapitler om "Filmanalyse" og "Historisk forklaring" i 1. udgaven. De er nu begge med den opdaterede udgivelse blevet gennemskrevet, og fremstår nu langt mere konkrete og relevante, og den lidt indforståede karakter, de havde tidligere, er væk. Det er dog i sig selv en bedrift at præsentere en synsvinkel eller metode kort og præcist, men med en opdatering af de tre kapitler har man sikret et mere ensartet niveau hele bogen igennem.

Eksempelvis er kapitlet "Erindringshistorie" glimrende. Her præsenteres læseren for perspektiver på erindringsfeltet med konkrete eksempler og biografier af berømte historikere inden for området. Det er spændende, brugbart og informativt.

Afsnittet kaldet "Historisk fortælling" er også meget vellykket – i hvert fald set fra lærerens perspektiv. Det handler om forholdet mellem historiefaget som videnskabsfag på den ene side og spændende og fængende narrativ på den anden. Undervejs bliver Hayden White og hans hovedværk "Metahistory" (1973) introduceret i en biografisk boks. Bogen giver i dette afsnit endda en anvisning på, hvordan man kunne forsøge at angribe en såkaldt "narrativ analyse" af et historisk værk; det er dog svært at forestille sig særligt mange gymnasieelever, der vil nå hertil i historieundervisningen i gymnasiet, men hvem ved, om ikke en universitetsstuderende i ny og næ også ville kunne bruge bogen.

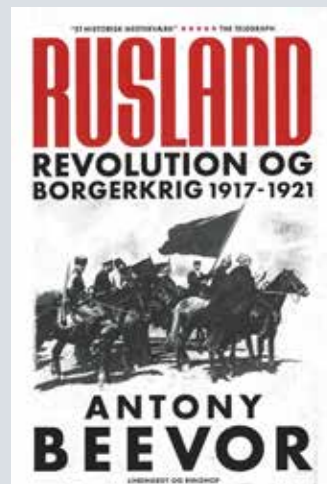
Samlet set er der tale om en bog, som læreren med fordel vil kunne bruge som miniopslagsværk til historiefagets metode. I forbindelse med eksempelvis en SRP-opgave, vil læreren kunne kopiere relevante

afsnit til eleverne som inspiration og metodisk rettesnor. Jeg har også tænkt mig fremadrettet at krydse udvalgte metodiske tilgange af i bogen, når jeg har inddraget dem i min undervisning over mine treårige historieforløb. Hermed vil jeg kunne sikre en større grad af systematik i min metodeundervisning.

Jeg vil foreslå min faggruppe på skolen, at vi køber bogen i et eksemplar til hver af lærerne, men jeg har nok sværere ved at se, at den vil være relevant som klassesæt til eleverne – hertil er den for vanskeligt tilgængelig og vil ganske enkelt ikke i tilstrækkeligt omfang kunne komme i spil i den daglige undervisning – men måske kunne man prøve I-bogen af som forsøg i en klasse.

Anders Bærholm Frikke

Rusland 1917-21

ANTONY BEEVOR:
Rusland. Revolution og borgerkrig 1917-21. Lindhardt og Ringhof 2022, 608 sider, 350 kr.

Lad det være sagt med det samme. Antony Beevors mursten om de russiske revolutioner og tiden frem mod 1921 er uhyre spændende og medrivende læsning. Læ-

sere, der tidligere har læst Beevors bøger om fx Kreta eller den spanske borgerkrig, bliver ikke skuffede. Også denne bog er som de tidligere bøger spækket med spændende detaljer.

Bogen om Rusland er opdelt i fire overordnede dele: Del 1 omhandler baggrunden for og forløbet af revolutionerne i 1917 (perioden 1912-17). Del 2, 3 og 4 omhandler henholdsvis årene 1918, 1919 og 1920. Del 4 afsluttes med et kapitel med den deprimerende titel 'Håbets død' (herom senere).

Antony Beevor giver sine hovedpersoner Kerenskij, Lenin og Trotskij meget hårde ord med på vejen. Kerenskij anser han for at være ekstrem naiv, idet han "... så sig selv for hævet over slagsmålet mellem socialister og liberale, men han kunne ikke se, hvor farlig kløften mellem dem var blevet" (side 91). Naiviteten var ifølge Beevor kombineret med storhedsvanvid. Sagt med Beevors ord: "Kerenskij så stadig sig selv som den russiske revolutions Bonaparte ... Et sådant

storhedsvanvid tydede i høj grad på, at han var ved at miste sin dømmekraft" (s. 95).

Lenin var "... med sin store skaldepande, sit profesoragtige skæg og gennemborende, smalle øjne" (s. 61) ifølge Beevor såvel selvbevidst som ekstrem hensynsløs. En mand der troede på sin egen genialitet og kun havde foragt overfor sine modstandere. Ifølge Beevor var Lenins mål meget klart, idet han "... ønskede borgerkrig til at udslutte alle modstandere og rivaler" (s. 119). Han refererer i forlængelse heraf til Maxim Gorkijs karakteristik af Lenin, hvori denne blandt andet siger: "Det er derhen, proletariatet bliver ledt af dets nuværende leder, og man må forstå, at Lenin ikke var en almægtig magiker, men en koldblodig fupmager, som hverken skåner proletariats ære eller liv (s. 120). Leninkulten og den udbredte terror, der voksede frem, var ifølge Beevor en reaktion på Faina Kaplans mislykkede mordforsøg på Lenin i sommeren 1918. Den kommunistiske ledelse svarede således igen på mordforøget med ordene: "Vi må tage hævn for de sår, der blev påført vor kære leder af verdensproletariatet, kammerat Lenin" (s. 240). Herefter rullede Tjekaen for alvor terroren ud over Rusland, idet tusinder blev arresteret. Heraf blev mange henrettet uden en forudgående reel rettergang.

Lev Trotskij beskriver Beevor som "en naturlig scenekunstner ... (der) ... nød at spotte enhver tydelig burgøjser eller burzjuj (et medlem af bourgeoisiet), som han identificerede på deres tøj midt blandt publikum". I forlængelse heraf citerer han John Reed for ordene: "Hans magre, spidse ansigt var formelig mefistofelisk med sit udtryk af ondskabsfuld ironi" (s. 108). Dertil kom, at Trotskij som anti-demokrat "... hånede demokrater for deres »intellektuelle, pseudoaristokratiske, sippede holdning til folket«".

Bogen følger kronologisk de utallige kampe og konflikter, der fulgte efter oktoberrevolutionen mellem Ruslands mange politiske grupperinger overalt i det store russiske rige. I alle konflikterne stod 'De Røde' (bolsjevikkerne) på den ene side og 'De Hvide' (som blandt andet rummede mensjevikker, monarkister og kosakker) på den anden. Slag efter slag og konflikt efter konflikt beskrives i al sin gru. Således kan man læse om situation i januar-februar 1920: "Mange kunne ikke glemme de paniske scener på broen, som både var til landevej og jernbane. En del, deriblandt en sygeplejerske, blev knust under toghjulene. Deres lig blev trillet ned i floden under broen. En kalmuk (mongol) stak i desperation sine børn og sin kone ihjel og dræbte så sig selv".

Hverken taktiske overvejelser, militære operationer eller blodige detaljer er der sparet på, når den russiske borgerkrig beskrives. Flere gange i teksten sættes lig-

hedstegn mellem bolsjevikernes / tjekaens handlinger og de handlinger, der efter juni 1941 blev begået af de tyske SS Einsatz-grupper (fx s. 514). Om end de blodige overgreb i de to situationer fandt sted under vidt forskellige omstændigheder, har Beevor en pointe i sammenligningen.

Beevors bog om Rusland giver helt sikkert et godt fantastisk overblik over, hvorledes oktoberrevolutionen påvirkede landet ud fra et militærhistorisk synspunkt. Svagheden i bogen er, at den har meget lidt blik for, hvorledes de mange kampe og konflikter påvirkede almindelige russere. Det tidligere omtalte kapitel 40 er på det nærmeste undtagelsen. Her kan man læse, at millioner af mennesker såvel i byerne som på landet bukkede under for den udbredte sultkatastrofe, der bredte sig i oktoberrevolutionens kølvand. Ifølge Beevor blev sulten forstærket af "kommunisternes ideologiske stædighed og uforsonlighed", idet de minimale ressourcer, der var tilgængelige, blev misbrugt af den kommunistiske ledelse. Han citerer således en tidligere (unavngiven) juraprofessor i Petrograd for at sige: "Mens folk sulter her, bliver heste fodret med ... spaghetti! Atten pud (295 kilo) spaghetti blev sendt til én institution til at fodre deres heste med" (s. 519), idet hestenes liv øjensynligt blev regnet for mere værdifulde end menneskeliv i det nye socialistiske Rusland.

I en kort afslutningstekst med titlen 'Djævlens lærling' filosoferer Beevor over borgerkrigen og ikke mindst den russiske borgerkrigs kendetegn. Herunder kommer han ind på begrebet 'brodermord'. Om sidstnævnte siger han: "Brodermord er nødvendigvis grusomme på grund af deres mangel på definerbare frontlinjer, på grund af deres øjeblikkelige inddragelse af det civile liv og på grund af det frygtelige had og de mistanker, de avler" (s. 526). Dette fører frem til en konstatering af, at hovedårsagen til De Hvides fiasko var et "»moralsk sammenbrud« - at de opførte sig lige så slemt som deres bolsjevikiske fjende". På denne baggrund giver bogens sidste linjer ingen mening. Her skriver Beevor nemlig: "Alt for ofte repræsenterede De Hvide de værste eksempler på menneskelighed. Men når der gjaldt ubarmhjertig umenneskelighed, overgik ingen bolsjevikkerne". (- Det kan dog ikke udelukkes, at Beevors oprindelige tekst her er lidt klunget oversat).

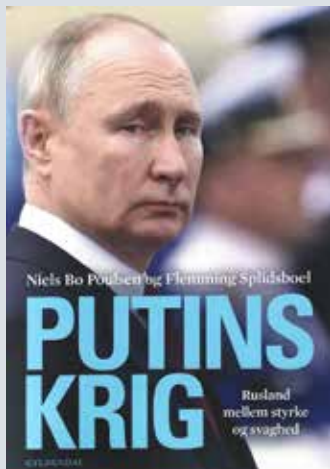
Antony Beevors bog 'Rusland. Revolution og borgerkrig 1917-21' bør anskaffes af ethvert bibliotek på de gymnasiale uddannelser, idet mange lærere ganske givet ville kunne finde masser af ny viden og inspiration heri. For elever vil bogen dog være alt for omfattende og detaljeret. Selv i forbindelse med udarbejdelse af større skriftlige opgaver vil det ganske givet være et uoverskueligt projekt for hovedparten

af eleverne på de gymnasiale uddannelser at anvende bogen. Den kræver nemlig, at læseren har indsigt i emnet for at få udbytte af bogen.

Enkelte steder kan det forekomme vanskeligt at skelne mellem fiktion og fakta i Beevors fremstilling. For at gøre teksten lettere tilgængelig og spændende at læse er den 'peppet op' med detaljer, som Beevor ganske givet ikke har belæg for. Det er forfatterens valg, og for bogen her også et godt valg. Af hjælpemidler indeholder bogen en ordliste, et veludbygget noteapparat, et stikordsregister samt en særdeles omfangsrig bibliografi.

Jens-Peter Fage Madsen

Aktuel og velskrevet bog om Putin, Rusland og krigen i Ukraine

NIELS BO POULSEN
OG FLEMMING
SPLIDSBOEL: *Putins
krig – Rusland mellem
styrke og svaghed*,
Gyldendal 2023, 246
sider, 250 kr.

Dette er en rigtig god bog til alle, der vil vide noget om Putin, Rusland i dag og krigen i Ukraine. To dygtige og velskrivende kendere af Rusland

har med imponerende aktualitet skrevet en bog, der sætter et skarpt og gennemtrængende lys på spørgsmålet: Hvad ligger bag Ruslands angreb på Ukraine – og hvad kan det udvikle sig til?

De fleste af os må indrømme, at Ruslands angreb på Ukraine d. 24. februar 2022 kom som en kæmpe overraskelse. Mens de russiske tanks væltede ind i Ukraine – og senere kørte fast – måtte vi i Vesten vænne os til en ny situation: Den største krig i Europa siden Anden Verdenskrig udfoldede sig for vores øjne, og den ser ikke ud til at slutte foreløbig.

For at forstå den udvikling, må man finde ud af, hvad der er sket i Rusland, og her er de to forfattere nogle af de mest kompetente til at give os dette indblik. Niels Bo Poulsen er militærhistoriker, ph.d. og chef for Forsvarsakademiets Institut for Strategi og krigsstudier. Flemming Splidsboel er en meget benyttet kommentator i TV og forsker ved DIIS med speciale i det postsovjetske rum. De har skrevet bogen sammen, og den let at læse og samtidig så nuanceret, at man får mange forskellige aspekter og synsvinkler med.

I seks kapitler á 25-40 sider får man indblik i Ruslands historie og situation i dag med fokus på krigen i Ukraine. Først gennemgås Ruslands mange omvæltninger – eller transitioner, som det kaldes. Ikke mindst den sidste, hvor den helt ukendte Putin fik magten, befæstede sin magt og tilsyneladende ikke vil afgive den inden for en overskuelig årrække.

Dernæst får man et klart billede af det system, som Putin har skabt, der meget præcist bliver beskrevet som et kleptokrati, hvor en lille gruppe oligarker og inderkredsen omkring Putin samler al magt og rigdom, mens den almindelige russer må finde sig i ringe levevilkår, og jo ringere jo længere man er fra storbyer som Moskva og St. Petersburg.

Ruslands økonomi er temaet for det tredje kapitel. Rusland er ikke ved at gå rabundus på grund af krigen eller Vestens sanktioner, og de er stille og roligt ved at finde andre partnere som Kina og lande i Mellemøsten og Asien. Men på lidt længere sigt er udsigterne ikke lyse med omfattende korruption samt manglende fornyelse og innovation.

Udenrigspolitisk er Rusland en paria set fra Vesten, men nye muligheder dukker op, og mange lande vil gerne dyrke samarbejdet med Rusland, der udfordrer den amerikanske dominans. På den anden side ser Rusland ud til – på lidt længere sigt – at blive lillebror i forhold til et stadigt mere sikkert og stærkt Kina.

De to næste kapitler omhandler Ruslands krigsmagt og krigen i Ukraine, som har stået på avisernes forsider i mere end et år. De to forskere bekræfter, at det russiske militær trods omkalfatringen de seneste år har både styrke og store svagheder. Det sidste viste sig ved angrebet sidste år, hvor de russiske styrker efter den første fremgang blev slået tilbage, og hvor fronten stort set ikke har bevæget sig det sidste halve år. Nye russiske angreb venter forude, men vil de flytte fronten meget?

Bogen slutter med, at de to ruslandskendere forsøger at se ud i fremtiden, og tre scenarier er mulige: I det første fortsætter Rusland i parløb med Kina at sikre autokratiernes magt, så Vestens indflydelse i verden eroderes væk. I det næste scenarie bliver Rusland præget af interne konflikter og tilbagegang, og i det sidste scenarie rykker Rusland på en eller anden måde tættere på EU og Vesten, og vi kan genoptage et samarbejde i Europa med Rusland som en vigtig og troværdig partner. Det vil ske efter en fred eller våbenhvile, og vi skal i Vesten også have øje for de muligheder for samarbejde, som kan vise sig trods krig og voldsom retorik. Hvilket scenarie, der vil blive til virkelighed, kan man naturligvis ikke spå om, men der er muligheder for flere veje end én.

Spørgsmålet om årsagen til krigen skal først og fremmest findes i den historieopfattelse og det virkelighedsbillede, som præger Putin og mændene omkring ham. Vigtigt er opfattelsen af, at Rusland altid har og vil være truet udefra – tænk bare på Napoleons felttog og Hitlers angreb i 1941. Dernæst er Putins ofte citerede beklagelse af Sovjetunionens fald centralt, og hans mål er i dag at genetablere en del af det imperium, som gik i grus med Den kolde Krigs afslutning. Væsentligt er det også, at man i Rusland ikke har taget et reelt opgør med de værste begivenheder i den russiske/sovjetske historie som uhyrlighederne i Stalin-perioden, herunder Gulag (arbejdslejrene) og Holodomor – den menneskeskabte sultkatastrofe i Ukraine i 1930'erne.

Bogen er en rigtig 'læsebog' uden illustrationer, fotos, tabeller og figurer, og der er i øvrigt ingen litteraturliste eller indeks. Men teksten er som sagt velskrevet, og dens aktualitet forklarer nok det sparsomme udstyr.

Anskaf bogen til dig selv, kollegerne og skolen. Lad eleverne læse udvalgte afsnit, når historietimerne skal handle om den frygtelige krig i det ellers så fredelige og fremgangsrige Europa.

Andre gode bøger om Ukrainekrigen og Rusland, som for nylig har været anmeldt i Noter:

- Carsten Jensen og Mette Skak (red.): *Putins Rusland*
- Pavel Filatjev: *ZOV – En russisk soldats dagbog fra Putins krig i Ukraine*

Ulrik Grubb

Kom helt tæt på Ukraine-krigen

PAVEL FILATJEV: ZOV – En russisk soldats dagbog fra Putins krig i Ukraine, Gad 2023, 175 sider 250 kr.

En af de soldater, der var med, da Putin angreb Ukraine, hedder Pavel Filatjev, og han var stationeret på Krim og var med i første angrebsbølge frem mod til Kherson og Mykolajev. Han gjorde tjeneste i en eliteenhed, De Luft-

bårne Troppers 56. Faldskærmsregiment, som hans egen far også havde tilhørt. Pavel havde inden krigen

prøvet flere forskellige jobs bl.a. som hesteopdrætter og også deltaget i de russiske krige i Kaukasus tidligere. Nogle få måneder før angrebet på Ukraine havde han igen underskrevet en kontrakt med hæren, og derfor var han med, da Putin beordrede angrebet.

Under krigen skriver han dagbog på sin telefon, og det er dette, der er grundlaget for bogen, som nu er udgivet på flere forskellige sprog i Vesten. ZOV er russisk for 'opkald', men hentyder også til de store Z'er, der er malet på de russiske militærkøretøjer.

Dagbogen omfatter perioden fra 24. februar kl. 00 om natten frem til midten af april 2022, hvor Pavel blev evakueret, da hans øjne var i en ringe forfatning efter et artilleriangreb. Dagbogen giver et meget tæt billede af forholdene for den almindelige russiske soldat, der må døje med et utal af forhindringer ud over selve krigen. Soldaterne får næsten intet at vide, ordrerne er ofte ufuldstændige, modstridende og kommer for sent eller i sidste øjeblik. Korruptionen er omfattende, våben og materiel er forældet og ussel, og fx kan den store lastbil, som Pavels mortérkastere transporteres på, ikke bremse. De overordnede er tilsyneladende ligeglade med soldaternes forhold, og soldaterne får ofte ingen forplejning og må sove på jorden i bidende frost uden beskyttelse mod vejr og vind.

I mange situationer er ledelsen af soldaterne helt ufor-svarlig, og i slutningen af dagbogen slår Pavel fast: "Jeg var ikke bange for at dø – jeg var vred – vred over at give mit liv på så tåbelig vis, vred over alle dem, der allerede havde mistet deres liv og gode helbred på grund af det her lort, uden nogen idé om hvorfor eller for hvis skyld, de gjorde det. [...] Jeg var vred over, at den øverste ledelse sked på os – de havde på alle måder vist, at de ikke anså os for mennesker, at vi ikke var andet end kvæg. Vred over, at de før krigen, som de selv startede, havde gjort alt for at bringe vores hær til fald. Og under hvert eneste artilleriangreb gentog jeg for mig selv: "Gud, hvis jeg overlever, så vil jeg gøre alt for at ændre det her". (s.148) Efter hospitalsopholdet – som også var meget ringe og mangelfuldt – blev dagbogen offentliggjort gratis som lydbog på YouTube og aflyttet af over en halv million, og på den måde indfrieede han det løfte, han gav sig selv under artilleriangrebene. Men det betød også, at han ikke kunne blive i Rusland. I dag har han fået asyl i Frankrig, for han stod til 15 års fængsel, hvis han var blevet i Rusland.

ZOV er et meget engageret, subjektivt og vredt indlæg i historien om Ukraine-krigen. I en undervisnings-sammenhæng kan uddrag bruges til at give eleverne et indblik i, hvad krig er. Og det er også oplagt at tage en diskussion af de kildekritiske problemer, som denne beretning rejser. Selve dagbogen er trykt med

kursiv, mens supplerende overvejelser er trykt med almindelig skrift. Derfor er det ikke kun en dagbog, men også et glødende indlæg i en historie, som vi i dag ikke kender slutningen på.

Som det fremgår af ovenstående citat, er sproget upoleret og meget direkte, og der er ikke tale om en velformuleret og gennemarbejdet tekst. På den anden side er den i sin umiddelbarhed en særdeles interessant kilde til det, som vi – langt fra krigens tummel – læser om i aviserne hver dag.

Ulrik Grubb

Back in the USSR

MARSHA GESSEN: *Manden uden ansigt. Vladimir Putins usandsynlige vej til magten. Gutkind, 2022, 448 sider, 300 kr.*

En stridbar, hårdtslående og hidsig knægt i 1950ernes kommunalka-slum i Leningrad. Sådan begyndte det for den Vladimir Vladimirovich Putin (f.1950), der i dag i hvert fald i den vestlige verden - fremstår

som det fremmeste politiske hadeobjekt siden Adolf Hitler.

Det er *Marsha Gessens* grundopfattelse, at den lille Vladimirs bøllenatur og platte og grove sprogbrug har holdt sig uændret gennem voksenlivet. Samtidig har han været den farveløse 'apparatjik' – systemets mand.

Marsha Gessen (f. 1967) er prisbelønnet russisk-amerikansk journalist og forfatter. Hun/han (*Marsha Gessen* har skiftet køn) hører til den generation af intellektuelle, der som unge ønskede at bygge et nyt demokratisk Rusland på sovjetsamfundets ruiner. Bogen bygger på mange års journalistisk research, ikke mindst undersøgelser af korruption og de mange terrorhandlinger i relation til Kaukasus-krigene, kombineret med omfattende interviews med politiske modstandere af Putin, hvoraf mange i dag lever i eksil.

Førsteudgaven af *Manden uden ansigt* udkom allerede i 2011. Den er nu genudgivet med et forord, dateret april 2022. Overfaldet på Ukraine kom som en stor overraskelse. De allerfleste både i Rusland og

Ukraine anså en krig af disse dimensioner for utænkelig. *Marsha Gessen* begrundet genudgivelsen med, at hun betragter krigen som en logisk konsekvens af den magtudøvelse og transformation af det russiske samfund, Putin har gennemført siden han overtog præsidentembedet i 2000.

"Putin har fra første færd fortalt os, hvem han er," påpeger *Marsha Gessen*, der har den opfattelse, at den brutale og uindskrænkede magtudøvelse hele tiden har været Putins ultimative mål. Den enorme rigdom, han har skaffet sig, er blot et frynsegode og et middel til realisering af dette mål. *Marsha Gessen* forudser, at Putin vil fortsætte sin krig uanset omkostningerne i menneskeliv og ressourcer.

Der var intet i den ansigtsløse Putins ungdom, der pegede i retning af en politisk karriere. Efter jurastudiet lykkedes det ham at blive ansat i KGB. Her var han en underordnet papirnusser i Leningrad. Da han blev gift, delte det unge par en toværelses lejlighed med Putins forældre. Efter et års ophold på spionskole i Moskva blev han udstationeret i en ganske underordnet og trivial stilling i Dresden frem til DDR's sammenbrud i 1989. Her oplevede han og familien et samfund, hvor hans Stasi-kolleger – målt med russisk standard – levede i overflod.

Det afgørende vendepunkt kom, da Putin som overflødiggjort og hjemvendt spion blev knyttet til den nyvalgte Leningrad-borgmester, Anatolij Sobjtjaks, administration. Putin hævder, at han forlod KGB, men meget tyder på, at han reelt blev ansat på borgmesterkontoret som KGB-overvåger af det folkevalgte bystyre. Her blev han i stand til at skaffe sig mange nyttige kontakter og lærte kunsten at tappe økonomiske gevinster ud af sin magtposition.

I 1996 blev Putin tilknyttet Boris Jeltsins administration i Kreml. Og så fulgte den overraskende lynkarriere først som direktør for FSB – nyt navn for KGB – derefter som ministerpræsident og fra nytåret 2000 som præsident. Til hele verdens overraskelse. Det er *Marsha Gessens* opfattelse, at inderkredsen omkring den syge og trætte Jeltsin satsede på Putin, netop fordi han blev opfattet som en loyal og styrbar bureaukrat. Det var en alvorlig fejltagelse. I et forrygende tempo gennemførte Putin en 'vertikal revolution,' der afmonterede det skrøbelige demokrati og tog magten fra provinsguvernørerne. Den folkelige støtte hentede han ved at fremtræde som stærk mand i en tid, præget af Stalin-nostalgi. Han tog et hårdhændet greb om de private tv-kanaler, genoptog krigen i Tjetjenien og satte hårdt ind mod en række muligvis FSB-iscesatte terrorhandlinger. Politiske modstandere blev arresteret eller tvunget i eksil og uforklarlige nedskydninger fandt sted. Giftmord hørte til dagens orden.

Med sin undersøgende journalistik afdækker *Marsha Gessen* de processer, der har skabt Putin-systemet. Da *Manden uden ansigt* udkom i 2011 levede der endnu et krav om frihed og demokrati i den veluddannede middelklasse, som *Marsha Gessen* selv hører til og er solidarisk med. Bogens sidste kapitel fortæller begejstret om de omfattende demonstrationer – symboliseret ved hvide bånd – der fandt sted i Moskva og 99 andre byer i forbindelse med parlamentsvalget i december 2011, som Putins 'Forenet Rusland' kun med nød og næppe og valgsvindel vandt. Strategien var at få Putin til at fremtræde som svækket. Lykkedes det, ville hele systemet falde sammen, mente lederne af demonstrationerne.

Set fra i dag kan vi kun konstatere, at det håb og den optimisme, der mobiliseredes her, har været uden hold i virkeligheden.

Manden uden ansigt kan varmt anbefales. Bogen er holdningsbåret, men også grundig og veldokumenteret i sin research. Den vil give den gymnasiale historielærer indblik og overblik. Og den er skrevet i et så tilpas levende og situationsbestemt sprog, at også elever kan gå om bord i den i forbindelse med SRP-opgaver.

Knud Holch Andersen

Dæmonen og dæmonerne

SAMUEL RACHLIN: *Jeg, Putin. Det russiske forår og den russiske verden. 2.udg. Forlaget Grønningen 1 2022 (1. udg. 2014). 256 sider. 250 kr.*

I forordet til anden udgave, det eneste nye i forhold til første udgave, er der et forståeligt element af "hvad sagde jeg". Det under man gerne forfatteren, for der er

noget om det. S. 246-47 citerer han præsident Carters tidligere sikkerhedspolitiske rådgiver Zbigniew Brzezinski for tre mulige videreudviklinger af Ukraine-konflikten, som den tog sig ud i 2014. Den tredje var en russisk invasion. Og man må indrømme at denne mulighed stemmer bedst med personen Putin som beskrevet af Rachlin.

Den foreliggende bog er imidlertid ikke en egentlig Putin-biografi. Bogen koncentrerer sig om begiven-

hederne i 2014 og de nærmest foregående år, med lejlighedsvis tilbageblik. Dispositionen kan være lidt svær at følge; kapitlerne ser ikke ud til at komme i nogen bestemt logisk sekvens, og det er heller ikke sådan, at de enkelte kapitler hver for sig udgør et hele. Det gør bogen mindre anvendelig i sin helhed, men dele af den kan udmærket bruges – her kan navnlig anbefales "Den russiske verden" (s. 91-103) og en skræmmende analyse af en russisk historiker, der sammenligner Rusland i 1991 med Tyskland efter Versaillesfreden, gengivet s. 174-82.

Bogen bygger på interviews, avisartikler o.l., som der er refereret til i teksten (der er ikke nogen materialeliste), samt ikke mindst forfatterens egne iagttagelser. Der er gennemgående en del mere opinion end information, og forfatteren bidrager også med egne oplevelser og kommentarer af personlig art.

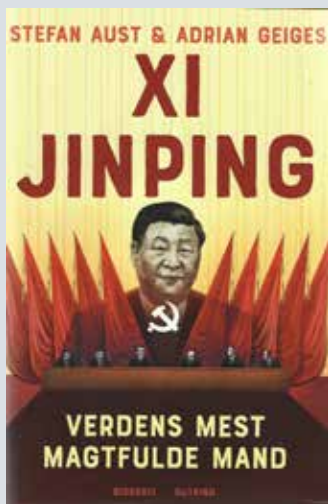
"Det russiske forår" er den – blodigt ironiske – betegnelse for den styrkelse af Ruslands magt, og ikke mindst præsident Putins, der fandt sted i og omkring år 2014, med annekserne af Krim og støtten til separatistbevægelserne i Østukraine. Hvor alle andre forår rundt om i verden drejede sig om demokratisering, var det russiske forår kendetegnet af imperialismen og opbygning af en autoritær statsmagt.

For læseren lades ikke i tvivl: Putins imperialismen har det russiske folks helhjertede tilslutning, endda i en sådan grad at præsidenten nærmest bliver skubbet frem af folkestemningen. Begrebet "den russiske verden" dækker denne stemning, og den beskrives på udmærket vis i kapitlet af samme navn. Nu er det ikke forfatterens mål at drage omfattende sammenligninger, men det kan andre jo gøre: Elementet af forfølgelsesvanvid finder man centralt i enhver nationalisme, navnlig i totalitære stater, tænk bare på "den jødisk-bolsjevistiske verdenssammensværgelse". Elementet af herrefolksmentalitet har russerne heller ikke monopol på, selv om det for tiden er mest iøjnefaldende hos dem. Tænk bare på Frankrigs "mission civilisatrice" og englændernes "white man's burden". I Frankrig og England har man så nogenlunde affundet sig med tabet, og tyskerne måtte lære det på den hårde måde.

Det rigtig spændende er naturligvis om den nuværende krig i Ukraine vil få russerne ned på jorden igen, eller om det bliver kineserne der gør det en gang i fremtiden, eller om det hele går op i røg.

Axel Moos

Den Store Styrmand

STEFAN AUST & ADRIAN GEIGES: *Xi Jinping – verdens mest magtfulde mand*. Forlaget Gutkind 2023. 272 sider. 300 kr.

De to forfattere er kendte skikkelser indenfor den tyske medieverden, og den opgave de har påtaget sig ved at skrive en biografi om den kinesiske leder Xi Jinping, bør hilses velkommen. For Xi er utvivlsomt en af verdens mest magtfulde mænd, og kendskabet til ham er endnu ikke særlig udbredt i Vesten.

Men den foreliggende bog er nu ikke en biografi som biografier er flest. Den handler mere om dagens – og gårsdagens – Kina end om personen Xi Jinping. Hvis man klipper det ud der direkte handler om Xis barndom, opvækst, familieforhold, tanker og følelser, får man en ret kort bog ud af det. Det er der vel ikke noget at sige til, for det er sikkert ikke nemt at skaffe fyldige oplysninger om den slags. Og dagens – og gårsdagens – Kina er bestemt også et spændende emne. Forfatterne beskriver hvordan deres bog blev modtaget i Kina, og det var ikke så positivt. De fik en fornemmelse af, at man ikke mente at der overhovedet burde skrives biografier af Xi, som om han var et almindeligt menneske. Bogens materiale er avis- og tidsskriftartikler, langt det meste af vestlig oprindelse.

Det indledende kapitel, om covid19 pandemien, burde forfatterne nok efter moden overvejelse have udeladt eller helt omskrevet. Bogens tyske originaludgave udkom i 2021, og på udgivelsestidspunktet kunne det godt se ud som om den kinesiske nultolerancestrategi havde virket: hård, men effektiv. Sådan så det jo ikke ligefrem ud ved slutningen af 2022, hvor Xi måtte give efter for et massivt folkeligt pres og ændre strategien 180 grader. Tilsyneladende har forfatterne kunnet nå et par meget nødvendige opdateringer i den danske udgave, men det har til gengæld gjort kapitlet temmelig modsigelsesfuldt: beundrende i starten, realistisk til sidst.

Generelt er forfatterne ikke bange for de store armsving eller superlativer, når de skal beskrive det moderne Kina. Det er måske let forståeligt, men det betyder at den tilbagestående del af Kina, som forfatterne udmærket ved eksisterer, skubbes lidt for meget i baggrunden.

Xis forældre og opvækst beskrives kort, indenfor rammerne af Kinas generelle historie. Han var en af "prinserne", dvs. efterkommer af Maos tidlige kampfæller, hvilket til at begynde med så absolut ikke var en fordel. Som Stalin fik Mao ryddet grundigt op blandt sine gamle kammerater, om end han normalt ikke fik dem henrettet, blot skubbet ud i mørket, hvorfra flere af dem var i stand til at komme tilbage. Senere, da Mao og Firebanden var fortid, blev det "prinsernes" tur. Men til trods for at også Xi led under Maos forfølgelser, har han aldrig taget afstand fra "Den Store Rorgænger", tvært imod. Forfatterne mener at Xi er ved at tage Mao som forbillede mht. stil og persondyrkelse (jf. denne anmeldelses overskrift).

Der er helt bestemt mange interessante problematikker i bogen: Hvordan forsoner man f.eks. Kungfutsen med kommunismen? Og med Maos kampagne "bekæmp Kungfutsen..."? Og hvordan forener man kommunisme og markedsstyring? Hvad det sidste angår, påpeger forfatterne at den tilsyneladende kapitalistiske udvikling skal ses som en slags NEP-politik, beregnet på at vare et stykke tid indtil kommunismen kan indføres. Xis politik ses som en styrkelse af partiet imod markeds kræfterne. Dette er unægtelig et interessant synspunkt, i betragtning af at kommunistpartiets dominans over markeds kræfterne vel var det der sendte Sovjetunionen ud i dens sidste, afgørende krise. Xi kræver at partiet tages med på råd i erhvervsbeslutninger – så må man bare håbe at partifunktionærerne har forstand på den slags, og at de ikke er korrupte.

Som politisk system er Kina overordentlig interessant. Nu virker det som om en ny, stærk mand, den stærkeste siden Mao, er ved at forandre det.

Axel Moos

Den tornebestrøede vej

THORSTEN BARRING OLESEN: *Den svære dans. Danmark og det europæiske samarbejde*. Gads Forlag 2022. 432 sider. 400 kr.

Forfatteren beskriver formålet med bogen således: "Den danske tilgang til EU er dog stadig præget af både-og og af ja og nej. Bogen vil belyse dobbeltheden og dilemmaet gennem en historisk oprulning af det danske

lemmaet gennem en historisk oprulning af det danske

forhold til europæisk samarbejde og den europæiske integrationsproces fra 1945 til i dag" (s. 13). Og det er netop hvad den gør. Læseren får en gedigen og indholdsrig kronologisk fremstilling, solidt dokumenteret og rimelig afbalanceret i sin stillingtagen, uden at være "neutral". Man skal ikke lade sig narre af omslagstegningen, der antyder grimme overgreb fra store og svært beskoede EU-fødder mod små, danske fødder i strømpesokker eller sandaler, indtil det hele ender med at de danske fødder overgiver sig og går til fælles fodvask (eller hvad det nu er?) med EU-fødderne.

Der opregnes fire faktorer (kaldet "arvestykker") der spiller en afgørende rolle for danskernes syn på EU: Småstatserfaringen, neutralitetserfaringen, den sociale modelerfaring og det nordiske momentum (s. 37). Disse fire faktorer inddrages undervejs, men påvirker ikke bogens struktur; den er og bliver kronologisk. Perspektivet i fremstillingen er overvejende et beslutningstager-perspektiv. Jo længere vi kommer frem i tid, jo mere gøres der ud af holdninger i befolkningen, uden at der dog gås voldsomt i dybden med analyser; der er heller ikke meget tabelmateriale i form af meningsmålinger.

Bogen indledes med et kort historisk tilbageblik på Danmarks reduktion til småstatsstatus og på erfaringerne med neutralitet. Isoleret set skulle det vel være indlysende fordelagtigt for en småstat at indgå i et forpligtende samarbejde hvor det er regler mere end magt der bestemmer, men de danske erfaringer med neutralitet er ikke helt så dårlige som andre europæiske småstater. Dertil kom så opbygningen af velfærdsstaten og de nordiske sympatier, der for en tid pegede væk fra EF.

Vi følger herefter alle stadierne på den tornebestrøede vej: Blokopbygningen i Europa efter Anden Verdenskrig, de mislykkede forsøg på nordisk sikkerhedspolitik og økonomisk samarbejde, samarbejdet i den atlantiske ramme, EF og EFTA, Danmarks indtræden i EF, Fællesakten og det indre marked, Maastricht og Edinburgh, Amsterdam og Lissabon, kampen om de danske forbehold, optagelsen af nye medlemmer i Central- og Østeuropa og endelig et udblik i fremtiden, under inddragelse af overfaldet på Ukraine og risikoen for en amerikansk tilbagetrækning. Vi får det hele med.

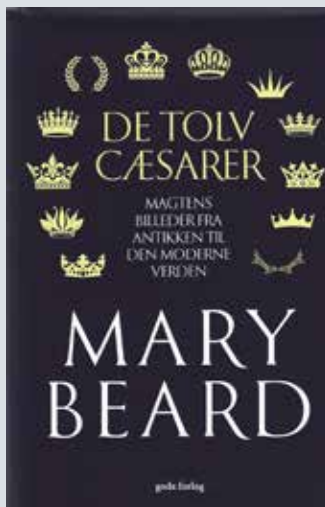
Undervejs tages flere interessante spørgsmål op: Hvordan kan det f.eks. være at EU-modstand oprindeligt var venstreorienteret, men nu overvejende er højreorienteret? Og hvordan kan man forklare ændringerne i de forskellige befolkningsgruppers holdning (dette måtte forfatteren nu godt have ofret nogle flere ord og nogle tabeller på). Socialdemokratiets problemer med EF/EU behandles grundigt.

Forfatteren introducerer et par nye begreber, "funktionelle tyskere" (Danmark i dag) og "funktionelle skandinaver" (Tyskland i dag) – i en slags hilsen fra 1970ernes problem-Danmark til succes-Danmark af i dag, der ser ud til at have glemt alt om de moralske pligter for et overskudsland til at sætte gang i den økonomiske udvikling i stedet for at træde på bremsen.

Alt i alt er bogen eminent velegnet som genopfriskningskursus for dem der ved – eller har vidst – det hele og til vidensopbygning for dem der ikke ved.

Axel Moos

Romerkejsere fra oldtid til nutid

MARY BEARD: "De tolv cæsarer, magtens billeder fra antikken til den moderne verden" oversat af Anders Nygaard, Gads Forlag 2022, 528 sider, 400 kr. med moms.

Hvis man med bogen forventer at få en række nytolkninger af de første 12 cæsarer (inkl. Cæsar, der som bekendt ikke var kejser (*princeps* som den officielle titel var) til

og med Domitian (kejser 81-96 e.v.t.), bliver man skuffet. Skuffelsen lægger sig imidlertid hurtigt, for Mary Beard, professor ved Cambridge University, har skrevet en bog, der sætter billederne af de 12 cæsarer ind i en kunsthistorisk sammenhæng fra oldtid til nutid. Den er udmærket oversat af Anders Nygaard, der heldigvis ikke er faldet i grøften med brug af anglicismer.

Udgangspunktet er den romerske historie- og biografiskribent, Sueton (ca.70-ca.130 e.v.t.), der med stor vægt på hofsladder og karaktertræk har skildret 11 kejsere (og diktatoren Julius Cæsar) fra Augustus (kejser 27 f.v.t.- 14.e.v.t.) til og med Domitian. Dernæst bruges de antikke statuer og portrætter, som der findes utallige af, og ikke mindst de kejserligt udstedte mønter, der om ikke gengiver kejserportrætterne 100 % så i al fald er samtidige kilder. Denne metode til at beskrive de romerske kejsere og deres historie er der intet nyt i, men Mary Beards force er, at hun med mange eksempler fortæller historien, om hvordan de romerske kejsere er blevet skildret i middelalder, renæssance, barok og nyere tid. Med flotte billeder analyseres de mange statuer, buste og malerier af de romerske kejsere, ligesom der gives bud på, hvilken

betydning det kunne have, at f.eks. engelske konger gerne ville eje både statuer og malerier af f.eks. de "onde" kejsere som Caligula (37-41 e.v.t.) og Nero (54-68 e.v.t.). Måske har det været en form for "memento mori" ("Husk, at du skal dø") og senere tanken om, hvordan det gik Charles I, der blev henrettet i 1649. Der er bl.a. tale om store kunstnere som Tizian, Tintoretto, Veronese og Rubens, der alle har arbejdet med billeder, hvor de romerske kejsere indgår.

En af Mary Beards mange gode pointer er, hvordan kejserne er blevet misbrugt mere eller mindre bevidst, bl.a. ved at mange af keiserportræterne er blevet fejlfortolket. Således eksisterer der mange gengivelser fra 1500-1800-tallet af kejser Vitellius, der var én af de 4 kejsere fra året 69 e.v.t. Det viser sig desværre bare, at det antikke portræt, der ligger til grund for senere afbildninger af denne kortvarige regent, ikke skal forestille kejseren. Et andet grelt eksempel er Spurrinna, den spåmand, der ifølge Sueton, advarede Cæsar, om at han skulle vogte sig for 15/3 44 f.v.t., på et gobelin fra Henrik 8.s tid gengives som en kvinde(!). Apropos kvinder er mange blevet forvirret af og har forvekslet de to Agripinna-figurer. Agripinna d. Æ er den gode mor, der sørger over sin søn, Germanicus, som Tiberius (kejser 14-37 e.v.t.) muligvis stod bag drabet på, og hendes datter, den knap så gode, Agripinna d. Y, der var gift med Claudius (kejser 41-54 e.v.t.), som hun muligvis forgiftede, og mor til Nero, som lod hende myrde. Som illustration til kejsernes folkelige betydning gengives et sæt "Nero-tændstikker" og en "Augustus-øl" og en "Augustus-chokolade-mønt". Et kuriosum er den historie, der indleder bogen, om at Andrew Jackson, USA's præsident 1829-1837, der, da USA jo var republik, pure nægtede at blive begravet i en romersk "kejser"-sarkofag, som nogle af hans tilhængere havde tiltænkt ham. Et gennemgående tema er således, at selv om et utal af billedgengivelser af de romerske kejsere er falske, kopier eller fra en meget senere tid, har de alligevel stor betydning til at fortælle historien om, hvordan de er blevet brugt og misbrugt og opfattet i senere tider.

Bogen bygger på omfattende forskning. Alene fodnoterne udgør over 50 sider, og litteraturlisten ligeså, mens billedfortegnelsen (over de mange flotte gengivelser) fylder 25. Alligevel har Mary Beard en god evne til at formidle og gøre emnet levende, så man forholdsvis hurtigt kommer igennem den ganske lange bog. Mange af eksemplerne er – ikke overraskende – hentet fra den angelsaksiske verden. Næste besøg på Hampden Court Palace ved London vil ikke blive det samme med Mary Beards tanker i baghovedet. Den er en øjenåbner, ikke mindst kunsthistorisk, og det kan sagtens lade sig gøre (med uddrag fra bogen) at lave et tværfagligt samarbejde med ikke mindst oldtidskundskab, der jo netop de seneste ca. 20 år

har lagt stor vægt på receptionshistorie, og latin og billedkunst, men også dansk. Den bør som minimum anskaffes til skolebiblioteket.

Kai Verner Nielsen

"Et lille menneskefnug hvirvles rundt i Europa"

VALBORG HJORTH: *Sygeplejerske ved Øst- og Vestfronten. Med indledning og forklaringer af Jakob Seerup. Hakon Holm Publishing / Bornholms Museum 2022. 216 sider, illustreret. 225 kr. inkl. moms.*

Valborg Sofie Hjorth blev født 8. oktober 1884 som yngste barn i en børneflokk på tre

drenge og otte piger. Faren var terracottafabrikant Laurits Hjorth, skaber og indehaver af virksomheden i Krystalgade 5 i Rønne; moren var Agnete Marie Wolffsen. Hjorths Fabrik eksisterer stadig, bl.a. som museum, og er et af Bornholms turister yndet sight. Valborg tog studentereksamen og uddannede sig siden, det var fra 1909 til 1911, til sygeplejerske i Næstved. Som nyudklækket sygeplejerske og med mod på tilværelsen og dens muligheder kom hun til Bruxelles til, hvad hun betegner som Institut Depage efter dets leder professor George Depage og omtaler som en luksusklinik. Det rette navn var Institut Chirurgical Berkendael. Opholdet her blev afbrudt af hendes indsats i Tyrkiet sammen med George Depage ved en belgisk ambulance i Konstantinopel i månederne omkring nytåret 1913. Det var under 1. Balkankrig. I 1914 fik hun så ansættelse ved det nyopførte Bispebjerg Hospital i København, men i 1915 tilkaldte George Depage, som var blevet en slags faderskikkelse for Valborg, sin danske protege til et af det belgiske kongepar oprettede militærhospital i det sydvestlige hjørne af Belgien helt ud mod Den engelske Kanal. Her havde kongeparret søgt tilflugt efter Tysklands nedkæmpelse af Belgien i 1914, og her oplevede Valborg Den store Krigs fulde gru, bl.a. i forbindelse med Det andet Slag ved Ypres, som afstedkom forfærdende tab ikke mindst grundet introduktionen af giftgas. Fra 1915 til 1916 opholdt hun sig i Rusland ved en ambulance opstillet af dansk Røde Kors. Det var i Petrograd, hvor den russiske hær klarede sig meget dårligt mod Tyskland ved den nærliggende front. Det var blot et halvt år efter, at hun vendte hjem herfra, at revolutionen begyndte, og det mægtige russiske rige smuldrede.

Valborgs kvalifikationer som krigssygeplejerske ledte hende i de resterende krigsår ind i internationalt arbejde med beskyttelse af og omsorg for de mange krigsfanger, og hun var i perioder tilknyttet lejre for sårede krigsfanger, der var oprettet i Horsørød i Nordsjælland og Hald nær Viborg. Desuden indebar hendes engagement, at hun tog del i nogle ikke ganske ufarlige evakueringer af sårede krigsfanger fra Minsk i Hviderusland og fra det daværende Dvinsk i Letland. Det var sammen med sidst nævnte transport, at pandemien, der kendes som Den spanske Syge, og som frem til 1920 på verdensplan krævede millioner af dødsopfre, holdt sit indtog i Danmark. Den ramte også Valborg. Snart efter verdenskrigens afslutning vendte hun tilbage til Bornholm, hvor hun fortsatte med at følge sit kald. Hun blev aldrig gift; først i 1947 blev det tilladt danske sygeplejersker at indgå ægteskab. Hun fik stillingen som oversygeplejerske ved tuberkulosesanatoriet i Blykøbbe ved Rønne. Der var hun i 23 år til sin pensionering i 1943. Hun døde i Rønne 4. juni 1970.

Valborgs optegnelser daterer sig til engang efter 1. Verdenskrig. De er stilet til en kollega og veninde fra tiden i Bruxelles. Denne, der ikke lader sig identificere, var alvorligt syg af tuberkulose, dengang en sygdom med betragtelig risiko for dødelig udgang, og bad Valborg om at skrive sine erindringer. Hendes eget liv formede sig da til ørkesløshed på tredje år. Valborg anfører i sin indledning, at veninden, da de skiltes en kold oktoberdag i Bruxelles, havde citeret en eller anden vismand for: "Livet er som leret, vi selv er mesteren, der former det efter vor vilje". Med tanke på venindens lod mente Valborg, at "leret" kan man nok alligevel ikke forme helt, som man vil: "Dog finder jeg ikke, at dit liv leves ørkesløst. Da jeg besøgte dig i min sidste weekend, kunne jeg ikke andet end mærke det gode præg, du satte på dine omgivelser, og det er jo også en indsats at gøre." (s. 18). Optegnelserne præsenterer læseren for en stærk personlighed, som nok beskriver sig selv som et menneskefnug i samtidens kaos, men alt, som tilsyneladende er noget, der bare sker, er hun åben for, griber og tager engageret del i. Og hendes oplevelser udgør en del af et markant hjørne i vor historie, hvor en mangesidet humanitær indsats af det neutrale Danmark ved krigens vidtstrakte fronter inddrog mange og berørte endnu flere.

Udgivelsen af Valborgs erindringer følger i hovedtræk hendes maskinskrivne manuskript i Dansk Sygeplejehistorisk Museum i Kolding og er suppleret med oplysninger fra et tidligere, håndskrevet manuskript på Bornholms Museum i Rønne. Med enkelte undtagelser har det været muligt ved at krydsreferere med dette og med breve at identificere de fleste læger og sygeplejersker, der var anonymiseret i Kolding-manuskriptet. Erindringerne er velskrevne og rummer gode litterære kvaliteter; fremstillingen bærer forståeligt

nok præg af hensyntagen til venindens tilstand. Den ledsages af godt 60 illustrationer, som hovedsageligt stammer fra hendes egne arkivalier, deriblandt postkort og artefakter med en vis historisk kolorit. Ikke mindst de mange samtidige fotos, hvoraf hun selv har taget et antal, giver hende et særegent nærvær og øger mærkbart autenticiteten af hendes beretning.

Ole Halding

Hvordan var det at være barn i årtierne efter krigen?

PETER VILLADS VEDEL (red.): *Børnene i kunstnerbyen*. Frydenlund 2023, 168 sider, 250 kr.

Det kom meget an på, hvor man boede. Et af de byggerier, der gav mulighed for fællesskaber, var Atelierhusene ved Utterslev Mose. Husene var tegnet af arkitekten Viggo Møller Jensen. De blev opført af et

almennyttigt boligselskab specielt til professionelle billedkunstnere. De første familier flyttede ind i 1943.

Peter Villads Vedel er redaktør og hovedbidragsyder til erindringsbogen "Børnene i Kunstnerbyen" (Frydenlund 2023). Han var selv barn i Kunstnerbyen 1952-1968. Vedels erindringer er dejligt konkrete, levende og sansede. Også Malene Hammeleff bidrager med lidt længere erindringer. Omkring disse to er bygget en tekst- og billedmosaik op af kommentarer fra andre tidligere 'børn' til emner som: Kammerater uden for Kunstnerbyen, forældrene, økonomi, udfordringer og 'værdier og erfaringer'. Alt skrevet og kommenteret om en barndom for et halvt århundrede siden.

To af bogens tekster er skrevet af Eddie Salicath: Det legende og lærende Barn (1953) og Bent Salicath: Drengen og gulvet (1954) viser datidens progressive syn på det legende barn.

Bogen består ud over godt 70 sider tekst af ligeså mange atmosfærefyldte sort/hvid fotografier taget dengang. Knap halvdelen af fotografierne har børnene som hovedmotiv. De øvrige viser arkitekturen, naturen omkring husene og de voksne og deres kunst.

I bogens forord skriver Per Schultz Jørgensen om trelangen mellem omgivelser, mennesker og organisation og fortsætter:

“... de fysiske adgangsmuligheder mellem boliger har en kæmpe betydning for de kontakter, der skabes mellem børn og voksne. Det gælder graden af åbning og udsyn mellem boligerne - nogle områder er isolerende, andre er åbnende og bliver rammen om fælles rum og mødesteder. Nogle fysiske rammer dyrker privatheden - andre fællesskabet...”

Arkitektonisk fik Atelierhusene stor betydning som forbillede for det byggeri, vi i dag kender som tæt-lav bebyggelse. Den største forskel i forhold til nutidens familiers liv i den type byggeri er nok, at børnene i perioden ikke kom i daginstitutioner, men legede ude og med hinanden, - og så selvfølgelig fraværet af digital underholdning. Der var i den grad plads til kreativitet. Og så arbejdede forældrene hjemmefra som billedkunstnere.

Som læser kan du blive inspireret til at inddrage børneliv og erindringsproblematikker i dit arbejde med historien, - og du kan invitere eleverne til at arbejde for eksempel ud fra HistorieLabs og DRs undervisningsmateriale om ‘Barndommen’. Selve “Børnene i Kunstnerbyen” er ikke skrevet for at blive brugt i historieundervisningen og er heller ikke egnet hertil.

Anne Melillo

Magtens kvinder

GRETHE JACOBSEN:
Magtens kvinder.
Gads forlag. 204 sider,
220 kr..

I forbindelse med denne anmeldelse blev jeg opmærksom på Birgitte Gøye selskab. Deres hjemmeside er yderst instruktiv og fuld af gode ideer til kvinders historie. Gå ind på den og bliv klogere. Det er meget

tankevækkende, at Vivian Ettings bog om dronning Margrete (fjerde oplag) og Grethe Jacobsens værk om adelskvinders indflydelse og magt før enevælden udkommer nærmest i et hug. Begge bøger må med deres grundige analyser være en øjenåbner for en vigtig del af historien i Danmark. Kort sagt spændende. Jeg har lige anmeldt Vivian Ettings værk og har nu lidt vanskeligt ved at holde hendes og GJs gennemgang af Margretes historie adskilt. Men GJ har en god gen-

nemgang og specielt et spændende afsnit om Margretes eftermæle i 1500-tallet. Kapitlerne er: Køn, magt og politik: Dronninger, Køn, magt og politik: adelige kvinder. Den danske lensadministration. De kvindelige lensmænd i Danmark. Og afslutningsvis: Kvinders magt – en glemt historie. GJ er historiker, har været senior-konsulent på Det kgl. Bibliotek og skrevet et utal af artikler inden for dette emne. Hun erklærer sig som feminist, men det behøver hun nu ikke at gøre, for emnet er interessant også for ikke erklærede feminister. Den er samtidig en grundig gennemgang af adelens historie, størrelse, funktion og virke frem til enevælden. Jordej og godser var indlysende fundamentet.

Kildeoversigt, bibliografi og noteapparat er naturligvis i orden. Flotte fotografier, så illustrationerne er fine, men blot savner jeg ind imellem flere uddybende oplysninger til dem. Der er en del gentagelser i bogen, men det går vel an.

Indledningsvis gennemgås et konkret tilfælde om mordet på adelskvinden Anne Meinstrup, som blev myrdet under Grevens Fejde, hvor alt var kaotisk og voldeligt. Hun blev stukket ned af to borgere fra København. De blev siden retsfulgt. Det skete på landstinget i Ringsted, og baggrunden var Tyge Krabbes forræderi. Som lensmand på Malmøhus vendte han kanonerne mod de danske soldater. Anne Meinstrup blev gift to gange og hendes første mand, Holger Rosenkrantz, var far til hendes fire børn. Holger Rosenkrantz sad i rigsrådet, og som enke efter sin anden mand Jørgen Ahlefeldt blev hun lensmand.

GJ skildrer hendes historie og den er spændende. Historikerne i 1800-tallet forstod ikke, hvad Anne Meinstrup overhovedet skulle i en politisk forsamling. GJ forklarer, at mordet på hende var hævn oven på Tyge Krabbes handling – hævn på adelsstanden. Kønshierarkiet var også gældende for adelen, men patriarkatet havde brug for kvinderne for at fastholde magten. Adelen var en lukket gruppe, hvor adelsnavne blev påbudt. GJ inddrager international forskning i definitionerne “mand” og “kvinde” og “magt”.

Bogens mål er at se på de ændringer, der skete i kvinders udøvelse af magt i perioden 1400 – 1600 i Danmark og de kvindelige lensmænds familieforbindinger. GJ ser magt som omskiftelig, for kvinder fik i kraft af medgift stigende økonomisk indflydelse når vi ser ud i Europa. I Danmark var der ifølge lovgivningen ikke medgift, men kvinderne havde arveret, og derigennem kunne de samle formue. Danske dronninger havde uformel magt i middelalderen og reformationstiden, men ikke gennem lovgivning. GJ har en meget interessant hypotese om årsagen til adelens lange dominans fra 1439 – 1600, idet adelige kvinder fungerede som reserve i lens administrationen, og var “bindelim”

mellem slægter. De kunne ganske vist ikke sidde i Rigsrådet, men bidrog uden for som back-up. GJ underbygger med helt konkrete eksempler om adelskvinders kampe og retssager om arv og forbigåelse. Dronning Margretes liv gennemgås. Datter af Valdemar Atterdag og formynder for sin søn Oluf og egentlig regent selv om hendes titel var "fuldmægtige frue og husbond og ganske riget af Danmarks formynder". Senere også dronning i Kalmarunionen. Og hun var dronning selv om hun aldrig fik titlen. GJ pointerer, at der i 1500-tallet var mange kvindelige regenter i Europa, og derfor var der en debat om dette og i særlig grad i Frankrig. Formynderregering dukkede op igen efter Frederik d. 2's død i 1588. Der udspillede sig en magtkamp mellem Rigsrådet og dronning Sophie på det juridiske og økonomiske plan, men hun tabte det hele, for Rigsrådet fik den tyske kejser til at erklære Christian d. 4 for myndig. Men Sophie kunne noget med økonomi, for hendes godser blev drevet effektivt, så vi kan jo nok ane, hvad det har indebåret for bønderne, men ved sin død var hun en af Europas rigeste kvinder.

Adelige kvinder havde en central rolle, men øjensynlig kun i Norden kunne adelige kvinder have magt som lensmænd. De kunne få privat undervisning i at læse, i landbrug og handel m.m. Adelen i Danmark var en lukket kreds – et oligarki – og frem til enevælden blev ingen optaget i standen. GJ gennemgår Gøye slægten med et meget spændende skema over Mogens Gøyes børn, børnebørn og arv. GJ ser på den ugifte kvindes, den gifte kvindes og enkens retstilling, og der er store forskelle. Internt var der mobilitet i adelen, for i perioden før undersøgelsen er der 25 – 35 familier, og 1/3 er nye familier, men det rører ikke ved, at det var en lukket klub. GJ undersøger forholdet mellem rigsråd og kongen. Indtil 1536 var rigsrådet sammensat af gejstlige og verdslige, men efter 1536 naturligvis kun af verdslige adelige. Altid i kilderne omtalt som rigets bedste mænd. De nordiske rigsråd havde været en vigtig årsag til Kalmarunionen, idet de store godsejere havde gods på tværs i landene. Perioden fra 1370 – 1600 i forskning om lens administrationen og herunder kvindelige lensmænd er dækket. GJ opridser typer af len, som var centralt i magtudøvelsen i Danmark. Et interessant punkt i mange dekretter til lensmændene op igennem tiderne er, at de skal sørge for, at skovene ikke bliver forhuggede, men lige lidt hjalp det. Kristian Erslev udarbejdede i forbindelse med sin disputats en oversigt over lensmænd, men omtalte ikke de kvindelige lensmænd, selv om han selv havde fundet dem. Underligt for en forsker. Og kvindelige lensmænd blev derfor ikke eksisterende selv ikke i ligprædikener, men det råder GJ bod på ved at dykke ned i kvindelige lensmænds historie, hvor alt bliver underbygget med kilder som oftest i form af breve. Kvindelige lensmænd skulle ikke selv i krig, men havde ansvar for at stille tropper, proviant,

transport m.m. i påkommende tilfælde. GJ følger Erslevs opdeling af lens typer med opstilling af skemaer og kurver over kvindernes andel af forleneringer 1513 – 1596, og 1/3 af forleneringer gik ikke via ægtefæller. Mange var døtre af en rigsråd og flere gift med en rigsråd. GJ har en hypotese om, at rigsrådsadelen for at beholde kontrol i stor udstrækning foretrak en kvinde frem for en mand udefra.

GJ afslutter med opsamlingsafsnit om en glemt historie om kvindernes magt, men den har hun nu rådet bod på igennem sine yderst interessante analyser. Bogen kan glimrende bruges til opgaveskrivning i historie og nok også i samarbejde med andre fag i forbindelse med kvindernes historie.

Christian Bo Bojesen

Donald Trump på nært hold

MAGGIE HABERMAN: *Blændværk. En fortælling om Donald Trumps fremgang og USA's fald.* Gutkind Forlag 2022. 672 sider. 400 kr.

Ved oversættelsen af bogens originaltitel har oversætteren foretrukket elegance frem for bogstavelighed. Bogens forfatter har anvendt en mere personnær karakteristik af Trump "Confidence Man" og undertitlen "The Making of Donald Trump and the Breaking of America". "Breaking" skal givetvis forstås som den splittelse af det amerikanske samfund som mange andre iagttagere også har bemærket (og næppe som "break" i betydningen "tæmme", som når man tilrider en hest).

Bogens forfatter er nu udmærket klar over at Donald Trump ikke kan gøres ansvarlig for "den voldsomme polarisering der har splittet landet i hvert fald siden 1990'erne" (s. 12). Formålet med bogen er at "finde de tråde der væver disse to verdener sammen" (s. 16), dvs. Trumps private verden og det samfund han opererer i. Kort fortalt kan man sige, at bogen beskæftiger sig langt mere med Trump som person end med det omgivende samfund. Og i karakteristikken af Trump lader forfatteren nogle af Trumps tidligere medarbejdere tale: "... en narcissistisk dramajæger, der dækkede over et skrøbeligt ego med tyranniske tendenser" (s. 587).

Forfatteren er en amerikansk stjernejournalist, der har dækket Trumps karriere gennem mange år og igenem sit arbejde har oparbejdet et nært, om end modsigelsesfyldt, forhold til ham. Trump betragter hende, siger hun, som sin yndlingsmodstander, og herudover som sin psykiatiker. Bogen bygger på et særdeles omfattende materiale, for en stor del bestående af avis- og tidsskriftartikler, og naturligvis på hendes egne interviews og iagttagelser.

Bogen er overvejende kronologisk opbygget. Vi følger personen Donald Trump fra hans spæde barndom gennem hans karriere som byggematador og tv-stjerne og til den politiske triumf og nederlaget. Vi introduceres for en myriade af personer der på en eller anden måde har spillet en rolle i Trumps karriere, og mange af dem får et ord med på vejen i forbifarten. Dette sidste kan gøre det lidt svært at fastholde tråden for en ikke-amerikansk læser, der ikke på forhånd er inde i persongalleriet. Dag-til-dag orienteringen kommer også til at betyde at de store politiske spørgsmål ikke får nogen dybtgående behandling. Analyser er næppe heller bogens formål.

Til gengæld får vi så et glimrende indtryk af Donald Trumps ledelsesstil, af hans forhold til andre mennesker, hans debat- og kommunikationsteknik og i det hele taget af ham som person. Forfatteren mener, at det der driver Trump mere end noget andet, er ønsket om berømmelse og stjernestatus, og det har hun ikke svært ved at argumentere for.

Bogens første par kapitler, om barndom, ungdom og erhvervskarriere, har mange andre biografer også skrevet om, og de indeholder ikke så meget nyt, men der er naturligvis interessante punkter, som f.eks. på side 138 hvor det nævnes at en gruppe investorer med base i Hong Kong hjalp Trump til at undgå personlig fallit. Det kunne man da godt tænke sig at høre nærmere om – men der er desværre ikke nogen henvisning.

I beskrivelsen af Trumps politiske karriere udmærker bogen sig ved at være lidt mere afbalanceret end en del andre fremstillinger – noget opfattes ikke nødvendigvis som forkert eller forbryderisk blot fordi Trump gør det. Men der er naturligvis masser at tage fat på alligevel. Læseren får et klart indtryk af, at Trumps politiske holdninger har udviklet sig i forhold til hvad der kunne skaffe ham politisk magt, og at han så efter moden overvejelse sluttede med konservativt-folkelige synspunkter i den overordentlig slagkraftige appel til VREDEN, der til sidst skaffede ham magten. Det var ikke Trump der skabte VREDEN, men han brugte den mere virtuost end nogen anden.

Trump mislykkede forsøg på at omgøre resultatet af præsidentvalget 2020 viser styrken af de amerikanske politiske institutioner. Trods stjernestatus og medieberømmelse, trods trusler og pres, lykkedes det ikke for Trump at få en række nøglepersoner til at handle imod deres professionelle og politiske etik.

Axel Moos

Erindringer

HARRY HAUE: Bonde­dreng og profes­sor - en dansk udvik­lings­historie. Systime 2021, 233 sider, 285 kr. + moms.

Har man undervist i historie i gymnasiet i de sidste 40 år, er man fortrolig med navnet Harry Haue. Haue har en omfattende produktion bag sig. Det gælder både formidling af historie i

form af gymnasiebøger, men også bøger om didaktik og pædagogik i historie. I presseomtalen af bogen understreges det, at Haue gennem bogen ønsker at fortælle om sig selv som "brobygger mellem gymnasieskolen og universitetet".

Bogen er bygget op som en traditionel biografi med udgangspunkt i forfatterens jyske familie og hjemstavn. Det er svært for mig at give en helt objektiv anmeldelse af bogen. Jeg er kun nogle år yngre end forfatteren. Jeg kommer også fra landet i Jylland og er fortrolig med den bondekultur, Haue kommer fra. Vores livsbaner ser lidt forskellige ud, men vi studerede nogenlunde på samme tid på Aarhus Universitet og har været historielærere i gymnasiet i slutningen af det 20 århundrede. Bogen bliver derfor et møde med en del af min egen fortid, og det vil være det samme for mange af Historielærerforeningens læsere.

Erindringsbogen er meget personlig. Den er bygget kronologisk op. De første kapitler beskriver Haues barndom og ungdom fra landet og hans opbrud fra det missionske landbohem. Forfatterens vej til studier og professorat er ikke den helt traditionelle. Haue arbejdede i sin tidlige ungdom ved landbruget, men vælger at blive en mønsterbryder. I forlængelse af værnepligten påbegynder han som 20 årig en uddannelse, der ender med et historiestudium på Aarhus Universitet.

Efter historiestudierne bliver Haue gymnasielærer, senere universitetslærer og endelig dr. Phil. og professor.

Haue kombinerer beskrivelsen af sin personlige udvikling og historie med perspektivering til den "store" historiske udvikling. En ambition mange historielærere genkender i deres egen undervisningspraksis.

I afsnittet om gymnasium og universitet perspektiveres der også til den generelle debat om historiefagets udvikling i gymnasieskolen og folkeskolen. En udvikling som Haue selv har haft stor indflydelse på.

Som læser med kendskab til området er det underholdende læsning. Som nævnt vækker mange af de forhold, han beskriver, minder. Og kan man lide erindringsbøger er det altid fascinerende at følge et livsforløb - og tilmed en livsbeskrivelse, der er optimistisk og fyldt med tilfredshed og ydmyghed over for dette forløb.

Johannes Lebech

Skibe i oldtiden

MORTEN RAVN: Skibe og søfart i Danmarks oldtid. Turbine 2022, 156 sider, 300 kr.

Med dette udkomne bind har forlaget Turbine initieret en ny serie, I Danmarks oldtid, der skal give os en række nye indgange,

en række tematisk afgrænsede længdesnit i den danske oldtid. Det foreliggende bind handler, som titlen siger, om skibe og søfart og er skrevet af museumsinspektør på Vikingeskibsmuseet i Roskilde, ph.d. Morten Ravn. De allerede planlagte følgende 5 bind kommer til at handle om så forskellige emner som klima, jagt og fiskeri, tøj og mode, hjemmet og religion. Men længere ude i fremtiden skal endnu flere bind følge, så at serien samlet set vil nå op på i alt 20 bind.

Seriens format kommer til at blive som førstebindet: omtr. 150 sider, stramt redigeret og rigt illustreret.

Læseren

Sidetallet og omfanget af illustrationer såvel som selve stilen peger mod den målgruppe, der sigtes mod: målgruppen må være ikke-fagfolk, "den almindelige" historie-interesserede og måske ikke mindst læsere på

det gymnasiale uddannelsesniveau. I dette øjemed passer forfatterens stil fortrinligt, idet fremstillingen er let og enkel, dog ikke trivial og sludrende. Den er informationsrig og bringer fremstillingen fremad.

Bogens struktur og indhold

"Skibe og søfart" er ordnet kronologisk og efter oldtidens perioder inddelt i fire store afsnit: stenalder, bronzealder, jernalder og vikingetid. Afsnittene er naturligvis af varierende længde; naturligvis, fordi mængden af fund, i sagens natur bliver større, jo nærmere vi kommer vor egen tid. Jeg vil herunder gennemgå dem kort med enkelte kommentarer.

Stenalder

Stenalderen er overhovedet den længste periode i oldtiden og dækker tiden fra da de første mennesker kom til, hvad der senere skulle blive til Danmark, dvs. fra omtr. 13.000 år siden og frem til omtr. 4.000 år siden, hvor bronzealderen tager over. Det er sparsomt med fund, men fund af fiskelyster, fiskehegn, ja, og af fiskeknogler fra bl.a. tun og andre havfisk, er sikre indikatorer på, at den tids mennesker har været sødygtige i et ikke-trivielt omfang. Fundet af padler synes at afgøre sagen, og endelig - dog først fra midt i perioden - sættes trumf på med fundet af et par enkelte både af typen 'stammebåde'. Stammebåde blev hugget ud af en hel træstamme (der således skulle være større end den båd, man ville bygge i alle dimensioner). Stammerne blev hugget ud, således at skroget på båden kun var enkelte centimeter tyk. Det har krævet et godt øje at udvælge de rette træer, og ligeså god håndværksmæssig kunnen at hugge stammen til.

Afsnittet er bygget op omkring et meget betydeligt illustrationsmateriale, der er helt afgørende for, at den uindviede læser kan visualisere, hvad der tales om i det hele taget. Hertil hjælper desuden de meget nyttige tegnede bådillustrationer med vedføjede angivelser af, hvad bådenes forskellige dele hedder. Den nærmere forklaring får man i den løbende tekst.

Bronzealder

Der er pudsigt nok færre bådfund fra den følgende bronzealder, der løb i perioden 2.000 – 500 f.Kr. end i den foregående periode. Det er jo også en væsentlig kortere periode. De fund, vi dog har, viser, at nye typer er kommet til, foruden stammebåden. Det er i hvert fald, hvad man må dømmes ud fra de fåtallige fund, og – navnlig - ud fra hvad der er gået ud af landet og kommet ind ved handel: de må have haft både, der kunne sejle på havet (kystnært) og krydse mindre havstrækninger. I denne tid har man nemlig afdækket større handelsnetværk, hvor især rav er blevet ekspor-

teret fra norden, og f.eks. tin og kobber er blevet importeret til at lave bronze af.

I 1982 gjorde man ud for kysten i Uluburun i det sydvestlige Tyrkiet et stort fund af en et skib fra omkr. 1.300 f.Kr., der var en del af de omfattende handelsnetværk. Ravns oprensning af skibets indhold skal her refereres, fordi det kaster et interessant lys over, hvad der bevægede sig frem og tilbage over Europas vandveje på dette tidlige tidspunkt (s. 35):

“I skibet er der fundet omkring 10 tons kobberbarrer og mindst ét ton tinbarrer. Udformningen af barrierne er designet, så de nemmest har kunnet transporteres med pakdyr over land og siden stuves om bord i et skibs lastrum. Derudover består den bevarede last af forskellige amforaer, to-hankede lerkrugger, der har været fyldt med alt fra vin til glasperler. Der er blå glasblokke, træstave af ibenholt, elfenben og flodhestetænder. Men den eventyrlige last slutter ikke her. Der er skildpaddeskjolde, strudseæg og skaller af purpurnegle til farvning, og så er der et hav af perler, hvor mange er fremstillet af nordeuropæisk rav. Endelig er der forskellige musikinstrumenter, værktøj og våben, vægtlodder i forskellige udformninger og materialer samt fødevarer og krydderier. Nogle af genstandene har formentlig været søfolkenes egne, men langt den største del af genstandene har været lastet om bord på skibet med henblik på handel.

Der har altså, modsat hvad man ellers skulle tro, været en livlig trafik rundt i Europa, og en udveksling af forskellige varer og materialer har gået for sig, også selvom, som Ravn bemærker, det har gået gennem flere led, end det kan ske f.eks. i dag. Det er oplagt at antage, at idèer er fulgt med samhandlen. I hvert fald kan man konkret se, at dette må have været tilfældet i udbredelsen bådtyper. På en eller anden måde må viden om og kunnen udi bådebyggerkunsten have rejst over det enorme europæiske område fra egn til egn. Forfatteren fremhæver i denne forbindelse også religionen, der for bronzealderens vedkommende ser ud til at have lagt stor vægt på Solen, noget som vi ser i store dele af Europa og så langt væk som i Ægypten. Dette virker oplagt, men man kan heller ikke lade være med at sidde med en lidt anspændt følelse af, hvor lidt vi ved, eller hvor spinkel vor viden om bronzealderens tro er. Men det er selvfølgelig godt, at det nævnes, og man kan jo - skulle man have lyst til det - selv opsøge den forskning, der er gjort i oldtidens religion.

Kapitlet rundes af med en omtale af grækeren Pytheas' rejse fra Marseille omkring De Britiske Øer og helt til Island for at vende tilbage og formentlig runde den danske vestkyst. Desværre findes Pytheas' egen beretning ikke længere, men er kun overleveret hos mid-

delalderlige forfattere. Man kan sige, at Pytheas på en måde er et udtryk for det sammenbrud, der sker på overgangen mellem bronze- og jernalderen. Der ske-te nemlig det, at de store handelsnetværk, der bandt Europa sammen brød sammen pga. forskellige stri-digheder i den sydøstlige del af området. Derfor tog Pytheas ud for at undersøge de steder, hvorfra tin og rav kom, råmaterialer, man havde brug for i det sydlige Europa. Helt ud over det, er Pytheas' skrift interes-sant vidnesbyrd om, hvad bronzealderens mennesker faktisk formåede.

Jernalderen

Den følgende periode er jernalderen, der sættes til tiden omtr. 500 f.Kr. til 5-600 e.Kr. Da bronzealderens handelsnetværk bryder sammen, udtørres bronzekil-den samtidig herhjemme; man kunne ikke længere få de vigtige forsyninger af materiale til at fremstille bronzen af. I jernalderen begyndte man, som det ser ud, produktionen af jern i Danmark, nemlig af myre-malmen, som man kunne grave op i mose- og engom-råder. Vi ved ikke, hvordan den håndværksmæssige kunnen er kommet til landet, men at kunsten er kom-met har været af afgørende vigtighed, da landområ-derne derved kunne blive selvforsyndende.

Fra tidligt i denne periode er det skib, der blev fundet i Nydam mose. Skibet, der i dag befinder sig i Tysk-land er overordentligt velbevaret og viser et nyt trin i den maritime udvikling. Der er tale om en robåd, hvor de tidligere stammebåde skulle padles frem. Det er et stort skridt, idet man nu både kunne øge hastigheden og udholdenheden; rækkevidden var simpelthen nu længere.

En central del af dette kapitel vies folkevandringerne, der foregik omkr. midten af 400-tallet, hvor den nye bådteknologi var af åbenlys vigtighed. Der var imid-lertid ikke kun tale om en bevægelse udad; Skandi-naviske og nordtyske folk flyttede vestpå over havet, eller de drog vestpå for at plyndre sig til rigdom. Der var også tale om, at ideer og tanker flød den modsat-te vej, vi ser nu øget magtkoncentration, og det ser ud til at nye tanker om forholdet mellem fyrsten og hans folk har fundet vej til nordpå.

Vikingetiden

Hvis ikke man skulle have kigget i indholdsfortegnel-sen, så er man alligevel ingenlunde i tvivl, når man kommer til denne del af bogen, at det er hoveddelen. Kildemæssigt er det selvfølgelig ikke så påfaldende; vi har langt flere fund fra vikingetiden end fra nogen anden periode. Men alligevel mærker man, når man læser teksten, at man virkelig her er nået til forfatte-rens hjerte.

Selvom man havde kendt sejlet i det gamle Ægypten, så er det først nu, vi har fund, der kan dokumentere brugen af det her i Norden fra 800-900 tallet. Dog ser vi også gengivet skibe med sejl på gotlandske billedsten, der er en smule ældre*. Og da sejlet først gør sit indtog, bliver det appliceret i stor skala, om end de gamle bådtyper - som f.eks. stammebåden - stadig benyttedes sideløbende. Men der var med sejlet gjort en enorm teknologisk landvinding, der skulle blive bestemmende for de følgende århundreders historiske udvikling.

*) Som en sidste-øjeblikstilføjelse skal det nævnes, at der netop er gjort et nyt tidligt skibsfund i en grav på Karmøy, Norge, der dateres til 700-tallet. Og det ser ud til, at der er tale om et sejlskib: <https://www.nrk.no/rogaland/har-funnet-vikingskip-fra-700-tallet-og-ny-grav-pa-karmoy-1.16380879>.

I kapitlet får vi et overblik over denne udvikling, en præsentation af de forskellige bådtyper, hvad det krævede af ressourcer at bygge et skib - både hvad angår arbejdskraft og materialer. Vi får også en beskrivelse af de fællesskaber, der dannedes omkring skibene i det hele taget; og her glider den traditionelle arkæologi over i den eksperimentelle arkæologi, dvs. den arkæologi, der udforsker fortiden ved på baggrund af kilder og fund at bygge rekonstruktioner af genstande og derefter anvende dem for at "... blive klogere på genstandenes brug i oldtiden, håndværksmetoder og til en vis grad oldtidens arbejdsfællesskaber" (s. 89).

Kapitlet oplyser os også om søkamp og skibssætninger (skibet blev ved med at spille en rolle i forbindelse med de livets åndelige sider), og så kom der i denne periode atter gang i de maritime handelsveje; i denne forbindelse berøres dannelsen af de rige handelsbyer, så som Hedeby, Ribe og Birka.

I dette kapitel er det som om billedmaterialet er forøget, og vi får mange fine billeder af forskellige rekonstruktioner. Til sammen levner illustrationsmaterialet os en lille luge ind til den æstetik, der på dette punkt har hersket i tiden.

Opsummerende

Det er en fornøjelse at læse Skibe og søfart, og man føler sig virkelig klogere efter endt læsning! Ikke mindst er de eksperimentel-arkæologiske erfaringer, der formidles i vikingetidskapitlet oplysende, idet vi tager et skridt videre end, hvad de nøgne kilder kan fortælle os. Det hjælper os til at se fortidslevn og kildetekster på en ny måde og giver os et nyt helhedsblik.

Der er dog et par mindre ting, som må nævnes i en anmeldelse, og det er de oldnordiske termer, der

nævnes, og (næsten i forlængelse heraf) de oversættelser, der bringes fra oldnordisk. Et par steder i bogen anføres oldnordiske betegnelser for forskellige besætningsmedlemmer på skibet. Der er imidlertid en del fejl i gengivelsen af disse navne:

Det er værd at nævne, at formerne er i flertal (undta-

<i>skiparár</i>	burde være	<i>skiparar (skipari)</i>
<i>homlumenn</i>		<i>hømlumenn (hømlumaðr)</i>
<i>stafnbútar</i>		<i>stafnbúar (stafnbúi)</i>
<i>reiðumaðr</i>		<i>reiðumaðr</i>
<i>matsveina</i>		<i>matsveinar (matsveinn)</i>

gen 'reiðumaðr'; entalsformerne er givet i parenteserne; ordene kan evt slås op på onp.ku.dk, og skulle man ville slå den op, skulle man finde entalsformerne. Det er lidt at gøre det unødigt svært for læseren ikke at angive opslagsformerne. Og at man ikke har givet ordene en grundigere korrektur er også lidt ærgerligt, fordi man nemt kunne forestille sig, at en læser ville gå videre med disse.

I forhold til kilderne, så er det påfaldende, at Snorri Sturlusons Heimskringla, s. 85, gengives efter en oversættelse fra hjemmesiden www.heimskringla.no. Ikke fordi der i og for sig er noget i vejen med at læse tekster herfra (det er en udmærket og ganske stor samling af oldislandsk litteratur), men i sammenhæng som dette, hvor forskning formidles, ville man foretrække en henvisning til en udgiven, forskningsbaseret tekst.

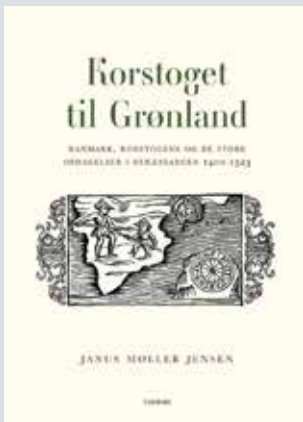
Man undrer sig videre over, at runeindskriften på s. 120 er gengivet efter en engelsk oversættelse, når der findes en udmærket dansk oversættelse i Erik Moltkes bog, Runerne i Danmark (1976). S. 137 gengives et tekststykke, der rettelig henføres til den såkaldte Hauksbók, et islandsk samlingshåndskrift fra omkr. 1300; men det havde måske været at gøre læseren en god tjeneste, hvis det var nævnt, at tekststykket findes i det islandske værk, Landnámabók (som nævnes andre steder i bogen), og at der findes en version i Hauksbók-håndskriftet. Oversættelsen nævner i øvrigt 'Hernum', en ø, der angives at ligge 'omkring det nuværende Bergen'. Stednavnet (der fejlagtigt er gengivet i en bøjningsform) er Hernar, der i dag hedder Hennøya.

Men dette er på ingen måde ting, der kan ændre hovedsynet på bogen (selvom det havde været et par nemme ting at rette). Der er trods alt tale om småting i det store billede. Bogen kan på alle måder anbefales, idet man især i vikingetids-kapitlet føres tilbage til en svunden tid. Man må vente i spænding på seriens kommende bind!

Johnny Lindholm

Korstoget til Grønland

JANUS MØLLER JENSEN: Korstoget til Grønland. Danmark, korstogene og de store opdagelser i Renæssancen 1400-1523. Turbine 2022, 524 sider inkl. bibliografi, billedliste, personregister og stedregister, 350 kr.

Korstog til Grønland lyder måske for det utrænede øre som en vittighed; og at det ydermere skulle være sket i 1400-tallet, virker jo absurd? Alle ved jo at korstogene gik til Mellemøsten i 1100-tallet, men sandheden er som oftest noget mere nuanceret end overskrifterne antyder – hvilket Janus Møller Jensen meget overbevisende viser i sin bog om korstoget til Grønland – der ikke blev til noget. Inden vi kommer så langt, kommer vi dog vidt omkring i Renæssancens Danmark og øvrige Europa, for hvad var det egentlig for en tid?

Janus Møller Jensen begynder med at indkredse forestillingerne om Grønland, som kilderne afslører, at de var i Middelalderen. Grønland var tilsyneladende blevet glemt efter, at der havde været en stabil sejlads mellem nordboerne på Grønland og det øvrige Europa – eller glemt var det jo ikke rigtigt, for Grønland eksisterede stadig i forestillingsverdenen – og i kildematerialet. Det var dog dyrt at lave en ny ekspedition til Grønland, men efterhånden som det blev mindre og mindre realistisk med en nærtforestående (gen-)erobring af Jerusalem, måtte man kigge efter nye veje til Indien.

Indien var blevet et særdeles vigtigt mål i Middelalderen; ikke blot fordi man så store muligheder for at høste profit på guld og krydderier; alt sammen noget der skulle bruges til at finansiere det næste korstog, som en gang skulle bane vejen til Jerusalem. Nok så vigtigt var at der i løbet af Middelalderen voksede en forestilling op om, at Jon Præsts enorme rige i Indien blot ventede på, at man henvendte sig, så man sammen kunne befri Jerusalem.

Hvor ideen om Jon Præst, den indiske præstekonge, helt præcist kom fra, vides ikke, men efterhånden blev det en etableret sandhed, at riget fandtes, og at det var Holger Danske, der havde etableret riget. Holger Danske havde kæmpet sammen med Karl den

Store, og efterfølgende havde han øjensynligt vundet det ene slag efter det andet, og på den måde befriet hele Indien og indført et kristent rige. Efterhånden blev også Jon Præst i fortællingerne til en konge med danske aner, og således blev sagnet skrevet ind i den danske, nationale fortælling. Janus Møller Jensen gennemgår forbilledligt kildematerialet, som ganske vist er fiktivt, og derfor ikke kan tillægges værdi som sådan. Imidlertid, som Janus Møller Jensen ganske rigtigt påpeger, blev teksterne ikke betragtet som fiktion i Middelalderen, og derfor påvirkede de tanke-sættet i deres samtid.

Janus Møller Jensen gør relativt meget ud af at efterspore, hvordan kortmaterialet udviklede sig igennem perioden, og kartografiens historie sniger sig ind, som et vigtigt element i at forstå, dels hvordan forståelsen af verden faktisk udvikler sig, og kortene blev bedre og bedre; dels hvordan forestillingen om verden ændrede sig i takt hermed eller måske på trods heraf. Fx flytter førromtalte Jon Præsts rige sig fra Asien til Afrika, da man får kontakt til den kristne, etiopiske konge, som bekrieger det egyptiske, muslimske rige fra syd.

Som sagt begynder bogen med overvejelser over korstog mod Grønland, og bogen er derefter Europa rundt med henblik på, hvad korstog er for noget i løbet af renæssancen. Dernæst vender man tilbage til Danmark, og det forklares, hvorfor det alligevel ikke blev til noget korstog.

I mellemtiden kommer vi vidt omkring i trygt selskab med Janus Møller Jensen og en række historiske personer, som han udvælger, som eksemplariske eller særligt vigtige personer for, at læseren får en chance for at leve sig ind i historien. Endvidere går Janus Møller Jensen skridtet videre og leger i begyndelsen af hvert af de otte kapitler med en lille fiktiv tilføjelse. Fx begynder første kapitel med en fremstilling af Norges Ærkebiskop Erik Valkendorfs ophold på kartuserklosteret uden for Amsterdam i foråret 1521; vi kan umuligt vide, hvad ærkebiskoppen har tænkt eller følt, men Janus Møller Jensens lille digtning giver os mulighed for at leve os ind i situationen.

Janus Møller Jensen er sproglig veloplagt, og selv om han nogle gange forfalder til at bruge jeg i fremstillingen, så tilgiver man ham det let, da sproget på alle måder er levede og nærværende. Eneste anke er, at han måske kunne have gjort lidt mere ud af nogle af billedteksterne; som læser sidder man til tider og betragter fx de mange flotte kort, men man er i tvivl om, hvilken pointe man skal udlede af kortet.

Alt i alt er Janus Møller Jensens Korstoget til Grønland en særdeles vellykket bog; ingen burde kalde sig

historiker uden at have læst den, og intet bibliotek burde kalde sig bibliotek uden at have den stående.

Kim Hornbech

Inkariget - skarpt belyst

INGE SCHJELLERUP: Stenenes magi - Tawantinsuyu Inkaernes rige. Gads Forlag 2021, 360 sider, 400 kr.

“Inkariget Tawantinsuyu - landet med de fire dele”...“lignede (ikke) en europæisk stat, men må forstås på sine egne præmisser” skriver Inge Schjellerup som afslut-

ning på sin store bog om Inkariget. Bogen Stenenes magi - Tawantinsuyu – Inkaernes rige er en guidning rundt i dette meget anderledes samfund.

Inkariget opstod omkring 1100-tallet, da herskerparret Manco Capac og Mana Waku etablerede sig som herskere i området omkring Cuzcodalen. Inkastaten ekspanderede hurtigt gennem mere eller mindre frivillige annekser såvel som gennem direkte erobringskrige. I løbet af den relativt korte periode nåede Inkaerne at erobre et område, der strækker sig fra det moderne Ecuador i nord over Peru til Chile i syd, med sit religiøse og politiske magtcenter i hovedbyen Cuzco. De omkringliggende riger og stammeområder blev løbende underlagt inkastatens avancerede administration, og jord og arbejdskraft organiseredes til inkaernes fordel. Der er mange eksempler på, at lokalbefolkningerne forsøgte at yde modstand mod inkaernes fremtrængen. Utallige oprør blev besvaret med rå militærmagt, etnisk udrensning og folkeforflyttelse.

Inkaernes voldsomme ekspansion skyldtes flere forhold. For det første var Inkasamfundet godt organiseret, hvad angår kommunikation. Inkariget var et bjergrige og havde et avanceret vej-/stisystem bemandet med løbere. Det sikrede centralmagtens kommunikation og kontrol med yderområderne. Loyale embedsmænd sørgede for, at de erobrede områders produktion blev optimeret, og at Inkaeliten fik sin del af produktionsresultatet.

En anden væsentlig årsag til den hastige ekspansion var formentlig et system, hvor den nye inkahersker ikke arvede forgængerens rigdomme og erobrede landområder. Disse forblev hos det hof, som havde

omgivet den døde Inkahersker. Den nye hersker måtte altså selv skaffe sig landområder gennem erobringer. Inkasystemets evne til at mobilisere uhørte mængder af arbejdskraft til produktion og byggearbejde forskellige steder i riget må også regnes med i den sammenhæng. Inkaerne overtog til stadighed elementer af visse af de erobrede folks og samfunds teknologi og religiøse steder. Således var vej og stisystemet delvist overtaget fra før-inkakulturer, og underlagte folks håndværksteknik og lignende blev udnyttet af inkaerne. Parallelt hermed er det også slående, hvor hård en arbejdsdisciplin inkariget forlangte af sine undersåtter, og hvor hårde sanktionerne for at bryde den var.

Sidst men ikke mindst er det slående, hvor religiøst troende befolkningerne var. Den overvejende animistiske og af staten kontrollerede religion stak tilsyneladende meget dybt i menneskene, hvilket gav staten en troværdig legitimitet, der lå langt ud over, hvad man ellers kender. Religiøse fester, ofte med bloddryppende og eksalterede offerseancer, der også kunne omfatte menneskebørn, blev til stadighed afholdt. Frygten for naturens luner må have siddet dybt i befolkningerne, og en følelse af tryghed ved Inkapræsteskabets magt og magi må have virket befordrende for loyalitetsforholdet til magteliten. Schjellerup peger selv på, at religionen var den altafgørende faktor for rigets opretholdelse med dens faste ritualer, ceremonier og ofringer, som på en og samme tid holdt riget sammen, og på sin egen måde også blev dets undergang.

Det har altid vagt undren, at de fåtallige spaniere var i stand til at erobre Inkariget. Schjellerup påpeger, at det nu heller ikke gik så let for spanierne, som man ofte fremstiller det. Spanierne måtte igennem flere slag og oprør, før riget var under kontrol. Plyndringer og morderisk eliminering af Inkakulturen og dens befolkning har betydet, at meget af det materiale, som historikere og arkæologer gerne vil bruge til at tegne et billede af fortiden, er væk. For spanierne var Inkaerne djæveltilbedere, og man satte derfor ind med et radikalt, kulturelt folkemord ovenpå det fysiske. Alligevel er det i dag blevet muligt at tegne et tydeligt billede af Inkaernes samfund og historie.

Arkæologen og antropologen Inge Schjellerups bog er en fantastisk indføring i det fagområde, hun igennem et helt liv har udforsket på forskellig vis. Resultatet af dette livslange arbejde formidler hun kyndigt i bogen, der er som et prisme med rigtig mange vinkler på Inkaerne. Inkaernes historie og antropologi formidles, så

Jørgen Lassen

Videnskab - et barn af oplysningstiden

KLAUS LARSEN: 1772 - "Selskabet" – barn af Oplysningstiden, Gads Forlag, 2022, 192 sider, 250 kr.

Bøger om medicinhistorien har, som jeg har konstateret i en tidligere anmeldelse her i tidskriftet, altid haft trænge tider i Danmark. Det har dog ændret sig en

del i de seneste år, og corona-tiden har formodentlig bidraget til at øge interessen for medicinens historie i bredere dele af befolkningen. En anden afgørende faktor for at en større interesse for medicinens historie er opstået i bredere dele af befolkningen, kan dog også henføres til forfatteren af bogen jeg er i gang med at anmelde. Klaus Larsen, journalist og forfatter, har, mildest talt, gjort en del for at formidle emner fra medicinhistorien, som ellers kunne have forblevet ukendte af andre end en snæver kreds af medicinere, læger og den hastigt skrumpende kreds af historikere der beskæftiger sig med området på de danske universiteter (der er stadig nogle enkelte som har undgået sparekniven der svinges så flittigt på universiteterne i disse år, men de er deprimerende lette at tælle).

Larsen formår at formidle i et levende og medrivende sprog, så man bliver ført gennem ellers komplicerede medicinske landvindinger, fejl, succeser, uden – i overført betydning – at drukne i blod, amputerede lemmer og barberskarpe instrumenter. Det er den sanselige del af medicinhistorien som Larsen overvejende beskæftiger sig med. Den der på mange måder er lidt lettere at formidle til udenforstående end den nyeste forskning. En beretning om blod, brutalt udseende instrumenter og ofte hårrejsende medicinske fremgangsmåder udført af fortidens læger og kirurger, kunne meget let ende som en af de værste gysere på boghandlerens hylder, men Larsen undgår at forfalde til dette. I stedet formår han denne gang, som i hans tidligere forfatterskab, at vise fremskridtet i hver enkelt af de medicinske felter han dykker ned i.

Inden jeg kaster mig over denne udgivelse, skal I kort have tips til andre litterære lyspunkter i Larsens lange række af udgivelser. I 2007 udgav han monografien *Ve og Velfærd: læger, sundhed og samfund gennem 200 år*, hvor hele det danske sundhedsvæsen rulles ud i fugleperspektiv, så læseren kan få et godt overordnet indtryk af hvordan vi er endt med supersygehuse, universitetshospitaler og en medicinalindustri i verdens-

klasse. I 2017 kom monografien *Den blege rytter: de store epidemier der formede Europa 1300-1700*, hvilket, set i lyset af Corona-pandemien, virkede endog meget fremsynet af Larsen. Flere af mine elever har med fordel benyttet bogen i forbindelse med deres større skriftlige opgaver i 3.g (SRP) om Coronatiden. I 2019 udgav han *Krigere uden våben, lægerne og modstandskampen*, som kastede lidt mere lys over hvilke roller "de hvide kitler" spillede under den tyske besættelse af Danmark 1940-45. Sidst skal jeg også huske at nævne det utal af artikler Larsen har forfattet til *Ugeskrift for læger*. Man skal ikke lade sig snyde af tidskriftets navn, da man (herunder undervisere på ungdomsuddannelserne) med fordel kan finde artikler der kan bruges i undervisningen i historie, samfundsfag, biologi, kemi, fysik etc. Via bibliotek.dk har man adgang til Larsens artikler fra *Ugeskrift for læger*, om emner der strækker sig fra Christian d. 4's helbred, over mumiernes rolle i medicinen, hvad indførelsen af træk-og-slip betød for folkesundheden i de danske byer, og meget andet. Listen er lang, interessant og holdt i et sprog der tillader en at bruge dem direkte i undervisningen af de ældste elever.

Det samme kan siges om den nyeste udgivelse, *1772 – Selskabet – barn af Oplysningstiden*. I bogen har Larsen som mål at vise de såkaldte lægevidenskabelige selskabers rolle i fremkomsten af nye medicinske fremskridt i kampen mod sygdomme, i Oplysningstidens Danmark. Selskabet, som et redskab til videnskabelige landvindinger, var, som så meget andet, et forum som danske læger var stødt ind i under deres uddannelser i Tyskland, Frankrig, England, Skotland, og hvor de danske læger ellers søgte og fik viden om deres profession. Larsen præsenterer flere af disse i bogen, og giver et underholdende overblik over den kaotiske proces som selskaber var. Nogle kom aldrig længere end selve indstiftelsen af selskabet, andre udviklede sig til konservative kaffeklubber uden reel videnskabeligt udbytte, men enkelte blev arnesteder for videnskabelige syvmileskridt. Selskaberne opstod under indflydelse af Oplysningstiden, hvor: "troen på naturvidenskab og filosofi, rationalitet og den menneskelige fornuft herskede", og oplysningsfilosoffer, som John Locke, Francois de Voltaire, Denis Diderot og Immanuel Kant, udstak nye måder at anskue virkeligheden på. Kritisk og fordomsfri tænkning skulle i højsædet, og rationel tænkning (modsat teologiens overleverede antikke og middelalderlige dogmer), være udgangspunktet for fremskridt. Så prisværdig som denne tænkning fremstår i nutidens lys, skal man selvfølgelig bemærke at disse nye tanker fandt vej ind i et Danmark i en periode hvor vores politiske system var et enevældigt monarki. Kritisk og fordomsfri tænkning kunne lede til problemer med myndighederne (kongen og kirken), hvilket Larsen da også beretter om flere eksempler på.

De ældste videnskabelige selskaber som stadig findes og trives i Danmark, er Videnskabernes Selskab, grundlagt 1742, og Det Medicinske Selskab (DMSK), som så dagens lys i 1772. Det er DMSK som Larsen følger fra dets grundlæggelse og op til nyeste tid over 178 sider. De centrale aktører og strukturer i denne beretning vil i flere tilfælde være kendte allerede. Videnskabsfolk som Johan Clemens Tode og Ole Bang og deres rolle i lægevidenskaben udrulles, og hele selskabets andel i det danske samfunds udvikling hen i mod en mere, for os, genkendelig moderne medicin beskrives.

For eleverne i de tidligere nævnte fag vil den første del af bogen formodentlig være de mest oplysende sider at kaste sig over. Her præsenteres det danske samfund, på godt og ondt, som det så ud i det meste af 1700- og 1800-tallet, indtil videnskaberne forstod hvad hygiejne, sanitet, mikrobiologi og andre videnskabelige nybrud kunne ændre. Overskriften på bogens kapitel 2 er meget velvalgt: "Snavs og sygdom". Sygdomme, som i dag ikke anses som en trussel, eller som de færreste, i visse tilfælde, kender til i dag, sørgede i hele den behandlede historiske periode for, at den gennemsnitlige levetid var kort, og dødeligheden høj (og især børnedødeligheden).

Alt i alt kan jeg kun give Klaus Larsens bog min varmeste anbefaling, til oplysende læsning hjemme i sofaen, eller til brug (i uddrag) i undervisningen eller, i sin helhed, i forbindelse med de ældste elevs store skriftlige opgaver.

Henrik Tjørnelund

Krigsfanger på Langeland

PETER KROGSTED NIELSEN: Strandingen - Krigsfangerne på Langeland i sommeren 1945, Frydenlund, 2022, 247 sider, 300 kr.

Historien om Danmarks befrielse i 1945 er efterhånden skildret på mange måder – fra Matador til Kim Larsen og gennem så mange bøger,

at det efterhånden er blevet en kliche, at det er besættelsesbøger, der fylder under juletræet og venter på at glæde familiens ældre mandlige medlemmer.

Med Strandingen fortæller museumsinspektør fra Langelands Museum Peter K. Nielsen en for mig helt ukendt historie om en flydedok med 1400 krigsfanger, der strander på Langeland d.4. maj 1945, og således bliver en del af besættelsens absolut sidste tid. Bogen fortæles gennem syv kapitler, hvor det første kapitel omhandler flydedokken og dens godt 1400 passagerers tur over Østersen, inden den strander ud for Langeland, og det sidste kapitel fortæller de overlevende krigsfangers, hovedsageligt de sovjetiske, videre skæbner.

Det første kapitel følger den franske krigsfange Camille Badie, der beskriver hvorledes fangerne uden mad og vand og uden viden om deres videre færd (nogle regner med Flensburg som destination) bliver gennet ombord på flydedokken, hvor hver person har godt og vel 0,6 kvm at boltre sig på. Et engelsk angreb på de tyske følgeskibe får imidlertid slæbebåden til at kappe forbindelsen til flydedokken, der herefter flyder rundt på må og få. Efter de tyske fangevogtere fuldstændig underkaster sig fangernes vilje og dikterer, forsøger fangerne at kaste anker, men forgæves. De mange forsøg på at få morset SOS og få kontakt med lavtflyvende Mosquitojægere er ligeledes forgæves. De mange direkte citater fra Camille Badie samt Peter Krogsted Niensens overblik og skrivestil gør at oplevelsen ombord bliver meget nærværende. Man fornemmer virkelig kulden, bølgerne, stanken, sulten og ikke mindst lusene.

De efterfølgende kapitler giver et detaljeret og ofte rørende indblik i hvor hurtigt og effektivt lokalbefolkningen på Langeland fik indkvarteret de godt 1400 krigsfanger (og deres tyske fangevogtere!) samt de relationer, der blev skabt mellem de allierede krigsfanger og lokalbefolkningen. Der er et imponerende overblik over såvel begivenheder som aktører og der trækkes på et omfangsrigt kildemateriale.

I kapitel 6 er der et lidt mere strukturelt blik på hvordan de enkelte lejre organiseres, og hvorledes det danske samfund i bredere forstand organiserer forholdene for de allierede krigsflygtninge.

Blandt andet beskrives de franske og sovjetiske repareringsbesøg og de interne forhold i lejrene. Det er, igen, et imponerende overblik der demonstreres, men dette kapitel er ikke så gribende læsning som de foregående kapitler. Bogen er allerbedst, når vi kommer helt tæt på de lokale forhold og de konkrete personer.

Syvende og sidste kapitel omhandler krigsfangernes videre færd og liv efter deres ophold på Langeland. Her er især beskrivelsen af de sovjetiske fangers historie spændende og gribende. De skal både gennem en eksfiltreringsproces udført af NKVD for derefter

at repatrieres. Nogle havner i den sovjetiske besættelsesstyrke i Tyskland mens andre bliver indrulleret i arbejdsbataljoner der skal arbejde i miner i blandt andet Donbass regionen i Ukraine - under forhold man må formode er langt fra den tilværelse de uforvarende oplevede henover befrielsessommeren på Langeland.

I den samlede historie om Anden Verdenskrig er historien om 1400 krigsfanger på en flydedok i krigens allersidste dage næppe den største og mest dramatiske. Men den er en påmindelse om at de små historier rummer mindst ligeså megen indsigt i medmenneskelighed, viljestyrke og modstandskraft, som de store og ofte fortalte historier om Anden Verdenskrig. De mindre og ukendte historier kan bringe os helt tæt på begivenhederne og aktørerne, især når de er så gennemresearchede og velfortalte som Strandingen. Man kan fornemme historikerglæden ved at komme helt tæt på den fortid, som Peter K. Nielsen forsøger at rekonstruere og de personer hvis liv han får adgang til.

Som tidligere nævnt, så veksler Strandingen lydefrit og næsten umærkeligt mellem det lokale, det nationale og det europæiske perspektiv, uden man som læser mister overblikket, selv om historien nogle gange bliver endog meget detaljeret. En meget anbefalingsværdig bog – også uden for julehandlen.

Anders Pultz Lundgaard

Krigen 1870-1871

NIELS BO POULSEN
" Den katastrofale triumf-Krigen 1870-1871 Preussens sejr, Frankrigs nederlag og Danmarks held", på Gyldendal 2021. 353 sider, 299 kr.

Indledning

Niels Bo Poulsens bog om den skelsættende

krig imellem Frankrig og Preussen i 1870-71 er meget kærkomment idet den dækker et klart hul i nok både den almindelige danskers bevidsthed, men også i historikernes dækning af krigen. Dette på trods af at krigen kan siges ikke bare at have muliggjort Tysklands samling, men dermed også på mange måder var startpunktet for Tysklands og Frankrigs stormagts spil i nyere tid - og ønsker om hævn. Hvilket bidrog både til første verdenskrig og efterfølgende anden verdenskrig.

Det kan derfor undre at der faktisk ikke findes nyere bøger på dansk der dækker krigen, ikke mindst også fordi der er en markant, om end ofte glemt, dansk vinkel. Nemlig Danmarks mulighed og ønske om hævn fra 1864 nederlaget. Hvilket gjorde en dansk indblanding i krigen meget mulig i samtiden, og dermed meget interessant når man inddrager de mulige konsekvenser ved en dansk alliance med det tabende Frankrig!

Bogens forfatter Niels Bo Poulsen er militærhistoriker, ph.d. og leder af Institut for Strategi og Krigsstudier på Forsvarsakademiet og han har som forventet styr på det faglige, bogen er fyldt med fodnoter og en detaljeret litteraturliste. Hvilket understøtter opfattelsen af at det faglige fundament er på plads. Dette er suppleret med en tydelig militærmæssig indsigt der bruges til at sætte krigen 1870-71 i en fin militærhistorisk kontekst med relevante tråde op til i dag. Desuden får man endda også lige Pariserkommunen med, der var en af de direkte væsentlige konsekvenser af krigen.

I bogens grundige og gode indledning argumenteres der fornemt for bogens relevans og dermed krigens betydning i historien - og den overvejende danske underbelysning af emnet. Den danske vinkel består både af det udenrigspolitiske for Danmark som nation, og ikke mindst pga. de dansksindedes stilling i den nye Preussiske provins, Slesvig. Der var således en række dansksindede borgere der måtte i krig for deres nye herskere, også selvom de var veteraner fra Danmarks krig mod netop Preussen i 1864, kun 6 år tidligere!

Bogen har heldigvis netop den danske vinkel som en del af sit fokus, og det giver en del ny viden om den lidt absurde situation for specielt de dansksindede mænd der skulle aftjene værnepligt for den gamle fjende, men også mindretallet generelt og de ansvarlige myndigheder i København. I København overvejede man først om tiden var kommet til en revanche krig, og der var forhandlinger om en militæralliance med Frankrig, samtidig med at en pro-krig, pro-Frankrig stemning prægede dele af landet - specielt i militære og nationalliberale kredse. Hvilket er en interessant og ofte negligeret del af arven fra 1864.

Indhold og Opbygning

Forfatterens stærke faglighed ses også tydeligt i indledningen, som ud over et nærmest historiografisk afsnit, også har et "metode" afsnit; "Bogens formål, logik og opbygning". Afsnittet er måske mest interessant for andre historikere, selvom det selvfølgelig er relevant for alle læsere. I afsnittet gøres der opmærksom på at målsætningen med bogen er at arbejde med følgende problemstillinger: 1) krigen som politisk-militært begivenhedsforløb, 2) krigens samfunds-

mæssige baggrund og konsekvenser og 3) de danske og sønderjyske vinkler på emnet. Hvilket fungerer godt, dog kræver det at læseren er bevidst om det skiftende fokus løbende igennem bogen.

Det største problem ved bogen har ikke noget med formidlingen at gøre, men med dele af emnet. For på trods af en stærk undersøgelse og inddragelse af et stort kildemateriale fra arkiver og andre værker, så synes der simpelthen at mangle relevant empiri på dele af den danske vinkel. Hvilket er ærgerligt, men ikke forfatterens skyld, og han prøver at få så meget ud af det som muligt. Nogle gange bliver det dog lidt søgt, og ikke specielt indsigtfuldt. F.eks. inddrages der løbende meget små citater fra H.C. Andersens dagbog, men flere gange er det blot en enkelt linje, og det bidrager dermed ikke rigtigt med noget. Det samme er lidt tilfældet ved den gentagende fremhævelse af, hvilke enheder der har mange Slesvigske soldater og dermed også sandsynligvis mange dansksindede, men ofte bliver disse oplysninger ikke uddybet og dermed bliver det lidt ligegyldigt.

Det er sandsynligvis et forsøg på at vedholde den danske vinkel, men det bliver lidt for påklippet, men skyldes åbenbart simpelthen at empirien mangler. Det kunne man godt have taget konsekvensen af, og melde ud. Hvilket forfatteren ellers gør med bogens såkaldte "geografisk-sproglig" slagsige (s.19). Her påpeges, at forfatteren ikke behersker fransk så godt som engelsk og tysk og dermed ikke har kunnet bearbejde fransksprogede værker i samme omfang. Hvilket vel er fair nok, og relevant at melde ud. Men at et planlagt besøg til franske arkiver ikke blev realiseret pga. pandemien giver godt nok god mening i første omgang, men hvorfor man ikke har ventet og gjort det senere hvis der er vigtige kilder at hente der? Det er dog godt med et relevant forbehold for værkets historiske undersøgelse.

Bogen er logisk og kronologisk bygget op selvom den springer imellem de tre erklærede problemstillinger som den ønsker at behandle. Dette gøres på en interessant og grundig måde, lige fra starten med to introducerende kapitler, nemlig Kapitel 1 "En Verden i Opbrud", der starter med Napoleons krigene, og bl.a. har fokus på Tysklands samling, og Danmarks kamp fra Pragerfredens artikel 5 efter nederlaget i 1864. Hvilket var Danmarks bedste diplomatiske chance for at få det tabte tilbage.

Kapitel 2 med titlen "På vej mod den industrialiserede krig" har som titlen indebærer et mere generelt militærhistorisk fokus, herunder den tyske feltmarskal Moltkes danske baggrund. Tilsammen giver de to kapitler en stærk faglig forståelsesramme for den efterfølgende krig. Krigens forklares således grundigt på

alle niveauer, fra feltmarskal og kejser, til de enkelte generaler og helt ned til enkelte soldater, og slag for slag. Derefter følger fokus på den såkaldte "folkekrig" hvor civile franske mænd og enkelte kvinder blev mobiliseret i en mere folkelig, og nu republikansk hær. Efter at kejseren og det meste af den professionelle franske hær havde måttet overgive sig.

Bogen slutter af med fokus på krigens konsekvenser og betydning for ikke mindst et nyt Frankrig, nu uden kejser, og et stærkt samlet Tyskland, som Bismarck havde arbejdet på længe. En udvikling der ikke bare prægede hele Europa, men også endegyldigt slukkede håbet for et dansk forsøg på at få Slesvig tilbage. Hvilket var traumatisk, ikke mindst for de dansksindede syd for kongedømmet, der nu var mindretals borgere i stormagten Tyskland.

Forfatteren når også at inddrage temaer som de franske krigsfanger, kvinder ved fronten, opstanden i Paris med Pariserkommunen, og danske frivillige. I det sidste tilfælde er det utalt hvor lidt empiri man egentligt har til den danske vinkel. Hvilket forstærker opfattelsen af at det bliver lidt påklippet.

Anbefaling og Anvendelse i gymnasiet

Forfatteren har en række interessante værker bag sig, herunder den kendte "Under hagekors og Dannebrog" (sammen med Claus Bundgård Christensen og Peter Scharff Smith), og er aktuel med "Putins krig - Rusland mellem styrke og svaghed" som han skriver sammen med Flemming Splidsboel (vinteren 2023). Der er da heller ikke noget at sætte på de fagmæssige dele af værket, faktisk er den næsten for udførlig ærlig eller detaljeret. Derfor kan man ikke skjule at man i forhold til den 3. problemstilling, den danske vinkel, ofte kun har lidt fragmenter af viden at vise frem, og det bliver nogle gange lidt unødvendigt. F.eks. når man bliver ved med at nævne rimeligt ligegyldige korte sætninger fra H.C. Andersens dagbog, han er jo næppe repræsentativ for den danske befolknings mening eller interessant pga. militære indsigter? Det samme gælder for de hyppige gentagelser af hvilke (og der er få) militære enheder der "nok" har mange dansksindede soldater uden rigtig at kunne uddybe det. Dette endda på trods af at der er en relativ lang sandsynlighedsregning over hvor mange dansksindede der deltog i krigen. Hvilket er meget ærligt og dermed gennemskueligt, men viser også hvor tyndt kildematerialet egentligt er på lige det punkt.

Generelt er det dog alligevel en "øjebliksgiver" bog, der giver et glimrende, velskrevet, grundigt og vel-dokumenteret indblik i selve krigen 1870-71 på slagmarken. Men også både optakten og hvad angår konsekvenserne efterfølgende, militært og samfunds-

mæssigt. Dette både i Frankrig og Tyskland, og på trods af allerede nævnte med en begrænset empiri, lykkes det at også at dække interessant danske aspekter, specielt på de lidt mere overordnede niveauer, såsom regeringens ageren, og det danske mindretals overordnede forhold i Preussen der i løbet af krigen bliver til den nye stat, Tyskland!

Bogen giver altså et godt indblik i stort set alle aspekter af den skelsættende krig 1870-71 og kan dermed bruges til at forstå europæisk stormagtspolitik og til dels Danmarks forhold dertil, bl.a. igennem det danske mindretal. Dermed er det et godt bud på et grundværk om selve krigen, baggrundene dertil og ikke mindst Tysklands samling og dermed også Danmarks forhold til Tyskland. Man kunne dog godt have valgt at vedlægge lidt flere oversigtskort, for på trods af gode kort over vigtige slagmarker, så mangler der gode oversigtskort over hele krigen. Billederne er generelt også noget uklare og inddrages ikke specielt konsekvent i teksten, hvormed de ikke får den store betydning for formidlingen.

Men "Den Katastrofale Triumf" er stadigvæk et oplagt værk til brug ved arbejde med de store skriftlige værker, både som oversigtsværk, og genvej til relevante problemstillinger og kilder. Derudover er den dog ellers svær at se anvendt i undervisningen på trods af dens fine formidling, idet den er for faglig smal på et forholdsvis højt niveau.

Allan Spangsberg Nielsen

Kolonihistorie

BENJAMIN ASMUSSEN: "Ekspeditionen til Asien 1618", Århus Universitetsforlag 2023, 100 s.

Bd. i serien "100 Danmarkshistorier".

Vi får i denne lille bog en redegørelse for det første danske handels-togt til Asien. Nog-

le projektmagere havde overbevist Christian IV om, at der lå store muligheder for Danmark i at etablere en handel på Asien, og i 1616 oprettedes Ostindisk Kompagni. Efter to års forberedelser, bl.a. i form af kapitalrejsning, kunne den første danske ekspedition under ledelse af Ove Gedde sendes til Asien. Turen bød på utrolige strabadser, som dog er set grundigere

beskrevet andetsteds, og man nåede derfor først målet, Ceylon, efter halvandet år.

Da man ankom til Ceylon viste det sig imidlertid, at kejseren af Candy, som var den potentat, man havde satset på hjemmefra, kun var en blandt flere småkonger, som oven i købet lå i strid med hinanden, og han var ikke særligt interesseret i den traktat, der med hollandsk mellemkomst tilsyneladende var indgået i København imellem ham og Christian IV.

Herefter afsøgte den utrættelige Gedde muligheder på Coromandelkysten og nåede frem til Thanjavur, hvor den lokale fyrste var interesseret i at udleje en lokalitet, det gamle handelscentrum Tharangambadi, der hurtigt fordanskedes til Trankebar. Efter flere måneders forhandlinger, der prægedes af misforståelser samt kulturelle forskelle og gnidninger, kunne der endelig afsluttes en traktat. Der var da næsten på dato gået to år efter afsejlingen fra København. Man gik straks i gang med at opføre fort Dansborg uden om en ældre portugisisk kirke. Efter al sandsynlighed var det Ove Gedde selv, der med sin hollandske fæstningsuddannelse i bagagen tegnede og planlagde fortet, som de næste 225 år blev et dansk centrum i Asien.

Det store problem ved hjemrejsen var, at man manglede kapital til returladningen. Man havde satset på, at de 95.000 rd., som traktatmæssigt forventedes af kejseren af Candy for bl.a. militær støtte i lokalkonflikterne, kom til udbetaling. Det gjorde de – naturligvis – ikke. De lokale krige var nemlig forbi ved ekspeditionens ankomst. Problemet klaredes ved dels at sælge nogle store kanoner til fyrsten af Thanjavur og dels ved at lade et af de danske skibe selv skaffe returladning ved at bedrive piratvirksomhed ved Det Røde Hav.

Hjemrejsen påbegyndtes og var i sammenligning med udrejsen nemmere, og i begyndelsen af marts 1622 var Gedde atter hjemme i København.

Generelt vurderer forskningen handelskompagnierne som lidende af kronisk kapitalmangel, men Asmussen har nogle interessante betragtninger om deres rolle (s. 37-40). De var så at sige nødvendige for udviklingen – han kalder dem "institutionelle innovationer" – idet denne organisationsform, aktieselskabet, tillod brede grupper at deltage i handelen og sprede risikoen. Endvidere udnyttede kompagnierne "de begrænsede transportressourcer" mere effektivt, og samtidig var de store nok til at kunne overleve tab af enkelte skibe og deres ladninger.

Dette leder Asmussen frem til, at "... innovationen betød, at selv lande som Danmark, der ellers var fattige på kapital i 1600-tallet, i et handelskompagni kunne

udruste store og dyre ekspeditioner, der i nutiden kan sammenlignes med at sende et rumskib til Månen eller Mars”.

Asmussen omtaler også den asiatiske slavehandel. Han bemærker ganske rigtigt, at den i modsætning til den transatlantiske ikke har haft den store bevågenhed i dansk historieskrivning. Der eksisterede ellers slaver i selve Trankebar, og der var en eksport af slaver fra kolonien, som med tiden blev ”betydelig”. Han nævner således (s. 48), at der i året 1640 eksporteredes 2.000 slaver til forskellige asiatiske destinationer.

Asmussens værk er interessant, men det slipper ikke helt uden om indvendinger.

Han hævder (s. 9), at København i tiden omkring Ove Gjeddes afrejse havde 15.000 indbyggere, mens ”Ålborg, Århus, Odense, Helsingør og Malmø hver havde 5.000”. Det forekommer at være i overkanten, for iflg. en opgørelse af Ole Degn når disse byer i 1672 langt fra op på disse tal (Ole Degn: ”Byer, by hierarkier og byudvikling i Danmark 1550-1700”, tabelbilag 1, 1989) - altså 150 år senere og midt i en fremgangssperiode – er det faktisk kun Odense, der med sine små 5.500 indbyggere ligger over. Asmussens indbyggetal for disse byer synes derfor at ligge en del uden for skiven.

Overskriften ”Ekspeditionen til Asien 1618” er alt for smal og upræcis.

Man får på forsiden indtrykket af, at bogens 100 sider alene drejer sig om Ove Gjeddes ekspedition 1618-22, men går man ind i bogen, ser man hurtigt, at det kun drejer sig om 40 (!) sider, og at Asmussen altså breder sig langt ud over Gjeddes ekspedition.

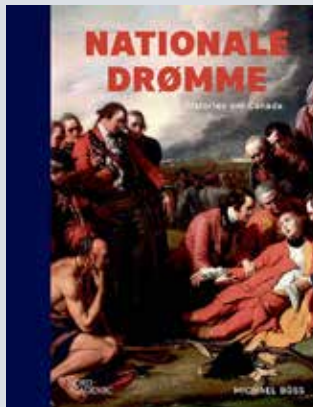
Vi kommer – naturligt nok – omkring Ostindisk Kompagni, men bogen fortsætter herefter med bl.a. Asiatiske Kompagni, Mads Holms Norden, C. F. Tietgens DFDS, H. N. Andersens ØK samt ikke mindst A. P. Møllers rederier. En god del af pladsen vies således til det 19. og 20. århundrede, hvilket i anmelderens optik gør bogens titel nærmest meningsløs. Et af de sidste kapitler hedder ”Fra fløjte til containerskib” – en fløjte var et meget anvendt hollandsk handelsskib i 1600-tallet – og det havde været en langt mere dækkende titel for hele bogen.

Til forskel fra anden litteratur er der her intet forord, ligesom diverse registre mangler. Der er (s. 100) et forslag til ”videre læsning”, men det anfører kun fem titler. Der henvises dog til hjemmesiden ”100danmarkshistorier.dk” for den af forfatteren anvendte litteratur, ”ligesom der er noter til bogen”.

Kan det virkelig være meningen, at formidlingen skal være halvt i bogform og halvt på hjemmeside for at få et hele ud af det? Man må i anmelderens verden ikke håbe, at denne formidlingsform vinder frem.

Leif Calundann Larsen

Historien om Canada

MICHAEL BÖSS: Nationale drømme - Historien om Canada. Nord Academic 2022, 424 sider inkl. litteraturliste, noter, billedliste og register, 400 kr.

Canada er den der lille, ubetydelige stat nord for USA, som

vi ofte glemmer at medregne, når vi sætter lighedstegn med (Nord-)Amerika og USA. Eller er det den 51. delstat i USA? Eller hvad er det nu, det er? Dette forsøger Michael Böss at give svar på i sin nye bog, Nationale Drømme. At svaret ikke er så enkelt endda, giver bogens format en antydning om; det er således et særdeles digert værk på mere end 400 tætskrevne, store sider.

Michael Böss opregner gennem 23 velskrevne kapitler Canadas historie – eller historie og forhistorie, for det kræver også en nærmere diskussion at afgrænse. Imidlertid er bogens ærinde ikke så meget at udforske, hvilke aftaler der har været eller ikke har været med Storbritannien eller USA; som det er bogens formål at udforske den mentalitets- eller identitetshistorie, som Canada er et levende eksperiment på.

Bogens første kapitler kredser således om Canada før europæerne og de førte to store indvandningsbølger fra Frankrig og Storbritannien – og det er for så vidt også der, bogen stopper. Der er trods mange vild- og omveje stadig et spændingsfelt mellem det franskeorienterede Quebec og stort set resten af Canada, som er britisk-engelsk eller amerikansk-engelsk orienteret. Derudover er der som sagt et spændingsfelt mellem de oprindelige folk og emigranterne fra Europa. Desuden er der også de seneste årtier sket en massiv indvandring fra den øvrige verden; særligt Asien, og Canada havde i 2006 en befolkning, hvor 19,8% ikke var født i Canada.

Nationale Drømme er en bog, som ganske vist handler om det fjerne Canada, men i et samfund, der bliver mindre og mindre homogent, er der måske nogle tematikker, som kan mane til eftertanke i Danmark. Hvor meget eller hvor lidt skal man efterkomme indbyggerne i Quebecs (eller Gjellerups) ønske om at tale deres eget og kun deres eget sprog? Skal man tillade, at principper fra Sharia loven bruges til at løse familiekonflikter, som Ontarios højesteret gjorde i 2005 (om end dette blev ændret efterfølgende)?

Canada har aldrig været et homogent land; inden europæisk indvandring var der både inuitter og indianere (hvis det er sådan, man må sige for tiden), og efter den europæiske indvandring har der været tydelig konflikt mellem franske og engelske efterkommere. I nyere tid er der kommet indvandrere fra en lang række lande; særligt fra Asien, og dette har medført – eller tydeliggjort, at integration slet ikke er så nemt, og måske er det ikke muligt at lave tilstrækkelige integrationstiltag til, at canadierne kommer til at tale samme sprog; denne pointe kredser Böss om, men det virker lidt som om, han er bange for at konkludere, at det ikke nødvendigvis har en lykkelig slutning.

Bogen er velskrevet – og det burde være en fornøjelse at læse den. De fleste afsnit begynder med en lille anekdote fra Michael Böss' mange studieture til Canada, og det skinner tydeligt igennem, at forfatteren har et usædvanligt stort overblik over sit emne; dels i kraft af personlige observationer, dels i kraft af et overskud i referencerne til kildematerialet og andre analytikere.

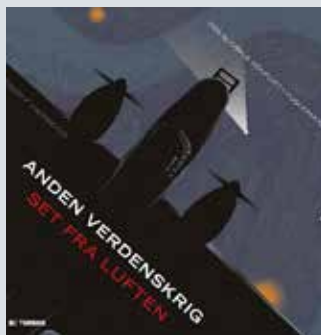
Endvidere bevæger man sig relativt nemt frem og tilbage langs tidslinjen, når de forskellige kapitler forfølger forskellige temaer, og for det meste er det let for læseren at følge med. Det er dog lidt som om det bliver for meget; måske rummer bogen materiale nok til en serie om Canadas identitetshistorie. Eller måske er bogen ikke så velegnet til at sætte sig og læse i mere eller mindre et hug. Måske er det mere at betragte som et opslagsværk.

Udover at være velskrevet er bogen også velillustreret med både fotografier, kort og tegninger. Den er flot og lækker, og det eneste man måske kunne ønske sig i ny og næ var supplerende tabeller og måske endda en tidslinje i ny og næ.

Michael Böss har begået et særdels grundigt værk om Canadas identitetshistorie og er på sin egen præmis overordentlig vellykket. Hvis man er interesseret i Canadas historie, er læsningen af den et must. På et gymnasie-bibliotek er den måske mindre velegnet, og selv om mange måske burde læse dens afsnit om integrationens veje og vildveje, så er det næppe helt oplagt.

Kim Hornbech

Luftkrig

Jeremy Harwood: Anden verdenskrig set fra luften. Den globale konflikt i fugleperspektiv. Turbine 2016, 209 sider, 300 kr. På dansk ved Jesper Ralbjerg.

Forfatteren Jeremy Harwood har baggrund i forlagsbranchen men også fra historiestudiet på Oxford, hvor han modtog både et stipendium og The Sir Keith Feiling Memorial Prize som årgangens bedste historiestuderende. Der er da heller ikke noget at sætte på det historiefaglige eller metodemæssige i dette dog noget niche fokuseret værk. Bogens fokus er nemlig ikke bare luftkrigen under den anden verdenskrig, men også specifikt luftrekognoseringen med kamera, samt dets betydning for efterretningstjenesternes viden. Dermed behandles dog også vigtige strategiske beslutninger under verdenskrigen, men det er specielt i forhold til brugen af luftkameraer at forfatteren går meget i detaljer, både teknisk hvad angår selve kameraerne og fremkaldelsen, men også når han ofte når helt ned og fortæller om antallet af fremkaldte billeder!

Dette synes derfor at være lige lidt for detaljeret i det store billede, men det giver en unik indsigt i den del af luftkrigen, og ikke mindst det tekniske efterretningsarbejde. Hvilket nærmest minder om det berømte Enigma kodebryder projekt i Blechley Park. I bogen er der også en fin beskrivelse af det komplicerede samarbejde, eller rettere ofte mangel på samarbejde, imellem de engelske og amerikanske militære ledere, og det giver en lidt overraskende og interessant vinkel på de allieredes fælles kampindsats.

Opbygning

Bogen er logisk bygget op, nemlig kronologisk, startende med "Begyndelsen" forstået som begyndelse af luftkrigen i historien, fra luftballoner til de mange nye moderne fly i starten af anden verdenskrig. Det første afsnit er meget interessant og giver en ny og nok ikke normalt kendt viden om ikke bare udviklingen, men også en række væsentlige aktørers lidt overraskende store overvurdering af det "nye" luftvåbens overlegenhed, og betydning for en ny verdenskrig i 1940'erne.

Herunder ikke bare den tyske Luftvåbenchef Rigmarskal Göring, hvis lovning om at englænderne aldrig ville kunne bombe Berlin pga. hans stærke Luftwaffe, men også på engelsk side. Hvilket faktisk betød en generel fejlbedømmelse hos de politiske og militære ledere på begge sider i krigen. En militær strategisk fejlbedømmelse der aldrig helt forsvandt.

Efter den gode introduktion af luftkrigens udvikling, specielt i mellemkrigstiden, og start på anden verdenskrig, gøres der kyndigt en del ud af luftfætretræningernes store tekniske udvikling og betydning, samt forskellene på de vestlige allierede og den tyske organisation og arbejde med luftfætretræninger, samt deres lidt overraskende store betydning på de militære beslutninger.

Derefter er bogen bygget op af 4 afsnit "Blitzkrigen", "Nye Strategier", "Krigslykken vender" og "Slutningen på krigen" og med caseagtige kapitler om specifikke udvalgte temaer eller aktioner. Herunder f.eks. "Kriegsmarinen", "Pearl Harbour og Stillehavet", "Doolittle-togtet", "Præcisionsbombningen", "Tokyo stikkes i brand" m.fl. Som alle behandles på en nøgtern og faglig stærk måde.

Anbefaling og Anvendelse i gymnasiet

Bogen er dermed et eksempel på et grundigt og stærkt historiefagligt stykke arbejde, og er blevet bearbejdet på dansk på en fornuftig måde. Den er dog måske næsten lidt for detaljeret, hvis man kan være det. Et eksempel på detaljegraden er f.eks. når et operationsområde bliver nævnt s. 58 på følgende måde. "... 300 fly til at forsvare det område på 11.654.946,49 km²...". Altså helt ned til komma km². Der er næsten for detaljeret, ligesom vi også får antal af 100.000 tusindvis af kg. bomber med komma, eller helt præcis antal fremkaldte billeder over f.eks. hele vestfronten! Når jeg nævner disse pointer, beviser det nok også at der ikke er meget at komme efter historie fagligt eller metodemæssigt set, og det er også det generelle billede, for selvom det lidt går ud over læsevenligheden og det faglige overblik, så er det småting.

Bogen kunne dog godt være lidt mere læservenlig, da den fremstår lidt tør, også i forhold til andre lignende historiske fagværker, men fungerer rigtig godt til dem der ønsker et opslagsværk over luftkrigen under anden verdenskrig. Bogen er klart stærkest når der er fokus på netop luftrekonstruktionen og det tekniske, end når det gælder det generelle anden verdenskrig niveau. Hvilket måske også er et sted hvor man kan påstå at den har lidt mangler.

Det er f.eks. lidt ærgerligt at nogle meget væsentlige pointer, f.eks. omkring at de franske piloter i 1940 var

så usikre på deres flys tekniske formåen at de nægtede at flyve ind over Nazityskland, og nogle interessante citater fra både Göring og de amerikanske luftvåbens officerer Lemay og McNamara der senere i historien tårner sammen under Cuba-krisen i 1962, ikke bliver fulgt op, eller perspektiveret.

Bogen er dog fyldt med gode unikke luftfotos, af både landskab og fly, samt med fakta bokse over flyene. Det kan dog undre at de inddragede kort generelt set ikke helt lever op til den ellers høje faglige standard.

De småfejl rækker dog ikke ved, at bogen klart kan anbefales hvis man ønsker indsigt i dens dog relative snævre faglige fokus, anden verdenskrig set fra luften. Men den leverer også rigtig god viden til alle der ønsker at få en bedre velargumenteret gennemgang for luftkrigens udvikling, fra starten af til og med anden verdenskrig. Man kan dog også klart få meget ud af at bruge bogen og dens fokus kapitler over en række interessante og vigtige sider og operationer under anden verdenskrig. Man kan dog lidt frygte at bogen måske ikke er 100 % dækkende, for dens vægtning af emner kan undre lidt. F.eks. fylder faldskærmstropperens kamp på jorden under D-dag i kapitlet "Overlord og tiden derefter" overraskende meget, imens "Slaget om England" fylder tilsvarende overraskende lidt. Men de udvalgte emner og hændelser gennemgås detaljeret, og på højt fagligt niveau.

Derfor er bogen et must hvis man vil dykke helt ned i dens specifikke område og dermed kan den være grundbog til de større skriftlige opgaver på Gymnasiet hvis fokus er luftkrigen, og måske også som baggrundsviden omkring luftkrigs udvikling, pga. indledningen. Den er dog nok klart for faglig smal til den generelle undervisning eller elevbrug.

Allan Spangsberg Nielsen

1945 - krigens sidste dage

ERIK INGEMANN SØRENSEN: Krigens sidste dage. Gyldendal 2022, 272 sider, 300 kr.

Vi er nok en del, der har den sæere fascination af det tredje riges undergang, hvor klokken altid er 1945. Måske er det ideen om det totale fysiske og

moralske kollaps, Götterdämmerung i virkeligheden, zombie-apokalypsen for voksne, der drager os igen

og igen? Spændende er det ikke desto mindre, og selv om historien er gengivet og udlagt utallige gange og på mange måder, dukker der hele tiden spor og vinkler op.

Og det er baggrunden for Erik Ingemann Sørensens Krigens sidste dage. Bogen består hovedsageligt af en række interview med tyske involverede, som den nu afdøde DR-journalist Frode Kristoffersen gennemførte i starten af 1970'erne, men som af uklare årsager aldrig er offentliggjort, altså før nu. Bogen består af bidder af disse interview, kombineret med forklarende afsnit, billeder og enkelte andre kilder, fx Montgomerys erindringer. Interviewene fokuserer særligt på Dönitz korte tid som statsoverhoved i Flensburg efter Hitlers død og forløbet omkring den tyske overgivelse i Holland, Nordvesttyskland og Danmark 4. maj 1945, men der er også afstikkere, bl.a. til bunkeren i Berlin. Blandt de interviewede er Dönitz, Speer og Werner Best, samt en række officerer fra 2. geled og mere almindelige mennesker, herunder en pilot som flyver til Berlin i maj 1945 på en lidt uklar mission. Disse interview bør naturligvis læses kildekritisk, som de part-sindlæg, de er. Her giver Erik Ingemann Sørensens perspektiverende afsnit udmærket hjælp.

Man forstår, at dette materiale måtte udgives, og bogen er godt nok noget fragmenteret, men ikke desto mindre sammenhængende og informativ. Alligevel forekommer den ret bedaget. I det halve århundrede siden interviewene har forskningen afklaret mange da uafklarede forhold, fx Bormanns skæbne eller Speers "uskyld", så på den måde er det synd, den ikke er kommet før. Men altså bedre sent end aldrig. Og for os, der drages af Stunde Null, er der mulighed for at få den repeteret og udlagt af nogle af de involverede. Men nogen kiste med gemt nazi-guld, det er den ikke.

Poul Kristensen

Danmark som Hitler fik det at se

MORTEN BRINK IWERSEN: "Hitlers Danmarksbilleder – Da Førerens fotograf Walter Frenz rejste gennem Augustoprøret", Gyldendal, 2020, 228 sider, 299 kr.

Walter Frenz var en tysk fotograf, som havde en lang række

opgaver for nazisternes propagandaapparat fra 1939 til 1945 – Frenz var med i Førerbunken næsten til det sidst. Han var som fotograf indblandet i bl.a.

Leni Riefenstahls film og altså også en tur til Danmark i sensommeren 1943, hvor han skulle dokumentere Atlantvoldens udbygning. Undervejs på rejsen tog han omkring 400 billeder, der langtfra alle havde noget med Atlantvolden at gøre. Disse fotos og den rejse gennem det besatte Danmark er genstanden for denne bog af journalist Morten Brink Iwersen.

Bogen består først og fremmest af Frenz fotos fra Danmark, så det er hovedsageligt en bog man bladrer imens man studerer de mange flotte farvefotos. Mange af hans fotos er støvsuget for mennesker og viser f.eks. Amalienborg taget fra Marmorkirkens kuppel, Holte Rådhus eller Fanø-færgen på vej til at lægge til. De billeder, hvor der optræder mennesker på, enten civile danskere eller tyske soldater, er de oftest med siden eller ryggen til kameraet. Vi er derfor virkelig beskuere i det besatte Danmark, fluer på væggen, der ikke forstyrrer dagliglivet.

Bogen er derudover forsynet med en rammefortælling, der sætter scenen for fotografens rejse og forklarer omstændighederne bag de uroligheder, som kulminerer i sommeren og sensommeren 1943 og som 28. august får samarbejdsregeringen til at træde tilbage. Årsagen er den strammere tyske kurs, der bl.a. dikterer dødsstraf for sabotage. Så langt er politikerne ikke villige til at gå, især ikke med de stadig mere positive nyheder fra fronterne. Urolighederne er helt fraværende på Frenz' billeder. Og det kan undre, for en af bogens pointer er at Frenz tilbage ved Hitlers side i slutningen af august kan fortælle om tilstandene i Danmark og at det – ifølge Frenz selv, ganske vidst – er med til at overbevise Hitler om at kursen skal strammes og danskerne skal håndteres med mere skrappe midler end før. Det er ikke den bedst underbyggede antagelse, må man sige, for kildegrundlaget er ganske enkelt ikke stærkt nok. Og måske var Frenz slet ikke tæt på urolighederne? Det kunne hans motiver tyde på, for det er svært at forestille sig at en dreven fotograf ikke vil forevige de dramatiske begivenheder. Dette er med til at understrege en interessant pointe, som ofte er underspillet i litteraturen om besættelses-tiden, nemlig at "Augustoprøret" næppe kan kaldes et egentligt oprør, men snarere en række uroligheder i afgrænsede byer i provinsen, som ganske vist fik dramatiske følger med regeringens afgang, men f.eks. ikke spredte sig til hovedstaden. Langt de fleste steder i Danmark var augustdagene helt udradatiske hverdage, som hverdage er flest. Samtidig var urolighedernes mål først og fremmest rettet mod tyskerne og deres tilstedeværelse i landet, ikke samarbejdspolitikken – som ellers blev den, som urolighederne bragte til fald. Den ledsagende tekst er generelt sober og forklarer pædagogisk de forskellige sammenhænge. I forlængelse af det, så kan det undre at en overskrift som "Folkestrejken tager form" på s. 142 har fået lov

til at passere korrektoren. Folkestrejken udspillede sig som bekendt først året efter.

Bogen kan dermed anbefales for billedsiden, der også er bogens klare omdrejningspunkt og som viser det besatte Danmark med propagandabrillerne solidt plantet på næsen.

Jacob Sørensen

Boganmeldelser Noter nr. 238

- Poul Steiner Jensen: *Rusland. Nye og gamle fortællinger. Systime 2021, 78 sider, 100 kr. + moms*
- Hans Henrik Henriksen, Jeppe Bæk Maier & Rasmus Thestrup Østergaard: *Danmark i Afghanistan. Fra engagement til exit 2001-2021. Columbus 2022, 103 sider*
- Kristian Jepsen Steg & Thomas Heebøll-Holm: *På sporet af Middelalderen. Praxis, 2022. 175 Sider, 268 kr.*
- Allan Ahle & Christian Vollmond: *Vikingerne religion. Columbus 2023, 156 sider, 160 kr. + moms*
- Bo Lidegaard: *I Henrik Kaufmanns fodspor. Danmarks udenrigspolitik 1864-1958. Systime 2021, 222 sider, 180 kr. + moms*
- Sally Thorhauge: *Industri 4.0. Nye industrihistorier fra fire byer i Danmark. Systime 2023, 140 sider, 140 kr. + moms*
- Asbjørn Agerschou: *Den store krig – Danske kilder fra efteråret 1914. HISTORIA. 280 sider. 249,95 kr.*
- Torben Svendrup: *Magtfulde dronninger i middelalderen. Kristeligt Dagblads forlag 2023. 353 sider. 300 kr.*
- Poul Villaume: *Mellem frygt og håb – Den kolde krig – en ny global historie 1961-1977. Gad 2023, 480 sider, 400 kr.*
- Vibe Termansen: *I skyggen af Rusland. Gad 2023, 224 sider, 270 kr.*
- Freddie Kristiansen: *Selv mordet på Banegårdspladsen. Demokratens liv og død. Forlaget Frydenlund 2022, 144 sider. 229,95 kr.*
- Torben Gettermann: *Krigszone. En insiderberetning om Iraks umulige vej til demokrati 2003-2005. Gyldendal. 306 sider. 350 kr.*
- Hannah Arendt: *Eichmann i Jerusalem. Gyldendal 2023, 383 sider, 375 kr.*
- Peter Pomerantsev: *Vi kan kun være fjender. Essays om Rusland og Ukraine. Informations Forlag 2022, 104 sider, 175 kr.*
- Kåre Johannesen: *Fritid og forlystelser. Træning, morskab og tidsfordriv i Middelalderen. Turbine 2022, 212 sider, 350 kr.*
- Niels Bjørn Hansen: *Kiekke vi tage til vaaben. Slaget på Reden i 1801 og den dramatiske søkrig mod mægtige England fra 1807-14." Den Blå Ugle 2021, 199 sider, 250 kr.*
- Jens Lei Wendel-Hansen: *De træer, de drypper. 1864 i dansk politik. Nord Academic / Gad 2023. 432 sider, 400 kr.*
- Keld Zeruneith: *Da de tog land. Historie, drømme og digtning i sagatidens Island. Gyldendal 2021, 384 sider, 400 kr.*
- Dan H. Andersen: *Marie Grubbe – en biografi, Politikens Forlag 2023, 254 sider, 300 kr. Aarhus Universitetsforlag. 348 sider. Illustreret. 400 kr.*

- Heini I Skorini: *Kampen om ytringsfriheden. Religion, politik og global værdikamp. Gad 2023, 308 sider, 300 kr.*
- Knud Michelsen: *Rejsen til det oprindelige folk. Knud Rasmussens 5. Thule-ekspedition. Aarhus Universitetsforlag 2021., 397 sider, 400 kr.*
- Lisbeth Brekling (red.): *Sofiegården overgir sig aldrig. HISTORIA. 220 sider. 299,95 kr.*
- Jakob Tøtrup Kjærsgaard: *Den røde brænding. Danske beretninger fra D-Dag og invasionen i Normandiet 1944. Turbine 2019, 321 sider*
- Morten Møller: *Ud af ruinerne. Vejen mod et forenet Europa. Lindhardt og Ringhof. 272 sider. 319,95 kr.*
- Ole Høiris: *Den sydafrikanske vilde, 'hottentotten' i europæisk idéhistorie. Det dyriske menneske. Syddansk Universitetsforlag. 299 sider. 325 kr.*

Nye og gamle grundfortællinger om Rusland

POUL STEINER JENSEN: *Rusland. Nye og gamle fortællinger, Systime 2021, 78 sider, illustreret i farver. 113 kr. eksklusive mons. Findes også som i-bog.*

Bogen er en didaktiseret version af Karsten Møllers bog *Rusland – fra tsardømme til i dag* som kom på Systime i 2017. I i-bo-

gen er de to bøger sat sammen, men denne anmeldelse vil kun forholde sig til de nye dele af bogen. Disse er: *Fra Rusland til Sovjetunionen og tilbage igen* og *Det nye Rusland efter år 2000 – Putins visioner for Rusland*. Hoveddelen i hvert afsnit er seks kilder, som udgør omkring halvdelen af afsnittet, mens resten består af fremstilling og billeder. Bogens primære didaktiske greb er en kombination af to ting. Til fremstillingen er et arsenal af historiefaglige ord og læsefokusspørgsmål. Til kilderne er både en række konkrete spørgsmål til kilderne, men også et klart analytisk fokus, som i forlængelse af bogens titel handler om grundfortællinger og modfortællinger om Rusland.

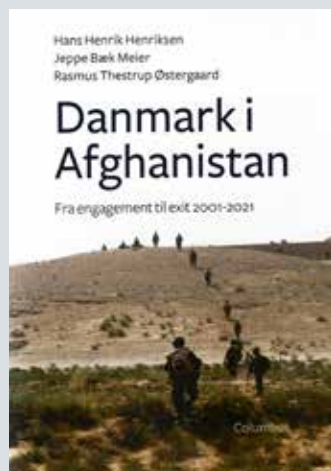
Spørgsmålet så om dette projekt lykkes? Fra denne anmelders synspunkt er svaret nej af en række grunde:

- Grundfortælling og modfortælling defineres ikke klart som begreber. Derudover er modsætning i Jensens bog *Rusland* som europæisk eller "sin egen", men hvorfor ikke Rusland som panslavisk, som imperium eller som multikulturel stat. Disse valg kunne vel være lige så gode?
- De valgte kilder springer meget i tid og er alle præsidentielle taler. Det havde været oplagt både at medtage Putin-venlige ideologer som Alexander Dugin og patriark Kirill af Moskva og nutidige Putin-kritikere som Alexei Navalny. Selv hvis disse kilder havde været med ville der mangle belæg for, hvor langt disse fortællinger stikker i den russiske befolkning og det kan undre at de ikke suppleres med mere populærhistoriske kilder som film, undervisningsbøger og skønlitteratur. Desuden mangler fuldstændig kilder fra tsar-tiden, selv om Putin meget ofte referer til denne periode.
- Centrale begivenheder som Den Russiske Revolution, 2. Verdenskrig og Den Kolde Krig og fortællingen om disse indgår slet ikke. Dertil er fremstillingen meget tynd og skrevet i noteform, som jeg tvivler på, er for de elever som ikke ved noget om Rusland historie i forvejen.

Samlet set virker bogen derfor kun i begrænset omfang brugbar i dens nye form. Måske det andet afsnit suppleret med uddrag af Samuel Rachlins *Jeg Putin*, kapitel 12 i *Anden Verdenskrig* (også på Systime) og Noter 204 og 212 (begge findes på historielærer.dk) kan give den nødvendige fylde og detaljegråd til at komme tilstrækkeligt i dybden med et spændende emne?

Rasmus Thestrup Østergaard

Er kritik blevet til en by i Afghanistan?

HANS HENRIK HENRIKSEN, JEPPE BÆK MAIER & RASMUS TESTRUP ØSTERGAARD: *Danmark i Afghanistan. Fra engagement til exit 2001-2021*, Columbus 2022, 103 sider, 290 kr.

Det danske militære engagement i Afghanistan er sammen med deltagelsen i Irakkrigen (2003-

2011) kulminationen på den danske udenrigspolitiske aktivisme og samtidig markerer de sammenbruddet for samme. Mange skribenter har bidraget med holdninger og indtryk af de 20 års militære aktiviteter, men der mangler endnu en autoritativ fremstilling af den danske udenrigspolitik i denne periode. Bogen "Danmark i Afghanistan" er et forsøg på at formidle en sammenhængende historie om aktionen fra start til slut. Der er mange elementer i den historie, hvis den skal formidles nuanceret.

"Danmark i Afghanistan – Fra engagement til exit 2001-2021" lægger ud med en ultrakort introduktion til Afghanistans historie. Lærebogens fokus er, ifølge forfatterne, bevidst lagt på den danske deltagelse i Afghanistankrigen med afsæt i spørgsmålene om, hvorfor man sendte soldaterne afsted, og hvordan det gik for de danske soldater, samt i hvilken grad indsatsen kan siges at have båret frugt. Det sidste kapitel omhandler forskellige kunstneriske fortolkninger af den danske krigsdeltagelse. Hvert af de tre første kapitler er forsynet med kildetekster. Der er pænt med illustrationer af forskellig art i alle fire kapitler. Ud over bogen er der knyttet en hjemmeside, der indeholder to "eksamenssæt" knyttet til hvert kapitel og derudover er der små interviewvideoer med henholdsvis filminstruktør Janus Metz Pedersen, kendt for filmen "Armadillo" og en tidligere soldat i Afghanistan, den medievante, Marcus Knuth. Eksamenssættene består af fire kilder hver, så på det område må bogen siges at være velforsynet. Endelig indeholder hjemmesiden forslag til to længerevarende undervisningsforløb.

Ifølge forfatterne startede Danmarks vej fra små-statsadfærd til aktivistisk udenrigspolitik med formuleringen af det fælles forståelsesbrev, som Venstres udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen og de radikales Lone Dybkær forfattede i 1988. Det blev angiveligt

brøllægningen af den vej, der førte til det danske engagement i Irak/Kuwait krigen (1991), Den Bosniske krig (1995) og Kosovokrigen (1999). På den måde tegner de en lige og intenderet linje fra slutningen af 1980'erne og frem til 2001 og videre. Det danske engagement i Irakkrigen (2003-2011) nævnes ikke i den sammenhæng. I samme kapitel foretages der en grundig behandling af den formelle beslutningsproces bag den danske deltagelse i Afghanistaninvasionen. Afsnittet er understøttet af gode kilder til belysning af det emne.

I det følgende kapitel 2 gennemgås krigen set fra koalitionen og efterfølgende med NATO-vinklen. Krigsforløbet er skildret meget generelt med fokus på krigsindsatsens skiftende organisering og målformuleringer samt det afghanske styres ineffektivitet. Kapitlet er forsynet med kilder til det danske administrative systems analyse af krigsudviklingen, og der er en ret omfattende statistisk oversigt over afghanistanindsatsen. I tab. 2.3 kan man aflæse de amerikanske og danske tab, hvor de danske optræder i parentes ud for de amerikanske tab. Hvorfor man har valgt at opstille det på den måde synes ikke indlysende, når det nu, ifølge bogens erklærede mål, har været at belyse den danske indsats. Procentvis var de danske tab, målt i forhold til befolkningens størrelse, høje og ikke, som det vil se ud for en gymnasieelev parentetiske sammenlignet med USA's. Hvad med resten af koalitionsens soldater (for eksempel briterne), hvorfor er de ikke repræsenteret?

Kapitel 3 skildrer soldaternes liv i Afghanistan. Kapitlet bygger på Michael Kastrup Lassen og navnlig det konservative folketingsmedlem Marcus Knuths dagbøger fra krigen. Der er en del billeder af soldater ved forskellige lejligheder. Hvad disse mange illustrationer skal dokumentere, står mig ikke helt klart. Det skriftlige kildemateriale stammer fra andre udsendte. Det giver dog et udmærket indblik i soldaternes dagligliv, træfninger og psykiske op og nedture.

I det sidste kapitel vendes forskellige narrativer om den danske krigsindsats. Det begynder med mindestedet for Danmarks internationale indsats efter 1948 samt mindestenen for den 22-årige konstabel Sofie Bruun. Derefter følger en kort omtale af to film og to billedkunstnere. Selvfølgelig skal der være et sådant kapitel i en moderne historiebog. Der er bare det problem, at teksten er så kortfattet, at den kun lever plads til en kort redegørelse for kunstnerne og artefakterne uden detaljer og uden nævneværdigt analytiske tilgange. Indledningsvis skelner man i kapitlet mellem tre typer historiebrug: "eksistentiel", "politisk" og "ikke-brug" med én linjes definition af hver af disse. Med det redskab bliver eleverne i de efterfølgende opgaver afkrævet en rubricering af de enkelte kultur-

produkter. Hvilke ambitioner forfatterne har i forhold til, hvad eleverne på det grundlag vil kunne præstere, synes uklart. Man håber måske på, at de har haft en dygtig dansklærer.

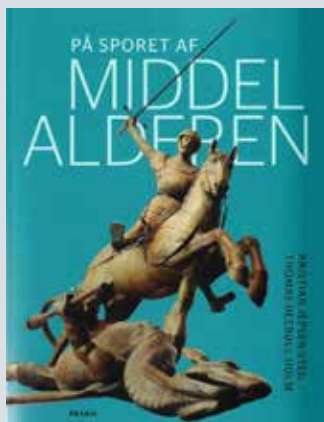
Der er meget, man kunne ønske sig af en bog, der omhandler dette kildne emne i dansk samtidshistorie. Man kunne fx med bagklogskabens nylige indsigt have overvejet og beskrevet den egentlige intention bag den aktivistiske udenrigspolitik angiveligt etableret i 1988 og herskende frem til 2021. Hvor mange midler afsatte man, efter forståelsesbrevet, til den militære del. Var der tale om et skifte i prioriteringen i det danske forsvar eller var ændringer i det danske forsvar mere af kosmetisk karakter. Det er i den sammenhæng værd at bemærke, at 1992 er skæringsåret, hvor "fredsdividenden" efter den kolde krig høstes, og det danske forsvarsbudgets andel af BNP vedvarende ligger under 2 % og stort set lå på det samme beløb (17-20 mia. kr.) fra 1990erne og frem til 2022.

Det danske engagement i Afghanistan 2001-2021 indeholder mange forskelligartede problemstillinger og meningene om det er mangfoldige. Jeg kan ikke befri mig for at synes, at det er nærmest pinagtigt, at man har udeladt kritikken af krigen og den danske deltagelse. Jeg savner navnlig forfatteren Carsten Jensens løbende kritik af krigen, og de danske politikeres vedholdne påstand om succes og fremskridt i Afghanistan. Jeg undrer mig også over, hvor krigens rædsler, der jo ifølge nordstats generalen Ulysses Grant er krigens egentlige kvalitet, er blevet af. Hvor er de mange afghanske civile ofre, og hvad med de mange soldaterfamilier, der har betalt en kæmpe pris i forhold til deres sociale og psykiske velfærd for ikke at tale om den del af veteranerne, som vi som samfund har behandlet stedmoderligt. Hvad sidstnævnte angår, så er det, at de har fået en mærkedag og nogle forsamlingslokaler tilsyneladende det, der skulle til ifølge bogen.

Efter endt læsning af bogen kan man godt sige, at man har fået et svar på spørgsmålene, som indledningsvist bliver opstillet (hvorfor man sendte soldaterne afsted, hvordan det gik for de danske soldater og i hvilken grad indsatsen kunne siges at bære frugt). Men da bogen er meget faktuel og kun drypvist inddrager kritiske "pip", savner man mange af de problematikker, der blev bragt på banen i løbet af de 20 år, det danske engagement udspillede sig. Det er en bog, der udmærket kunne have Forsvarsministeriet som udgiver, hvilket der jo ikke er noget galt i. Alligevel må man spørge om samfundsfaglærernes forlag "Columbus" ikke bør virke for, at deres bøger indeholder materiale, der kan understøtte udviklingen af elevernes "kritiske sans". Det er en dimension, jeg savner efter læsning af "Danmark i Afghanistan".

Jørgen Lassen

På sporet af middelalderen

KRISTIAN JEPSEN STEG & THOMAS HEEBØLL-HOLM: *På sporet af Middelalderen*. Praxis 2022. 175 Sider, 268 kr.

Kristian Jepsen Steg og Thomas Heebøll-Holm har skrevet en indbydende lille introduktion til middelalderen i forlaget Praxis' serie "På sporet af historien", som også tilbyder bøger til undervisning om Romerriget, opdagelserne og oplysningsstiden.

Bogen er opbygget af ti kapitler med traditionel lærebogstekst og tilhørende kildetekster om forskellige temaer som fx "De, der arbejder", "De, der kæmper", "De, der beder", "Tanker og tro", "Kærlighed og køn", osv.

Bogen er opbygget af ti kapitler med traditionel lærebogstekst og tilhørende kildetekster om forskellige temaer som fx "De, der arbejder", "De, der kæmper", "De, der beder", "Tanker og tro", "Kærlighed og køn", osv.

Forfatterne har gjort meget for at didaktisere stoffet: der er fokusspørgsmål til hvert kapitel, som kan bruges under lektielæsningen, der er opgaver og arbejdsforslag til hvert kapitel og nogle af kildeteksterne, hvoraf nogle er på originalsprog og oversat på bogens hjemmeside, og forfatterne har også lavet forslag til forløb.

Bogen er rigt illustreret og skrevet i et elevvenligt sprog, der tager udgangspunkt i elevernes verden. Der er fx en god forklaring på årsagen til statsdannelser og stærkere centralmagt i senmiddelalderen.

De faglige mål er tænkt godt ind i fremstillingen. Forfatterne forenkler tingene lidt, når man skriver om historiesyn og periodisering på side 9-10, men det bliver nuanceret i kapitlet om korstogene.

I kapitlet "Kærlighed og køn" kan man læse om høvisk kærlighed og ridderlitteratur og at "samtykke var en grundpille i de fleste af disse romancer". Her tror jeg der går lidt 2023 i den, og at der er en fare for at eleverne forveksler fiktionen med fakta om ægteskaber i en slægtsbaseret verden. Forfatterne skriver da også at det dominerende var 'fornuftsægteskaber'. Men hvordan kan eleverne se det i kapitlets kildeafsnit, der domineres af fiktionstekster?

Kapitlet "Ud af middelalderen" slutter med et lille afsnit om 'middelalderen efter middelalderen', der

behandler historiebrug og senere romantisering af perioden, fx i 1800-tallets arkitektur. Det havde været interessant at se det udfoldet med flere eksempler på senere brug eller omfortolkning af middelalderen

Bogens styrke og svaghed er at den gaber over så meget. Men det ved forfatterne godt. (Forestil dig grundbogen "På sporet af Europas historie fra 1000 – 2000" på 150 sider og et forslag til forløb på 10 lektioner. Tjek. Så er det ud og spille rundbold i resten af 2. og 3.g.) Hvis man laver brede overblikforløb, så synes jeg det kan blive svært at fokusere – og det kan vise sig vanskeligt at vælge kilder til et eksamenssæt, som lægger op til at eleven kan formulere problemstillinger på et vist niveau.

Men et udpluk af bogens kapitler kan klart anbefales som introduktion til perioden, og så skal man nok fokusere på et tema, fx korstogene og supplere med flere kilder, afhængigt af hvor langt man er nået i gymnasieforløbet.

Lars Henriksen

Vikingernes religion

ALLAN AHLE & CHRISTIAN VOLLMOND: *Vikingernes religion*. Columbus 2023, 156 sider, 160 kr. + moms

Ny velskrevet og smukt opsat bog om den før-kristne religion i Skandinavien

Jeg vil indledende komme med en indrømmelse: det efterfølgende er skrevet af en filolog og

ikke en religionshistoriker. Jeg vil af den grund heller ikke tage fat på det meget vigtige og interessante spørgsmål om, hvorvidt eller i hvilken grad de kilder, vi har - uden videre - fører os tilbage til oldtiden frem for den senere middelalder, der har overleveret os digtene.

Mit eget synspunkt er, at man skal være varsom, når man går "bag om teksten", fordi det kan være svært at sige, hvilke ændringer det foreliggende har undergået forud for nedskriften; endnu mindre kan vi sige, hvis det (som det antages for mange digte) drejer som en længere mundtlig tradering. Professor Jón Helgason udtalte i sin islandske litteraturhistorie om eddadigtene: "Digtenes overleverede form må for os blive den eneste rigtige, lad så være at den har fjernet sig

aldrig så meget fra den oprindelige skikkelse, der for evigt er tabt". Eller med andre ord: når vi vil nå bag om teksten, kan det hurtigt blive den teori den enkelte forsker har, der bestemmer, hvad der skal beholdes (eller ændres) eller skæres bort af digtene, og dermed kommer meget til at afhænge af, om man vil acceptere en given teori eller ej.

Dette naturligvis ikke for at sige, at de bevarede kilder ikke kan have bevaret stof, der går tilbage til den tidlige middelalder eller til oldtiden for den sags skyld. Tværtimod må det være sådan i mange tilfælde, jf. f.eks. de mange billedlige fremstillinger på stenmonumenter, der ser ud til at vise scener fra de mytologiske fortællinger (billedfremstilling pryder bogens forside, jf. yderligere oplysninger s. 66). Men dels må bevisbyrden for, hvornår det er tilfældet, hvile på den, der vil fremføre det synspunkt, dels er det som sagt ikke muligt at vide, hvor meget noget har ændret sig under den mundtlige overlevering, indtil denne eller hine myte blev ført i pennen.

Når alt det så er sagt, så skal jeg skynde mig at sige, at jeg er en stor elsker af myterne, der åbner modtageren nye verdener og belyser den kendte med nyt lys. Men det gør hverken til eller fra for nydelser af myterne, om et eller andet givent tekststed i virkeligheden er en afglans af oldtidens verdenssyn (men det gør selvfølgelig en forskel, hvis jeg vil undersøge netop dette, dvs. oldtidens verdenssyn) eller om det har undergået få eller mange ændringer på vej til læseren.

Bogens titel

Forfatterne har valgt at kalde bogen *Vikingernes religion*. I det lille forord, s. 7, begrundes dette valg således:

Vi har valgt at betegne denne religion som 'vikingernes religion', da perioden, hvorfra de fleste af de relevante kildematerialer stammer, betegnes vikingetid, og da eleverne gennem populærkulturelle produkter er vant til denne kobling.

Der er et par ting, som det er relevante at nævne i denne forbindelse. Den ene er, at "de fleste af de relevante kildematerialer" ikke stammer fra den såkaldte vikingetid, men fra den senere del af middelalderen. Det fyldigste materiale har vi nemlig fra de islandske kilder, så som eddadigtene, *Snorris Edda* og islændinge sagaer, oldtidssagaer og kongesager, og de er alle skrevet ned efter 1200. Dertil kommer så skjaldedigtene, der også er nedskrevet efter 1200, men med større eller mindre sikkerhed kan dateres til århundrederne op til. Skjaldematerialet er dog af ret begrænset omfang og benyttes følgelig også meget sporadisk i bogen.

Den anden ting er brugen af ordet 'viking' (norrønt *vikingr*) i denne forbindelse. Det er jo helt korrekt, at populærkulturen spiller meget på vikinger, således at det nærmest ækvivaleres med nordbo. Det er imidlertid en uheldig tendens, og inden for fagvidenskaben er der da også en udbredt tendens til at undgå dette ord.

Forfatterne gør opmærksom på, at man ikke ved, hvad ordet 'viking' oprindeligt betød. Dette er korrekt; vi ved ikke, hvad forstavelsen *vik-* egentlig kommer af, og flere mere eller mindre sandsynlige teorier har været fremsat. I det oldengelske digt, *Widsith*, optræder nogle *wingas* sammen med nogle sikre folkenavne, og det er derfor muligt, at betegnelsen fra først af dækkede folk fra en bestemt egn. Det har vi dog ikke andre kilder til. Men heroverfor står den samlede litterære overlevering, fra tysk, frisisk, engelsk og nordisk, hvor ordet har betydningen 'sørøver, pirat'. I de ældste norrøne prosaskrifter (fra lige omkring år 1200), der oversætter latinsk litteratur, oversættes latin *pirata* eller *homicida illi* med norrønt *vikingr*, dvs. 'pirat', 'morder'. I det senere middelaldersprog er betydningen altså entydigt 'sørøver, pirat' (jf. onp.ku.dk under opslaget *vikingr*), og der har således ikke bestået en modsætning mellem, hvad man mente, når man brugte ordet her i Skandinavien, og når "ofrene for vikingernes overfald" brugte det, som der ellers står (s. 11). I øvrigt blev ordet ikke benyttet eksklusivt om nordboer, men om alle mulige ugeringsmænd i den norrøne prosalitteratur.

Det nævnes også, at den gamle digtning bruger ordet betydningen 'tapper søkriger'. Det peger hen imod, at man formentlig ikke skal tage helt så fast på kategorierne, som vi gør i dag. Og selvom vi i skjaldedigte kan se ordet benyttet som 'søkriger' eller lignende (tapper hører ikke til selve ordets betydning), så er der også rigeligt med eksempler på en pejorativ betydning også, så man kan derfor også godt her gå ud fra en grundbetydning 'sørøver', der så i poetisk sammenhæng har kunnet udvides i mere almen retning. Det er således klart, at selvom det måske ligefrem er sandsynligt, at *wingas* var et folkenavn i *Widsith* (formentlig fra det 7. årh., men overleveret i et håndskrift fra det 10.), så er det ikke således i senere kilder (ordet kan have undergået en betydningsændring som det danske *krabat*, der egl. er ordet *kroat*, som har undergået visse lydige ændringer; ordet blev brugt om kroaterne under 30-årskrigen, der havde ry for at have været særligt vilde). Senere kilder er enige om, at der er tale om en funktionsbetegnelse eller mere populært sagt en jobbeskrivelse.

På den baggrund er det uheldigt at benytte betegnelsen om de folk, der levede i Norden dengang, om nordboerne. Og det fastholder samtidig læserne i det

billede, der ridses op i populærkulturen. Det havde været oplagt omvendt at udnytte 'vikingernes' popularitet i tiden med populære serier som *Vikings* og *Norsemen*, og samtidig give bogens læsere et mere retvisende billede af tiden. Det gør man ikke gennem vikingebegrebet, der vel snarere efterlader de unge læsere med et billede af nogle "overmenneskelige skikkelser, der blandt andet er immune over for kulde, og desuden har de stort hår og skæg", som det er blevet sagt (Anders Lundt Hansen i *Weekendavisen*).

Bogen indhold og opdeling

Forfatterne har inddelt *Vikingernes religion* i 8 kapitler:

Kapitel 1 og 2 er indførende, idet konteksten på to planer gives: først gives emnet (hvad er førkristen nordisk religion?) samt tid og sted (hvem var vikingerne? hvilket sprog talte vikingerne?), dernæst behandles de kilder, vi har til den førkristne religion.

Derpå følger kapitel 3 om vikingernes samfund, hvor emner som æresbegrebet, klasser i samfundet og kønsroller berøres. Kapitel 4 behandler de store spørgsmål om hvordan vikingerne praktiserede deres religion.

De følgende to kapitler, 5 og 6, drøfter mere indholdet, nemlig på baggrund af myterne forsøges at sige noget om verdens indretning og dens afslutning.

Endelig hører vi i kapitel 7 om overgangen til kristendommen og i kapitel 8 om den nutidige asatro.

Til sidst følger litteratur og illustrationsoversigter samt et nyttigt sag- og navneregister.

Bogen er skrevet veloplagt og man kommer hurtigt igennem den. Der er ingen tvivl om, at den herved rammer den primære målgruppe virkelig godt. Det samme sørger bogens overskuelige format og opbygning i det hele taget samt det flotte og relevante billedmateriale også for. Hvert kapitel består af en række mindre afsnit, der behandler det konkrete emne, og derpå følger flere eller færre kildetekster med korte indledninger (kildeoplysningerne kunne med fordel have været bragt sammen med teksterne selv; i stedet skal man slå op i litteraturlisten bagi) samt arbejds-spørgsmål.

Forlaget oplyser, at *Vikingernes religion* er tænkt som temabog til religion og kan "bruges til fagets '4. emne'". Desuden kan man finde supplerende materiale til undervisningen på: forlagetcolumbus.dk/vikingernes-religion. Her finder man flere inspirerende spørgsmål til de enkelte kapitler, opgaver samt "test dig selv" til hvert kapitel, hvor læreren kan teste sin

egen viden om bogens emne. Endelig er der forslag til elevoplæg og opgaver på tværs af kapitlerne samt en forløbsplan. Der findes også en samling henvisninger til en række mindre dokumentarer om forskellige aspekter ved vikingernes religion (de kan hovedsageligt findes på mitcfu). Hver enkelt dokumentar er beskrevet kort.

Samlet set er det således et imponerende stort materiale, der er "klappet og klart" til brug i undervisningen.

Et par indvendinger

Der imidlertid et par problemer med bogen. Først er der, hvad man kunne kalde det norrøne problem, og dernæst er der et par steder, hvor arbejdet måske er gået lige hurtigt nok, og fakta er blevet lidt skævt præsenteret eller ikke helt vel fordøjet.

Det norrøne problem

Dette drejer sig grundlæggende om et ikke helt grundigt kendskab til norrønt sprog. Man ser det straks i det indledende kapitel, hvor man støder på navneformen "Valhalla" (der burde være "Valhal", som i det mindste burde være givet som en rettelse til en populær fejl/anglicisme) og forklaringen af navnet "Torkild" som "Tors kile, hammeren Mjølner" (navnet er i virkeligheden en sammensætning af Tor- og -ketill, hvor sidsteleddet betyder 'kedel', jf. i øvrigt det offentligt tilgængelige Dansk Navneleksikon på <https://ordnet.dk/dnl>, udarbejdet af navneforskere ved Københavns Universitet).

Desuden skal det bemærkes, at alle ugedagsnavnene (med undtagelse af lørdag, som det gøres opmærksom på) så at sige er kommet fra latin, ikke kun søndag og mandag, som det ellers fremgår af teksten. De resterende ugedage indeholdende gudenavne er nemlig overført fra de tilsvarende romerske gennem, hvad man gerne kalder for *interpretatio germanica*, altså en fortolkning eller identificering af de romerske guder vha. de (mere eller mindre) tilsvarende germaniske. F.eks. blev "Dies lovi" (~ Jupiters dag) til "Tors dag" osv.

Endelig er der det lille afsnit om vikingernes sprog, s. 12. Vi får her at vide, at "vikerne talte oldnordisk", der "sandsynligvis har været et fælles sprog for hele det nordiske område". Normalt betyder det ikke så meget, hvad man kalder ting, hvis man ellers er konsistent. Men i tilfældet oldnordisk har betegnelsen ført en ny fejl med sig. Man får nemlig nemt den ide, at *oldnordisk* var det gamle fællesnordiske sprog, det ligger næsten i betegnelsen. Rent teknisk betyder oldnordisk, som man inden for faget har erstattet med andre betegnelser, imidlertid det højmiddelalderlige *norsk-islandske* sprog (dvs. som det var i tiden 1150–

1370 (norsk)/1540 (islandsk)). Det kommer derfor til at lyde besynderligt, når vi kort efter får at vide, at dette sprog er "en form for oldislandsk", for ja, det er rent faktisk oldislandsk, der altså er højmiddelalderens islandske sprog. Dette sprog kaldes gerne, som sagt, oldislandsk eller gammelnorsk (afhængig af, hvor teksterne er fra) eller samlet "ældre vestnordisk" eller "norrønt". Sidstnævnte betegnelse er f.eks. benyttet i de to standardværker *Norrøn ordbok* og den store *Ordbog over det norrøne prosasprog*: onp.ku.dk). Sproget i den såkaldte vikingetid kalder man gerne for "fællesnordisk", et sprogtrin, der er bevaret i de ældste skandinaviske vikingetidsruneindskrifter. Norsk-islandsk holdt sig imidlertid tæt til dette udspring, og derfor er norrønt for en meget stor dels vedkommende samstemmende med det gamle fællesnordiske sprog, om end det på enkelte punkter havde udviklet sig bort fra dette og altså ikke er helt det samme. Dansk og svensk havde bevæget sig endnu længere væk fra det fælles udgangspunkt.

Desuden skal det til samme afsnit bemærkes, at de nordiske folk om deres eget sprog brugte betegnelsen *dǫnsk tunga*, og ikke "danska tongu", som forfatterne skriver det - dette er dels en bøjet form (oblik kasus) af begrebet, dels forkert bogstaveret.

Forfatterne har dog en interesse for det gamle sprog, som er ganske prisværdig. De præsenterer eleverne for et helt tekststykke på norrønt (om end det norrøne "krølle-o", *o*, uheldigvis er gengivet som *o*). Et sådant initiativ kan kun bifaldes. (Men man studser, når der så følger en oversættelse, der angives at være af én af bogens forfattere, men som stemmer nøjagtigt på 2–3 ord nær med til Kim Lembek og Rolf Stavnems oversættelse i *Snorris Edda* fra 2013 (som i øvrigt citeres andre steder i bogen).

Fakta

Til dette rent sproglige problem knytter sig nogle fejl i forbindelse med det norrøne kildemateriale.

Først: Saxo afskrives hurtigt som kilde, men man bliver ikke rigtigt klar over, hvorfor de islandske kilder får forrang, da de jo er overleveret fra samme tid (1200-tallet).

Om de islandske kilder får vi at vide om den såkaldt "poetiske Edda", at Snorri Sturluson (omtr. 1178–1241) heri samlede en stor mængde helte- og skjaldekvad. Det er ikke korrekt. Digtene blev ikke samlet af Snorri, i hvert fald ved vi ikke noget om det; samlingen er overleveret anonymt. "Den poetiske Edda" består i øvrigt ikke af helte- og skjaldekvad, men derimod (hvad der formentlig er mere interessant i denne sammenhæng) af en række *gude-* og *heltekvad*. Dette alt sammen noget, man kan læse nærmere om i indled-

ningen til *Den poetiske Edda*, oversat og udgivet af Rolf Stavnem (2018, s. 7–15). Derimod tilskrives det værk, som i den danske oversættelse har fået titlen *Snorris Edda* Snorri Sturluson. Dette værk er, får vi at vide i *Vikingernes religion*, "blevet set som en slags lærebog i skjaldedigtning" (s. 18). Bogen er ikke bare "blevet set som", men teksten selv henvender sig faktisk til "unge digtere, der ønsker at lære det digteriske sprog og udvide deres ordforråd med gamle ord, eller som ønsker at forstå det, der er skjult i digtningen". "De", siger Snorri, "bør opfatte denne bog som lærdom og underholdning" (*Snorris Edda*, s. 97), og ja, bogen selv vidner om det, idet vel noget nær 70 % omhandler digtekunsten i snæver forstand. I øvrigt har bogen også fra middelalderen og frem været brugt som en poetik af islandske digtere.

Endelig omtales "islandske sagaer", der dog ifølge forfatterne ikke er til at stole på, hvad angår "konkrete begivenheder, men de siger meget om værdier, idealer, moral og religiøsitet i overklassens Island – og formentlig også i de øvrige nordiske lande" (s. 18). Til det er der to ting at bemærke:

(1) nærværende anmelder er enig i, at man skal være meget varsom med at stole på nogle sagatyper, hvad angår "konkrete begivenheder" (der differentieres ikke mellem de mange sagagenrer på dette sted), men hvorfor skulle vi så kunne stole på deres "værdier, idealer, moral og religiøsitet"? Hvis det da ikke er hhv. som kilder til 1200–1300-tallet eller samme periodes syn på den forholdsvis fjerne fortid?

(2) Man skal være varsom med at udbrede islandske teksters udsagn til at dække hele Norden; der kan være store regionale forskelle.

Endnu til de islandske kilder skal det bemærkes, at der som oftest henvises til bekendte, udgivne oversættelser. Men man må spørge sig selv om, hvorfor oldtidssagaerne (sagaer om Nordens sagnagtige oldtid) citeres efter Annette Lassens (red.) nye oversættelse, der er blevet anmeldt her i *Noter*, medens Islændinge sagaerne citeres efter N.M. Petersens gamle oversættelse eller efter en Jesper Lauridsen, hvis tekst er at finde på www.heimskringla.no? Lauridsens oversættelse kan jo for så vidt være fin nok, men man føler sig som læser ikke helt sikker, når oversættelsen ikke er udført eller eftersat af nogen med filologisk erfaring, og den bygger i øvrigt på en islandsk læseudgave og ikke en videnskabeligt funderet tekst. Dette desto mere påfaldende, når der rent faktisk findes nye, filologisk funderede oversættelser (Annette Lassen (red.): *Islændingesagaerne* I–V, samt Gyldendals optryk af et udvalg herfra, anmeldt her i *Noter*).

Håkon den Godes saga citeres både efter Jens Peter Schjødts *Det førkristne Norden* (1999) og fra allerede nævnte Jesper Lauridsens oversættelse på heimskringla.no.

Det er i det hele taget uheldigt, når der henvises til online-kilder i tilfælde, hvor der findes let tilgængelige, konventionelle bogkilder - bogkilderne kan man henvise nøjagtigt til, medens (og især til længere tekster) en nethenvisning i sagens natur er mindre nøjagtig og kan forsvinde eller være ændret næste gang, den tilgås.

Videre i forbindelse med historiske fakta:

På s. 106 er den store Jellingsten gengivet med farver, som den formentlig har set ud. I billedteksten får vi at vide, at stenen på de tre sider "tydeligt [viser] både den hedenske og den kristne side af vikingetiden". Det er uklart, hvad der menes her. Det kunne lyde, som om hedenskab og kristendom her findes i en skøn blanding, ikke mindst i betragtning af, at Harald Blåtand i virkeligheden "nok" snarere lod sig "døbe af politiske grunde", som forfatterne bemærker.

Det er langt fra så sikkert, at Harald blot lod sig døbe af politiske grunde. Men hvad er det konkret, der skulle være hedenskab ved Jellingstenen? Er det mon DR-udsendelsen *Gåden om Odin*, der spørger her? I givet fald mangler der henvisning, og ud fra et kildefunderet perspektiv må det kaldes betænkeligt at bygge på udsendelsen.

Men nu står der jo ikke noget i billedteksten. Den slags lidt utydelige henvisninger kunne man med fordel undgå i et fremtidigt oplag, og i stedet med tanke på målgruppen være mere klar i mælet.

Lidt længere hende i samme kapitel, s. 109, finder vi afbildninger af to Kristus-figurer, nemlig Åby Kirke-krucifikset fra 1050–1100 og Herlufsholm-krucifikset fra omtr. 1225.

Først får vi følgende at vide: "Fra Bibelen kendes den lidende Kristus, som ses på krucifikset fra Herlufsholm". Dernæst bemærkes "for eksempel er det kun i Norden, at Kristus afbildes med en krone". Det siges ikke, men det lyder næsten som om, at vi har en stærk "vikinge-Kristus", der senere erstattes af den "egentlige" Kristus fra Europa. Men igen lokker fåmæltigheden til en fejlagtig konklusion

Vi kender nemlig ganske rigtigt den lidende Kristus fra Bibelen, men da sandelig også "Kongernes Konge" og "Herrernes Herre", den sejrende Kristus. Og det var netop denne, der havde været den fremtrædende Kristus-type frem i middelalderen frem til den gotiske

Kristus-type efterhånden tog over i omkr. 1200. Der til - og det er muligt, jeg som ikke-fagmand tager fejl - ser det ikke ud til, at det er korrekt, at det kun er i Norden, at Kristus afbildes med en krone. I Uta-håndskriftet fra omkr. 1025 findes en helside forgyldt illumination af korsfæstelsen, hvor Kristus tydeligt bærer både glorie og en krone. Desuden har en hurtig søgning i litteraturen afdækket to kors fra den senere halvdel af 1100-tallet fra Spanien (fra Asturien og Valladolid), som også afbilder Kristus med en krone.

Afslutning

Der er gået lidt meget plads til de forskellige fejl, bogen indeholder. Det er ikke meningen, det skal fylde hele billedet, men det kommer nemt til det, fordi det er nemmere at beskrive de steder, hvor det går galt, frem for dér, hvor det er som det skal være. Der er derfor grund til at understrege her til sidst, at det er en udmærket og velskrevet bog. Kun kan man håbe, at den i et nyt oplag vil blive underkastet en korrektur, navnlig hvad det norrøne angår (forlag burde i højere grad tænke i konsulentbistand i sådanne tilfælde, det drejer sig trods alt om et lidt eksotisk sprog, som en almindelig korrekturlæser i reglen ikke har mulighed for at rette), men også historiske kendsgerninger, som de nævnte om kilder og kristendommen.

Andre ting, så som netadresser, som jeg ikke har været inde på ovenfor, kunne med fordel også opdateres, som når der s. 10 henvises til "denstoredanske.dk". I dag hedder den *lex.dk*, idet man dog kan tilgå "denstoredanske.lex.dk" og begrænse sine opslag til "Den Store Danske"; men da forfatterne ikke specificerer yderligere, havde nok været bedre at henvise til *lex.dk*, som de fleste i dag kender under det navn.

Johnny Lindholm

Kauffmann og dansk udenrigspolitik

BO LIDEGAARD: "I Henrik Kauffmanns fodspor. Danmarks udenrigspolitik 1864-1958. Systime 2023, 222 sider, 180 kr. + moms

Henrik Kauffmann og hans "private" udenrigspolitik i forbindelse med USA's ret til oprette baser på Grønland under besættelsen er for ny-

lig blevet aktualiseret med Christina Rosendahls film "Vores mand i Amerika" (1920) med Ulrich Thomsen

i hovedrollen. Bo Lidegaard, der skrev doktordisputats på over 800 sider om Henrik Kauffmann ("I kongens navn. Henrik Kauffmann i dansk diplomati 1919-1958", Samleren 1996) og fulgte op med "Uden mandat. En biografi om Henrik Kauffmann (Gyldendal 2020), har skrevet en bog om dansk udenrigspolitik fra 1864 til 1958 med Henrik Kauffmann, der var Danmarks repræsentant i Washington fra 1939-1958, som omdrejningspunkt. Målgruppen er de gymnasiale uddannelser, og jeg vil tilføje primært stx.

Bogens væsentligste kapitler omhandler besættelsestiden og Danmarks vej til FN (kapitel 2) og de første år af den kolde krig med Danmarks optagelse i NATO (kapitel 3). I begge kapitler spiller Grønlandsaftalen fra 1941 og dens fornyelse i 1951 og Thulebasen en stor rolle.

Første kapitel giver en god oversigt over Danmarks udenrigspolitik fra nederlaget i den anden slesvigske krig over neutraliteten under 1. verdenskrig til 1930'erne, der indvarslede 2. verdenskrig. Kapitlet er et godt eksempel på, hvordan man skriver et afsnit om lange linjer i historien. Og Bo Lidegaard har tidligere vist, at det er et emne, han er hjemme i: "Dansk udenrigspolitik historie 1914-1945" (Gyldendal 2003), bind 4 i serien om dansk udenrigspolitisk historie.

I kapitel 2 lykkes det på udmærket vis Lidegaard at fremstille Henrik Kauffmanns dilemma: skal han adlyde ordrer fra den danske regering i et af tyskerne besat land, eller skal han forsøge at gøre, som han finder bedst for Danmark på lidt længere sigt? Som bekendt vælger han det sidste, og efter krigen får han faktisk opbakning fra et stort parlamentariske flertal. Et af de logiske argumenter er, at USA formentlig havde oprettet en base eller måske ligefrem besat Grønland, hvis Kauffmann på Danmarks vegne havde sagt nej til Grønlandsaftalen. Hvis Kauffmanns mål var at bevare Grønlands tilknytning til Danmark, må man sige, at det lykkedes. Man kan også betvivle, om Danmark var blevet optaget i FN med det samme uden denne aftale.

Henrik Kauffmann blev tilgivet efter besættelsen, men fik aldrig den ønskede post som udenrigsminister. Han fortsatte dog som ambassadør i USA i mere end 10 år og var kraftigt medvirkende til, at Danmark – trods skepsis hos mange Christiansborg-politikere, der frygtede for USSR's reaktion – blev optaget i NATO. Særligt spændende er Lidegaards udlægning af ideen om Hedtofts drømme om et nordisk forsvarsforbund. Hvis det havde været muligt at få optaget et samlet Norden i NATO, havde der næppe været de store problemer, men Sveriges erklærede neutralitet og Finlands beliggenhed tæt på USSR gjorde det ikke muligt. I bakspejlet kan man sige, at det i 2023 er lykkedes.

Grønlandsaftalen blev også stadfæstet og accepteret med et bredt flertal i 1951.

Til belysning af de forskellige problematikker ledsages den velskrevne brødtekst af mange kilder, hvoraf flere er på engelsk. Der er også udmærkede spørgsmål til diskussion i forbindelse med de enkelte afsnit. Generelt forsøger Bo Lidegaard på bedste vis at belyse emnet og de enkelte problematikker fra flere synsvinkler, så man som læser sidder med det indtryk, at elever og lærer kan få nogle gode diskussioner på baggrund af en saglig fremstilling. Der er ingen tvivl om, at bogen stiller store krav til eleverne, ikke mindst de mange tekster på engelsk. Den vil være velegnet til støtte for den store skriftlige opgave i historie.

Bogen afsluttes med 3 kapitler: 3 perspektiver og 3 dilemmaer 1945-2021; historikerens værksted; historie og film. De tre dilemmaer, der rejses er:

1) kan man være ven med fjenden? Danmark var med i NATO, men drev åbenlys handel med "fjenden", USSR, der ofte bestilte skibe fra danske skibsværfter,

2) blev Grønland snydt? Oprettelsen af Thule-basen gik ud over en del grønlændere, der fik ændret deres traditionelle livsvilkår, og helt op til i dag har erstatningsspørgsmålet spillet en rolle,

3) må man føre privat udenrigspolitik? Svaret er principielt et klart nej, men kan det accepteres under særlige omstændigheder? I kapitlet perspektiveres både til fodnoterne i 1980'erne, aktivistisk udenrigspolitik og Corona-restriktionerne.

Kapitlet om historikerens værksted er et interview med og af Bo Lidegaard om hans karriere og arbejdsproces som historiker. Han giver et ganske godt indblik i fagets metode og arbejde med kilder og er ikke overraskende centreret om hans egne forskningsprojekter. Filmafsnittet handler naturligvis meget om "Vores mand i Washington", men rummer også en række fornuftige overvejelser om arbejdet med spillefilm, der vil fremstille en historisk person eller tid. En måde at arbejde med filmen på er – ikke overraskende – at undersøge, hvordan samtiden opfatter fortiden. I "Vores mand i Washington" spiller Kauffmanns kone, Charlotte og hendes søster, Zilla, væsentlige roller, og det vidner om, hvilken rolle kvinder spiller i politik i dag, men næppe havde den store indflydelse på Kauffmanns politik dengang. Nyt for mig var det, at som Lidegaard fortæller, - i omtale af Churchill-filmen "Darkest Hour" fra 2017 - at Churchills berømte tale om, at briterne aldrig ville overgive sig, ikke blot blev holdt i radioen efter Dunkerque-redningsaktionen (og ikke i parlamentet før aktionen som i filmen!), men også, at radiotalen, ikke blev optaget i 1940, men er

blevet genindspillet af Churchill i 1949. Afsnittet rummer et analyseskema til behandling af film(episoder). Her er der basis for et tværfagligt samarbejde med mediefag.

Bogen slutter med en billedliste, men ingen litteraturliste endsige register. Til oplysning skal siges, at bogen også fås som i-Bog med 29 video- og lydclip, 50 illustrationer, 35 opgaver og 38 kildetekster, så der er nok at gå i gang med.

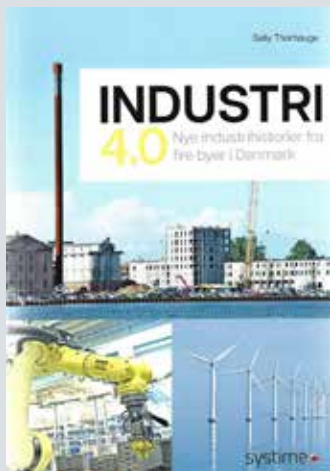
Hvis man som lærer vil arbejde med emnet dansk udenrigspolitik, kan 1864 være et godt udgangspunkt, mens 1958 næppe vil være den slutning, der først falder en ind. Årstallet hænger naturligvis sammen med, at det var i det år, at Kauffmann stoppede som ambassadør i USA, og det skal siges, at Bo Lidegaard får perspektiveret op til nutiden, ligesom det ikke er svært at finde andet materiale om de senere år. Et forslag kunne være Olaf Søndberg: Danmark i krig. Fra nationale konflikter til international aktivisme (Systime 2012). Men som Bo Lidegaard siger i omtalen af en anden vigtig person fra Kauffmann-tiden, som han har skrevet en bog om, Povl Bang-Jensen ("Den højeste pris - Povl Bang-Jensen og FN 1955-59", Samleren 1998). "Den må I have til gode en anden gang".

Bogen kan på det varmeste anbefales.

Kai Verner Nielsen

Industri

SALLY THORHAUGE: *Industri 4.0. Nye industrihistorier fra fire byer i Danmark. Systeme (papirbog og i-bog) 2023, 140 sider (papir) - 140 kr.*

Historien om Industrialiseringen fortæller igen og igen - og hver gang er der nye kapitler at tilføje. Unægtelig er der sket meget siden Newcomens

dampmaskine fra 1712, men ikke desto mindre er de dersens maskiner stadig med til at forme vores samfund og vores liv på nye, ukendte måder. Først var det vand- og dampkraft, der førte til nye samfundsformer; dernæst var det elektrificeringen og samlebandet, som vendte op og ned på den første industri. Efter 2. Verdenskrig begyndte elektronikken så småt at vinde indpas og førte op igennem det tyvende århundredes sidste del til øget automatisering idet der kaldes industri 3.0.

Nu lige står vi så til gengæld ved begyndelsen på industri 4.0, og vi har kun lige set begyndelsen på AI (såkaldt kunstigt intelligens), virtuel reality og robotter, der er andet og mere end en arm, der kan svejse en bil på et samleband. Dette tager Sally Thorhauge under behandling i sin lille bog.

Bogen tager i sine otte kapitler fat i dette fra forskellige vinkler; først er der en introduktion til bogens analysetilgang og industrialiseringen helt overordnet. Dernæst følger en gennemgang af fire provinsbyers industrialisering, og til sidst i bogen er der to kapitler om hhv. formidlingen af industrihistorie fra hhv. museer og forskere.

Som det fremgår af ovenstående, vil bogen meget - rigtig meget og på kun ganske lidt plads. Det giver selvsagt nogle vanskeligheder, og hvis man skal have fuldt udbytte af bogen, er det derfor en fordel med et solidt kendskab til industrialiseringen, inden man begynder på bogen. Hvis bogen er målrettet studerende på ungdomsuddannelserne, og det er den jo nok, så er læringskurven meget, meget stejl; at den første industrialisering også førte urbanisering, nye ideologier og nye samfundsklasser med sig behandles på under en side - ganske vist eksklusivt et stort billede af en stationær motor fra smedjen i Ørre fra 1890.

Dertil kommer at afsnittene om særligt de tre første provinsbyer, Robotbyen Odense, Kulturbyen Horsens og Offshore byen Esbjerg bliver en lille smule kantet. Det er vigtigt for bogen, at man holder sig til den analytiske ramme, tidsforløb, blikretninger og dialektiske forhold, og når dette skal klemmes ned på ca. 15 sider sammen med store billeder, modeller, opsamlinger og arbejdsspørgsmål, så er der ikke meget plads tilbage til fordybelse. Den sidste by, Aalborg, behandles lidt anderledes, da det er et interview med Morten Pedersen, og det fungerer bedre end de øvrige kapitler. Selvom det indledningsvist næsten kommer til at lyde som om Morten Pedersen har skrevet sin Ph.d. i Odense, og ikke Aalborg, så er det et godt kapitel, der har knap så meget fokus på mobilklyngens storhed og fald.

Dernæst er det også uheldigt, at der tilsyneladende er en sammenblanding af Porters klyngeteori og Porters diamant. Porters klyngeteori beskrives i bogen (s. 37) og igen senere (s.120) men i anden omgang tales der i brødteksten som diamanten og begreberne harmonerer ikke i de to beskrivelser.

Endvidere er der nogle småting, som kan kradse lidt i den kræsne læsers øjeæbler; når man laver en litteraturliste, så nævner man da lige forfatternavnet. I stedet for blot at skrive leksikon.org, så nævner man også Even Lange; i stedet for blot at skrive denstoredanske.lex.dk, så nævner man Niels Finn Christiansen.

Som sagt findes bogen også som i-bog og kan endvidere downloades som e-bog. I i-bogen er der som ekstra materiale 21 videoer, som interviewene fra papirbogens kapitel 8. Derfor er i-bogens kapitel syv og otte slået sammen, så umiddelbart virker det til at man får et kapitel mindre i i-bogen, men indholdsmæssigt er det vist ikke nogen forskel.

Nuvel; bogen bør selvfølgelig også læses på egne præmisser; og den er givetvis målrettet historieundervisningen på HTX i højere grad end undervisningen på STX. Den vil givetvis også passe bedre ind i HTX's læreplan; hvilket jeg vil afholde fra at sige noget om. Bogen er på mange måder interessant, og det er forfriskende, at det er provinsens industrialisering som der tages fat i. Imidlertid bærer bogen præg af at være en lærebog skrevet på baggrund af en antologi om industrihistorie. Den kunne man jo også læse lidt i.

Kim Hornbech

Håb og frygt 1914

ASBJØRN AGERSCHOU: *Den Store Krig. Danske kilder til efteråret 1914. Historia 2023, 281 sider, 250 kr.*

Denne bog er skrevet af tidligere SF'er Asbjørn Agerschou, som foruden sin tid i Folketinget er uddannet lærer. I bogen er samlet en række beretninger om efteråret

1914, primært i form af avisartikler, men også enkelte erindringer om de første krigsmåneder. Bogen består for størstedelen af genoptryk af disse tekster og har derudover kun ganske få sider om optakten til krigen og en kort beskrivelse af tyskernes censurregler.

Agerschou har samlet teksterne i otte temaer:

1. August 1914 – Krigen starter
2. Krigens vilkår
3. Rejsefortællinger
4. Stemningen i tyske byer
5. Rygter
6. Reaktioner i USA
7. Sønderjyder ved Fronten
8. Julemåneden 1914

Hvert tema består af en samling af artikler, hvor der også er angivet avis og trykkesdato, men hverken yderligere oplysninger om avisen eller en kort præsentation af emnet. Dermed er bogen snarere en materiale-samling end et selvstændigt værk. Når dette er sagt er udvalget af avisartikler godt og mange af artiklerne giver et godt tidsbillede af særligt forholdene i Tyskland i det første halvår af krigen. Bogens temaer kan udmærket bruges til projektarbejde eller til eksamen, men kræver at eleverne andetsteds får den nødvendige baggrundsviden om krigen og de metodiske redskaber til at bearbejde bogens tekster.

Rasmus Thestrup Østergaard

Brutal som en lejesoldat

TORBEN SVENDRUP: *Magtfulde dronninger i middelalderen. Kristeligt Dagblads Forlag 2023. 353 sider. Illustreret. 300 kr. inkl. moms.*

Værkets deklaration kan næppe hævdes at være retvisende, idet godt 30 % af forfatterens fremstilling helliges en helt generel udlægning af kvindens stilling

henholdsvis i tidlig middelalder, altså i vikingetiden, i 'kristendommens tidsalder', en alternativ betegnelse for højmiddelalderen, og i senmiddelalderen. Han anser denne introduktion for nødvendig, dog resterer den vanskelige opgave at drage sobre paralleller mellem kvinderne, der hørte til aristokratiets top, et fyrsternes stratum, og dem af samfundets ydmygere lag. Værkets erklærede mål er at gøre op med forestillinger om, at kvinden i middelalderen var totalt underkuet. Disse forestillinger skulle ifølge forfatteren have sin rod i kvinderollen i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet. Han vil dernæst vise, at kvinderne, selv om de levede i et patriarkalsk, et mandsdomineret, samfund, havde afgørende roller. De middelalderlige dronninger var magtpersoner. I nogle situationer kunne en dronning erhverve formel magt, f.eks. hvor hun regerede i sin umyndige søns navn, ellers havde dronningerne i det før-reformatariske samfund helt naturligt magt alene ved at være gift med kongen. Gennem deres viden og kunnen kunne de også være med til at præge den politiske udvikling. Sammen med aristokratiets øvrige kvinder havde de en stor og afgørende rolle i at sikre slægtens position i samfundet. Dette skete ikke mindst gennem de ægteskaber, der blev deres lod. Ægteskaberne var politiske alliancer, som kunne have en direkte indflydelse på det historiske forløb. Hertug Abels giftermål i 1237 med Mechtilde af Holsten, Abel blev konge i 1250 efter mordet på broren Erik Plovpenning, er en art mønstereksempel.

Margrete 1. indtager en ubetvivlelig førsteplads blandt middelalderens magtfuldeste dronninger. Hun forvaltede sin magt med snilde fra farens, Valdemar Atterdags død i 1375 og indtil sin egen død i 1412 og det uhindret af, at sønnen Oluf blev erklæret myndig i 1385, han døde i 1387, og at Erik af Pommern blev dansk konge i 1396. Dertil skabte hun Kalmarunionen. Af magtfulde personligheder anføres rimeligt

nok også Margrete Sambiria af Pommern alias Margrete Sprænghest, Erik Glippings handlekraftige mor og formynder efter mordet, som det sandsynligvis var, på Christoffer 1. i 1359. Frem til sin død i 1283 trivedes hun næppe borte fra tidens stridigheder. Handlekraft demonstrerede også Agnes af Brandenburg, Erik Glippings dronning siden 1273, efter kongemordet i 1286 i Finderup Lade. Hun døde i 1304 som hustru til Gerhard 2. af Holsten. Andre markante skikkelser er Philippa af England, Erik af Pommerns hustru fra 1406 til hendes død i 1430, og Dorothea af Brandenburg, der blev gift med Christoffer af Bayern i 1445 og efter hans død i 1448 med Christian 1. året efter. Hun overlevede også ham. Derimod er det mere diskutabelt at tilføje Jutta af Sachsen, Erik Plovpenningss hustru siden 1239, til denne dronningernes mest eksklusive kreds. Hendes indsats i 1240'ernes borgerkrigshærgede Danmark synes at have været begrænset til krigshandlinger, herunder til at plage Øm Kloster. Kilderne er dog ikke af overbevisende troværdighed. Desuden forlod hun landet efter kongemordet i 1250 og døde som borggrevinde af Magdeburg i 1267.

Flere dronninger har efterladt få eller kun utydelige spor i kilderne, nogle af dem på det nærmeste ingen. Historikeren kan da fremføre hypoteser, han kan måske gisne, hvilket ikke er risikofrit. Jeg mener her, at forfatteren i forfølgelsen af sine mål, især i forbindelse med den ældre del af rækken af magtfulde dronninger, oversælger sit produkt. Allererst i rækken optræder Thyra Danebod, gift med Gorm den Gamle (d. før ca. 940). Det er da ikke oplagt. Ganske vist indleder Gorm og Thyra vor officielle kongerække, men når støvskyerne fra kildekritikkens tærskelværk har lagt sig, er den faktuelle viden om Thyra skrumpet ind til, ud over moderskabet til Harald Blåtand selvfølgelig, at hun døde før Gorm, at denne rejste den lille Jellingsten over hende, og at hun ikke byggede Dannevirke. Det er unægtelig et spinkelt fundament under en dronnings magtfulde. For øvrigt deler jeg forfatterens betænkelighed ved DR's tv-dokumentation "Gåden om Danmarks første kong" fra 1921.

Forfatteren konkluderer på baggrund af sine studier i kildematerialet, at dronningerne var mennesker, der sammen med andre i magtfulde positioner, eller alene, var med til at skabe grundlaget for det Danmark, som vi kender i dag. Det er svært at erklære sig uenig i dette. Han mener også, at det ligger i logisk forlængelse af deres roller i samfundet, og at det først nu er ved at blive anerkendt. Det sidste er det derimod lettere at erklære sig uenig i.

Torben Svendrup (f. 1953) er ph.d. i historie og bl.a. forfatter til værker om emner af middelalderens historie, hvoraf et par tidligere er anmeldt i dette forum. Hans fremstilling er rig på ord, undertiden talesprogs-

præget og har mange gentagelser. Også i dette værk ville en fintmasket korrekturlæsning have været lønsom. I en tidligere anmeldelse gjorde jeg opmærksom på, at antallet af faldne bisper ved Fodevig i 1134 var fire, ikke fem. Lund Domkirkes dødebog, vidnet nærmest på åstedet, underbygger ikke det sidst anførte antal. 20 illustrationer er placeret samlet i værket mellem s. 160 og s. 161, og de fleste billeder er af god læsbarhed. Der er ingen henvisning til illustrationerne, hvor det er relevant; flere billeder inddrages ikke. En billedliste er vedføjlet, som mestendels blot anfører illustrationernes proveniens, hvilket med fordel kunne være henvist til billedteksterne. Dertil er der en liste med næsten 150 enheder, dansksprogede, af litteratur og kilder. Ret påfaldende er det, at listen ikke anfører Lars Bisgaards glimrende up to date Christian 2.-biografi fra 2019. Forfatteren behandler i et knap 50 s. langt kapitel netop indgående bemeldte konger og hans 'kvinder', altså dronningen, Elisabeth af Habsburg, mor Sigbrit og Dyveke, 'den lille due'. Ret beset falder de to sidstnævnte uden for kategorien 'dronninger med magtfulde'. Afslutningsvis er der et noteafsnit fortrinsvis med henvisningsnoter samt et personregister.

Ole Halding

Den Kolde krig

POUL VILLAUME: *Mellem frygt og håb – Den Kolde Krig – en ny global historie 1961-1977.* Gad 2023, 480 sider, 400 kr.

Bogen er andet bind i et flerbindsværk om Den Kolde Krig. Det fremgår også tydeligt af undertitlen: Den Kolde Krig - en ny global historie 1961-

1977. Bogen er bygget kronologisk op som hele trebindsværket.

Der er virkelig tale om en detaljeret fremstilling. For en, der har beskæftiget sig undervisningsmæssigt med Den Kolde Krig, er der selvsagt meget kendt stof, men fremstillingen er så detaljeret, at der hele tiden dukker nye detaljer op. Kendskab til nye arkiver og nyere forskning er også med til at nuancere og uddybe billedet af perioden. Bogen er selvsagt forsynet med omfattende noteapparat, litteraturliste og register

Grundigheden dækker bl. a. beskrivelsen af Cubakrisen. Det skyldes også, at Villaume anser krisen som helt afgørende for den Den Kolde Krigs udvikling:

“Den var Øst-Vest konfliktens vigtigste og mest retningssgivende begivenhed, i sig selv en slags koncentrat af Den Kolde Krigs politisk-militære drivkræfter og dynamik, og den indholdet dermed betydningsfuldt lærestof” (side 105).

Det er ikke muligt at læse denne fremstilling uden hele tiden have den nuværende internationale krise og Ukrainekrigen i baghovedet. Forfatteren skitserer også fint i sin Introduktion til bogen relationerne til den allernyeste udvikling i Europa.

I den forbindelse er det lidt chokerende at få genopfrisket CIA's usædvanligt kyniske spil i forhold til specielt forholdene på Cuba, men også i forhold til andre konflikter som fx da det irakiske Baathparti gennemførte et blodigt kup faciliteret af CIA mod Quasims prosovjetiske regime i februar 1963.

I bogens 2. kapitel behandles perioden efter Cubakrisen og bygningen af Berlinmuren. Hvor det i den europæiske del af den Kolde Krig er relativt let at se forskel på helte og skurke i form af det demokratiske vesten og de undertrykkende regimer i Østeuropa, er sagen en helt anden i Latinamerika, Afrika og Asien. Det gælder USA's rolle i Vietnamkrigen, men også i Congo og Den Dominikanske Republik med flere. Det er lærerigt at blive mindet om det komplicerede spil, der udspandt sig i de mange konflikter i den 3. verden. USA's rolle er set med nutidens øjne meget kontroversiel, selvom meget kan forklares med fejlbedømmelser og kommunistforskrækkelse. Tabstallene i de konflikter, der mere eller mindre har forbindelse med Den Kolde Krig, er skræmmende. Og når man ser bort fra Vietnamkrigen, er mange af konflikterne næsten helt glemt her i den vestlige verden!

Kapitlet afsluttes med en gennemgang af begivenhederne i Tjekkoslavakiet i 1968 med den vurdering, at de i vid udstrækning i Vesten blev opfattet som et internt opgør i Østblokken, som indirekte pegede fremad.

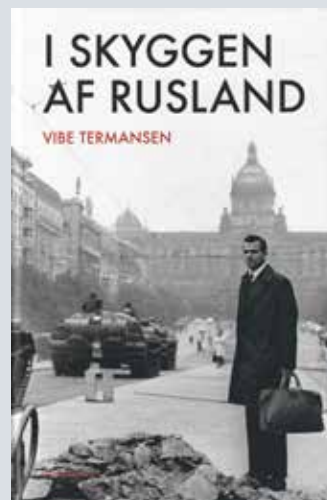
Bogens 3. kapitel beskriver udviklingen fra 1969 til 1977. Perioden domineres af Nixon og ikke mindst Kissingers realpolitiske tilgang til Den Kolde Krig, Vietnamkrigen og åbningen mod Kina. Men det er også godt at få repeteret alle de øvrige konflikter i Mellemøsten, Latinamerika og den 3. verden med relationer til stormagtskonfrontationen. Det er skræmmende læsning at se de kyniske magtpolitiske beslutninger, der tages fra begge sider i konflikten!

Perioden er præget af nedrustningsaftaler, hvor det kan være svært at holde styr på de mange våbensystemer, der er i spil!. Det gælder også Helsinki-processen, der trods alt peger frem mod afslutningen af Den Kolde Krig omkring 1990, som behandles i næste bind.

Alt i alt er det spændende og lærerigt at blive mindet om en koldkrigsverden fyldt med konfrontationer og konflikter og ikke mindst angsten for et atomart Ragnarok! En verden, vi måske lidt rigeligt naivt troede, vi havde lagt delvist bag os, men som ikke mindst de sidste par års begivenheder har mindet os så rigeligt om. Læsningen efterlader således ikke en med håb om en fredeligere verden, men næsten mere med en erkendelse af, at det er et vilkår, at vi lever i en konfliktfyldt verden.

Johannes Lebech

I skyggen af Rusland

VIBE TERMANSEN: *I skyggen af Rusland – en historie om imperier og interessesfærer*, Gads Forlag 2023, 224 sider, 270 kr.

Vibe Termansen er historiker med fokus på Østeuropa og har blandt andet arbejdet som journalist og været ansat på ambassaden i Warszawa. Hun har med andre ord en både teoretisk og praktisk baggrund i østeuropæiske forhold, som hun også tidligere har skrevet en bog om. Den foreliggende bog er på godt og ondt en journalistisk beretning om Sovjetunionen, Nazi-Tyskland og deres skalten og valten med de østeuropæiske lande fra tiden omkring Molotov-Ribbentrop-aftalen til krigen i Ukraine i dag. Det er naturligvis den, der er udgangspunkt for bogen.

Bogens prolog starter med Putins tale til det russiske folk i forbindelse med invasionen af Ukraine, som ifølge Termansen understreger Ruslands selvforståelse som imperium med ret til at forsvare sin interessesfære. Man savner en definition af disse begreber, for de kan næsten komme til at virke som synonyme i teksten, f.eks.: “Men vi behøver ikke gå tilbage til Anden Verdenskrig for at indse, at Rusland/Sovjet aldrig er holdt op med at se sig selv som et imperium, aldrig har opgivet sin såkaldte interessesfære” (s. 8), og “Heller

ikke efter Sovjetunionen og kommunismens kollaps opgav Rusland sin imperieselvfølelse, sit krav på interessesfære" (s. 9). Mens "imperium" har en negativ klang i de fleste kredse, forholder det sig vel anderledes med "interessesfære". Det begreb synes at være på vej tilbage i international politik – i hvert fald hvis man abonnerer på den realistiske skole. Faktisk har det måske aldrig rigtigt været fraværende. Termansen er selv inde på det senere i bogen i forbindelse med Jalta-konferencen i februar 1945. Efter blandt andet at have kaldt konferencen "en fiasko og et kæmpe forræderi anskuet fra de lande, der blev efterladt i den sovjetiske "interessesfære", særlig Polen" (s. 69), indrømmer hun senere på siden "Men måske var Jalta det bedste, Roosevelt og Churchill kunne opnå på det tidspunkt." Realpolitik og interessesfærer var ikke en ukendt størrelse for Churchill. Som det sjældent er for stormagter. Denne vinkel på international politik får man ikke nogen større forståelse af efter endt læsning. Det er en skam, da fokus på nationale interesser synes at være i fremmarch i dag. Omvendt er det svært at være uenig i mange af de (idealistiske) holdninger, Termansen har.

Hun lægger ikke skjul på sit ståsted, hvilket er i tråd med en subjektiv, journalistisk skildring. Styrkerne ved den er en klar holdning/tendens, et sprog med vægt på den beskrivende detalje for at skabe spænding og øge læserens indlevelseshgrad, udstrakt brug af ironi, samt andre virkemidler taget fra fiktionens verden til samme formål. Det virker ofte fint. Samtidig er det ikke usædvanligt, at der ikke er et noteapparat. Det savnes dog ind imellem, når f.eks. Stalin på s. 55 i juni 1941 "efter sigende" stormer ud fra et møde "med ordene: "Lenin grundlagde vores stat, og nu har vi fucked det up!" Brugte han virkelig de ord? Så er der det notoriske problem med tabstal. Termansen fortæller en interessant historie om landsbyen Jedwabne, hvor polakker i juli 1941 låste deres jødiske naboer inde i en lade og satte ild til. "Omkring 340 blev dræbt" (s. 57). Der henvises til Jan Tomasz Gross' bog om massakren fra 2000, men tallet i denne bog er ca. 1600. Tilfældigvis har jeg netop i sommerferien besøgt det store Anden Verdenskrig Museum i Gdansk. Her kan man, hvis man ikke har for travlt, finde en lille montre med en tekst om Jedwabne. På engelsk sættes antal dræbte til "flere hundrede", og det understreges, at det var en tysk plan, man udførte. Mange blev også massakreret, inden de resterende blev lukket inde i laden. Måske det forklarer de forskellige tal.

Den valgte stil betyder også, at der nogle gange mangler en mere nuanceret analyse af de historiske forhold med fokus på årsagsforklaringer og politikernes mulighedsrum. Termansen bruger i den forbindelse ofte det lille ord "jo". Nogle gange virker det fint som ironisk kommentar, mens det andre gange kan

komme til at dække over manglende analyse. Det ses efter min mening f.eks. på s. 8, hvor tyskernes "Wandel durch Handel"-politik affærdiges med "Og de vidste jo om nogen, hvad de talte om, med den grufulde nazistiske fortid." Er tilnærmelse ikke et forsøg værd? Eller måske en "grim" nødvendighed?

Ifølge Termansen har de østeuropæiske lande haft ret hele tiden, når de har advaret mod Rusland. Bogen understreger påstanden igennem kapitlerne, der dækker Molotov-Ribbentrop-aftalen, Østtyskland 1953, Ungarn 1956, Tjekkoslaviet 1968, Polen 1980-81 og Ukraine i dag. Alle eksempler på imperialistiske overgreb.

Det kan på den baggrund undre, at konklusionen bliver "Tiden er løbet fra begreber som "imperier" og "interessesfærer"" (s. 194). Det lyder mere som et håb for fremtiden end som en beskrivelse af verden af i går og i dag.

Bogen er skrevet i et elevenligt sprog, men de mange detaljer gør også, at man skal være parat til at læse forholdsvis mange sider for at få en sammenhængende fortælling om en historisk begivenhed.

Troels Peter Grøn

Avisen Demokratens historie – en blandet fortælling

FREDDIE KRISTIANSEN: *Selvmordet på Banegårdspladsen – Demokratens liv og død.* Frydenlund, 2022, 144 sider, 230 kr.

Journalist Freddie Kristiansen, mangeårig journalist ved Aktuelt, udgav i 2021 'Mordet på Kalvebod Brygge' om lukningen af avisen. Den har nu fået en efterfølger om den

århusianske pendant til Aktuelt, Demokraten, der begyndte at udkomme i 1883 og efter 91 år måtte lukke i 1974.

Freddie Kristiansen skriver godt og har en solid viden om forholdene i den socialdemokratiske presse, som begge aviser var en del af. I denne bog om Demokraten lykkes den første halvdel af bogen godt.

Her fortæller forfatteren om Demokratens udvikling fra de allerførste dage med ildsjæle og stigende opbakning og oplag, som kom til at betyde meget for arbejderbevægelsen og Socialdemokratiet i hele det jyske område. Demokraten fik nemlig aflæggere i en række jyske byer, og var på den måde med til at bevidstgøre arbejderne og skabe den fremgang for almindelige mennesker, som vi med rette kan være stolte af i dag.

En af journalisterne på Demokraten var Peter Sabroe (1867 - 1913), der i 1898 fortalte om fem landarbejderbørn, der døde af kulilteforgiftning i Skejby ved Århus: *"Ulykken i Skejby er en social tragedie. Det, der er sket her, kunne ikke tænkes udspillet i et velhaver-, i et storbonde-, endsige i et fyrstehjem. [ ] Det var økonomiske hensyn, der tvang børnenes fader og moder til juledagsmorgen at forlade sit hjem. Det var for lumpne 25 øre, kun halvdelen af, hvad en Havanacigar koster, at madam Svendsen i den tidlige morgen forlod sine små kære børn. Nøden må være stor, når så lidt kan få denne kvinde fra hjemmet."* (s.12) I artikler om ulykken opfordrede Peter Sabroe til en indsamling, hvilket lykkedes over al forventning. Peter Sabroe sørgede også for, at folk i meget stort tal mødte op ved begravelsen, og i dag man kan se mindstenen for de fem børn på Skejby Kirkegård. Ved Peter Sabroes død i 1913 deltog ikke mindre end 50.000 i mindehøjtideligheden – så kendt og elsket var han.

Grundlæggeren af Demokraten hed Harald Jensen, der var borgtrykkeruddannet, og for egne midler grundlagde han i 1883 Socialdemokratisk Ugeblad med disse ord: *"Det vil søge at fremme oplysning hos den arbejdende befolkning og dermed den sociale arbejdersag, djærvt påtale enhver vilkårlighed fra de herskende klassers side og i det hele taget af al magt virke for arbejderne interesser."* (s. 23) Prisen var 85 øre i kvartalet, men i første omgang fik Harald Jensen kun syv abonnenter.

Men det gik fremad i takt med arbejderne organisation og Socialdemokratiets vækst, og ved 75-årsjubilæet i 1958 var man nået op på 16.777 abonnenter. Ved festligholdelsen af jubilæet havde landets statsminister H.C. Hansen valgt at bruge hele dagen på at fejre avisen, og i festtalen sagde han: *"Vort største socialdemokratiske provinsblad har altid formået at ajourføre meninger og mål og har dermed levet op til sit forpligtende navn Demokraten, måske Danmarks bedste bladnavn."*

I anden halvdel af bogen, der ikke er nær så vellykket, fortæller Freddie Kristiansen om udviklingen efter højdepunktet i 1958. Demokraten må – som mange andre aviser – kæmpe med faldende oplagstal i 1960'erne og 1970'erne, og fagbevægelsen må i stigende om-

fang gå ind og støtte bladet. Der bliver gjort mange forsøg på at relancere bladet, ledelsen bliver udskiftet flere gange, men på et tidspunkt siger fagbevægelsen stop for yderligere tilskud. Oveni dette kommer en strid mellem den århusianske ledelse og fagbevægelsens top, hvilket alt sammen fører til, at Demokraten udkommer for sidste gang d. 17. august 1974.

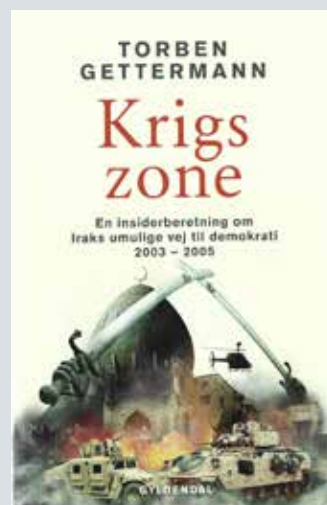
Særligt det sidste forløb op til lukningen bliver helt unødigt grundigt refereret af Freddie Kristiansen med lange uddrag fra aviser og skrivelser mellem parterne. Overblikket går tabt og fortællingens fremdrift forsvinder. Det er rigtig ærgerligt, og man kunne stille spørge: Hvor var redaktøren henne?

Titlen på bogen "Selvmordet på Banegårdspladsen" holder heller ikke for en nærmere prøvelse. Der var mange, der forsøgte at redde Demokraten med 'kunstigt åndedræt' (penge fra LO) eller nye måder at lave avisen på. Men det lykkedes ikke, først og fremmest fordi den skrevne presse i disse år var presset, og Demokratens målgruppe – arbejderne i Århus – ikke mere følte sig bundet af den socialdemokratiske organisation.

Men hvorfor er denne spændende historiske udvikling næsten glemt i dag, og hvorfor er der – som forfatteren rigtigt skriver – i det mindste ikke en plakette om Demokraten på den imponante bygning på Banegårdspladsen i Århus, hvor avisen havde til huse?

Ulrik Grubb

Ambassadør beretning fra Irak krigen

TORBEN GETTERMANN: *Krigszone. En insiderberetning om Iraks umulige vej til demokrati 2003-2005.* Gyldendal 2023. 306 sider. 350 kr.

At læse Torben Gettermanns bog om sine år som dansk ambassadør i Irak 2003-05 i kølvandet på Irak-krigen – her i 2023, hvor vi igen befinder os i krigstid – er en tankevækkende oplevelse.

For Gettermanns bog er ikke et forsvar for krigen og den efterfølgende besættelse af Irak. Den er tværtimod et opgør med USA's forvaltning af "freden" efter krigen.

Bogen falder i tre hovedafsnit, nemlig et for hvert af de år han var udsendt til Irak. Men især i en pædagogisk sammenhæng er det også værd at fremhæve forordet, som er en kort og klar introduktion til krigen og dens baggrund samt Gettermanns egen rolle/mission i Irak. Og Epilogen (s. 295-303) er en fremragende sammenfatning af forfatterens erfaringer og bogens pointer, udformet som svar på fem retoriske spørgsmål, som Gettermann giver grundige og velargumenterede svar på.

Fremstillingen bærer præg af at Torben Gettermann har været diplomat, som han selv formulerer det: "Som diplomater prøver vi på så nøgternt og faktisk som muligt at beskrive den politiske situation i et land og komme med så velfunderede analyser som muligt" (s. 203) Det er præcis det, Gettermann i lange stræk gør i bogen. Det er en lidt tør, men klar og flydende formidling, og i mange tilfælde munder analysen ud i en relevant og tankevækkende pointe. Undervejs beskriver han også nogle underholdende episoder, fx et besøg af en kolerisk udenrigsminister (Per Stig Møller).

Torben Gettermann kom til Irak i maj 2003, efter at USA's præsident George Bush har erklæret krigen for overstået og Irak besejret. Krigen var som bekendt ikke blevet ført i FN-regi men af USA sammen med en "koalition af villige", bl.a. Danmark og Storbritannien. Derfor skulle Danmark med de andre koalitions partnere deltage i besættelsen og genopbygningen af Irak.

Gettermann formidler begivenhederne kronologisk. Men man kan uddrage fire hovedproblematikker i hans fremstilling:

Det første og nok væsentligste er forholdet mellem USA og de andre koalitions partnere. Grundlæggende har USA haft brug for andre lande (Fx Storbritannien, Spanien og Danmark) til at give krigen et skin af international legitimitet, men reelt tilsidesætter amerikanerne gang på gang koalitions partnernes input, indsats, ja endog deres eksistens. Den amerikanske politik er i Gettermanns optik i højere grad styret af interne amerikanske forhold, fx præsident Bush' muligheder for genvalg i 2004, end af hensyn til irakernes behov.

Forholdene internt i Irak efter krigens "afslutning" er naturligt nok et andet fokuspunkt i bogen. Krigens afslutning har nemlig ikke skabt fred. Sikkerhedssituationen er alarmerende ringe. Islamiske terrorgrupper og tilhængere af Saddam Hussein-styret er enormt aktive med bombesprængninger selv i de zoner, som skulle være mest sikre. Det er reelt med livet som indsats, man bevæger sig rundt i Irak. Det giver bogen et levende og barsk indtryk af.

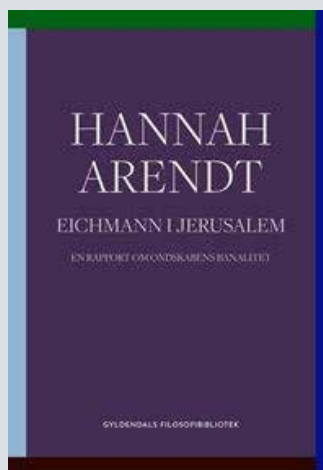
Som dansk ambassadør er Gettermanns primære opgave at varetage danske interesser i Irak. Denne opgave fylder naturligvis en del i bogen. De danske interesser handler om tre forhold: som en del af koalitionens skal Danmark deltage i løsningen af de mangeartede problemer, besættelsen af Irak skaber. Den amerikanske egenrådighed spænder dog i høj grad ben for et meningsfuldt dansk bidrag her. Desuden er den danske regering interesseret i at støtte danske erhvervsfremstød i Irak og ikke mindst i at tilbagesende irakiske flygtninge i Danmark. Heller ikke ved disse opgaver kan Gettermann gøre meget: Den irakiske økonomi er i ruiner, og sikkerhedssituationen er så skrøbelig at hjemsendelse af flygtninge ville være det rene vanvid.

Det fjerde punkt er Iraks vej fra besat land til selvstyre. Redegørelsen for denne skrøbelige proces fylder især meget i sidste del af bogen, og man fornemmer at den er vigtig for forfatteren. I epilogen kan Gettermann med tilfredshed konkludere, at "generelt har demokratiet i Irak vist at det er levedygtigt, og at de grundlæggende principper respekteres. Det er irakernes helt egen fortjeneste" (s. 297).

"Krigszone" er en meget anbefalelsesværdig bog. En på en gang nøgtern og engageret beretning om en kaotisk periode efter en skandaløs krig. Ikke Danmarks *finest hour*. - Som helhed kan bogen næppe anvendes i undervisningen, men dygtige og gaveskrivende elever, vil nok kunne have glæde af den.

Henrik Bonne Larsen

Eichmann

HANNAH ARENDT:
Eichmann i Jerusalem.
En rapport om ondskabens banalitet.
Oversat af Mads Frese med efterskrift ved Therkel Stræde. Gyldendals Filosofibibliotek 2023, 2. udgave, 388 sider, 350 kr.

I maj 1960 gennemførte den israelske efterretningstjeneste Mossad en af sine berømteste aktioner, da dens agenter tog Adolf Eichmann til fange i Buenos Aires og bortførte ham til Israel, hvor han blev anklaget for bl.a. forbrydelser mod menneskeheden, forbrydelser mod det jødiske folk og krigsforbrydelser. Han blev dømt til døden og henrettet i 1962. Adolf Eichmann, Obersturmbann-

führer i SS, havde nemlig som chef for det nazistiske Tysklands centrale politienhed, RSHAs afdeling IV B 4 været ansvarlig for jødiske anliggender. Først i 1939-41 var hans hovedfokus at tvinge jøder til emigration, herunder gennem det særprægede Madagascar-projekt. Da det tyske felttog mod Sovjet begyndte, og da der på Wannsee-konferencen i januar 1942 blev lagt rammer for Endlösung, blev hans opgave at sørge for logistikken, transporten af jøder fra Tyskland og dets besatte områder og til udryddelseslejrene mod øst. Ved dette møde deltog Eichmann, som havde været med til at udarbejde oplæg for mødets leder, Reinhard Heydrich, og fungerede som sekretær. Var han en lille bureaukrat i 5. geled i det nazistiske hierarki eller en djævelsk massemander?

Det skulle domstolen i Jerusalem afgøre, og ikke blot den spektakulære tilfangetagelse af Eichmann med anvendelse af falske identiteter og hemmelig bortførelse i et israelsk passagerfly, men også sagens substans, det nazistiske massebord på 6 millioner europæiske jøder, skabte en kolossal interesse for processen. En af dem, hvis interesse blev vakt, var Hannah Arendt, en kendt filosof af tysk-jødisk oprindelse, men nu professor i USA. Hun overværede retssagen, skrev artikler hjem til tidsskriftet "The New Yorker" om processens gang, og på basis af artiklerne skrev hun derefter bogen "Eichmann i Jerusalem". Den blev kendt og oversat i de fleste europæiske lande, i Danmark først i 2007, og nu 60 år efter genudgivet i Gyldendals filosofibibliotek.

Hannah Arendt leverer langt fra en nøgtern fremstilling af processens forløb, men følger 3 sammenvævede spor i sin bog. For det første er der selve processen, hvor hun begynder direkte med retsbetjentens råb og dommernes indtræden i retslokalet. Siden referer hun anklagers og forsvarers bemærkninger, nogle af vidneafhøringerne, der primært drejede sig om de jødiske lidelser under nazismen i almindelighed. For det andet er der Eichmanns livsforløb fra fødsel, ikke så grundige uddannelse, arbejde bl.a. som sælger for et oliefirma frem til hans optagelse i SS og senere ansættelse i Himmlers Sikkerhedstjeneste. Man følger hans karriere som specialist i jødespørgsmål og leder af det kontor, der med deportationerne af millioner til udryddelseslejrene fik så stor betydning, og som gav Eichmann mulighed for at demonstrere betydelige organisatoriske evner. Efter Tysklands fald ernærede han sig under falsk navn som skovarbejder på Lüneburger Heide, indtil han med hjælp fra andre gamle nazister slap til Argentina, hvor han levede i ret beskedne kår indtil bortførelsen. Et tredje spor, der følges, er den generelle udvikling af den nazistiske racepolitik fra udgrænsning til udslettelse. Hvert land i den tyske magtsfære bliver gennemgået med fokus

på deportationerne, fra Tyskland selv over Vesteuropa til Østeuropa, sluttende med Ungarn i 1944.

Fremstillingen, der ofte springer frem og tilbage mellem disse spor, er absolut medrivende at læse i kraft af Hannah Arendts stærke engagement, overraskende formuleringer og tankevækkende filosofiske digressioner. Beskrivelsen af Eichmann har tragikomiske elementer, når hans største ærgrelse ikke var medansvaret for millioners død, men at han personligt ikke avancerede mere i SS-systemet. Der er nogle voldsomme, følelsesfulde udfald mod den daværende vesttyske regerings fortielsespølitik, mod de jødiske ledere, der af Hannah Arendt får en del af skylden for Holocaust på grund af deres samarbejde med de tyske myndigheder, mod den israelske regering og specielt mod sagens anklager, Gideon Hausner. Han var efter hendes mening ikke interesseret i en egentlig juridisk rettergang, men ville bruge sagen til at vise for alverden, hvilke uhyrlige lidelser, det jødiske folk havde været udsat for. Her fastholder hun, at opgaven i retssalen er at søge retfærdighed, altså fælde en dom over den konkrete anklagede og ikke være en scene for præsentation af alverdens uhyrligheder, hvor forfærdende de end var. Specielt hendes anklager mod de jødiske ledere vakte opsigt og modstand og vurderes heller ikke som rimelige af den senere forskning.

Læser man bogen som en historisk fremstilling, kan man godt blive noget frustreret. Dels formidles ukorrekte og upræcise oplysninger, bl.a. den i USA så populære myte om Christian 10. som den første til at bære jødestjernen, dels er man tit i vildrede over, hvilket materiale Hannah Arendt egentlig bygger på. Selv om hun lejlighedsvis oplyser sine kilder, kommer man tit i tvivl: Er det nu afhøringen af Eichmann under selve retssagen, det foregående politiforhør, hans nedskrevne beretning fra tiden som fange, eller hans udtalelser i nogle lange båndoptagne samtaler foretaget i Argentina i 1957 med en anden tidligere SS-mand, Willem Sassen? Disse samtaler var på retssagens tid kun kendt i nogle korte referater i Life Magazine, men siden er mere kommet frem, som man har kunnet se i dokumentarfilmen, "The Devil's Confession: The Lost Eichmann Tapes", der for nylig blev sendt på DR2. Her kan man se og høre Eichmann prale af sin indsats og udtale, at han ville ønske, at man havde fået udryddet alle de over 10 millioner europæiske jøder.

Det er et ganske andet billede af sig selv, som Eichmann præsenterede under retssagen, og som Hannah Arendt noget ukritisk videreformidlede. Han virker som en ubetydelighed, ikke særlig snu, faktisk som den lille bureaukrat, han siger, han var. Han havde blot adlydt ordrer, havde aldrig myrdet et andet menneske, men løst en opgave som et lille tandhjul i den store udryddelsesmaskine, som han ikke havde haft

nogen myndighed over. Det fører Hannah Arendt til at formulere sit berømte udsagn om "ondskabens banalitet".

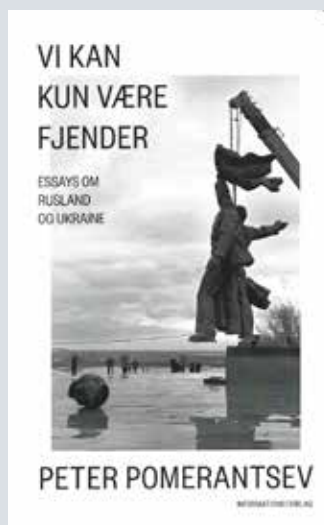
Men nu er det ikke bogens ærinde at være en nøgtern fremstilling af en retssag. Den nyudkomne danske udgave er forsynet med et glimrende efterskrift af Therkel Stræde fra SDU. Han placerer bogen i sin samtid og giver en oversigt over den Holocaust-forskning, der kun så småt var begyndt i 1962, men netop blev meget inspireret af Hannah Arendts bog. Den forskning har så til gengæld betydet, at meget hos hende i dag vil virke forældet, ikke mindst hendes billede af Eichmann, hvor hun modsat den senere forskning tager hans undskyldninger for gode varer.

Hannah Arendt var først og fremmest som filosof meget optaget af forholdet mellem det enkelte menneske og den politiske sfære. Hvordan individet kan handle i den moderne verden, hvor totalitære regimer som det nazistiske Tyskland og den stalinistiske Sovjetunion netop vil gøre mennesker til betydningsløse tandhjul i det store systematiske maskineri, det er hendes problematik. Det er her, bogen er vedkommende i dag. Den stiller spørgsmål om den individuelle skyld, hvor hun på ingen måde tager ansvaret fra Eichmann, selv om han ikke fremstod som den store mastermind bag holocaust, men en funktionær, der udførte ordrer. Han var for indskrænket til at tage stilling til dem og forstå deres konsekvenser. Han manglede nemlig den dømmekraft, der ifølge Hannah Arendt er helt afgørende for, at vi kan leve i et moralsk forsvarligt politisk system. Begrebet "kollektiv skyld" afviser hun desuden som en bortforklaring, der vil fritage alle individer for skyld.

Hannah Arendts bog kan altså i dag læses som et tidsdokument, der afspejler og er selv part i det opgør med nazismens forbrydelser, der satte ind i 1960'erne og førte til et tysk opgør med fortiden i stedet for fortielse. Men først og fremmest er bogen et almenmenneskeligt filosofisk indlæg om moral og ondskab, om skyld og ansvar, der er uhyggeligt relevant i vor tid, hvor vi dagligt møder anklager om folkemord og krigsforbrydelser, og hvor spørgsmålet om retsforfølgelse af politiske ansvarlige er blevet højaktuelt.

Mads Pedersen

Putin under angreb

PETER POMERANTSEV: *Vi kan kun være fjender – Essays om Rusland og Ukraine*, Informations Forlag 2022, 104 sider, 175 kr.

I efteråret 2022 udgav journalist og oversætter Niels Ivar Larsen denne lille bog med en samling artikler af den tidligere tv-producer Peter Pomerantsev, der i dag er tilknyttet Johns

Hopkins Universitetet. Han blev født som ukrainer, men er opvokset i England og har udgivet to bøger om Rusland, der ifølge ham er et postmoderne diktatur. De fem artikler har været bragt i førende internationale publikationer som *The Atlantic*, *Time* og *New York Times* efter Ukraine-krigens udbrud.

Peter Pomerantsev har tidligere arbejdet i Rusland, og hans beskrivelse af det russiske system under Putin er meget kritisk, og han vil vise, at Putin er skadelig og farlig for Rusland og den øvrige verden.

Bogens titel er taget fra den første artikel fra maj 2022, hvor han fortæller om en familie i det østlige Ukraine, der igennem nogle måneder efter invasionen måtte bo sammen med fem russiske soldater i deres sønderbombede hus. På et tidspunkt får de en dialog i gang, og en af de russiske soldater siger, at han godt kunne tænke sig en gang at komme på besøg som gæst. Det får faderen til at eksplodere og sige: "*I er kommet her for at dræbe os og ødelægge mit hjem, og nu vil I have, at vi skal være venner? Vi kan kun være fjender*". (s.27)

Som et stigende crescendo beskriver forfatteren i de efterfølgende artikler, hvor undertrykkende Putins fremfærd og styre er. I den næstsidste artikel med titlen 'Ydmygelsens Imperium' beskriver Peter Pomerantsev, hvorledes Putin og hans kumpaner styrer ved hjælp af vold og frygt med ydmygelsen som det vigtigste virkemiddel. Der er ingen forsonende træk ved Putins Rusland, og derfor er Ukraines kamp også vores kamp, hvis vi vil undgå at blive udsat for Putins ydmygende politik.

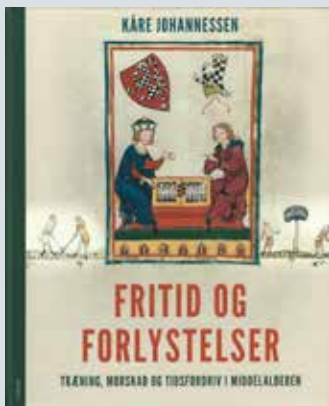
I den sidste artikel fra *Time* offentliggjort i oktober 2022 får Pomerantsev skruet yderligere op for fordømmelsen: "*Rusland vil spærre Ukraine inde i sin*

kælder af rædsler og tvinge det til at gennemspille fortiden som en forskruet fantasi, hvor masseordene, krigsforbrydelserne mod menneskeheden og intentionen om folkedrab igen bliver yderst virkelige. [ ] Der er kun hævn, forkvaklet nostalgisk længsel efter Sovjetunionen, besyngelser af en mytisk og grusom 'russisk verden' – og bitterhed. Det russiske projekt er mislykket, så nu er målet at trække andre med ned i hængedyndet, ned i den russiske kælder." (s. 101)

Den voldsomme tone og retorik passer godt med den ukrainske synsvinkel på krigen og må vække glæde i Kyiv, der kæmper en heltmodig kamp for deres – og på længere sigt også vores – frihed. Men der findes i dag andre bøger, der i mere afdæmpede og afbalancerede analyser giver et bedre billede af denne konflikt og dens parter.

Ulrik Grubb

Fritid og Forlystelser

KÅRE JOHANNESSEN: *Fritid og forlystelser*. Turbine 212 sider illustreret 350 kr.

Historikeren Kåre Johannessen har gjort det igen, skrevet en fremragende bog om middelalderen. Det er noget så sjældent som et stykke rendyrket kulturhistorie. Forfatteren ser hverken middelalderens eller kulturhistorien som statiske, men som dynamiske fænomener. I bogen kan man følge udviklingen af de enkelte emner gennem middelalderen, og ofte trækkes der tråde tilbage til antikken og frem til nutiden.

En af bogens dybe kvaliteter er, at forfatteren gør op med en række myter om middelalderen. Allerede i bogens indledning gøres der op med forestillingen om at middelalderlivet kun var arbejde. En forudsætning for at forstå den middelalderlige underholdning er som Kåre Johannessen fastslår, at der kun var ca. 200 arbejdsdage på et år; det vil sige, at vi i dag arbejder mere end middelaldermennesket. Men også en lang række andre myter spidder af den skarpsindige forfatter, f.eks. forestillingen om at den navnkundige Eleanor af Aquitanien i det 12. århundrede "opfandt" den *høviske kultur*; Kåre pointerer at man kendte troubadourer før hende. Eller påstanden om at kvindelige skuespillere ikke var en del af det middelalderlige teater. Kåre slår fast at det er rigtigt i England, men

ikke på kontinentet. Dette er kun par eksempler ud af mange.

En fin ting ved bogen er, at Kåre Johannessen både skriver om overklassens brug af det vi kalder fritid og underklassens. Læseren bliver præsenteret for markedsøglere, eller som man kaldte dem i middelalderen leger, lige som man møder ridderen og de fornemme fruer.

Bogen er opdelt i en række emneorienterede kapitler; holdsport og kappestrid, turneringer, professionelle entertainere, teater og anden gadeorden, digtere, poesi og litteratur, dans og musik, sjov med dyr, spil, legetøj og andre mærkværdigheder. Denne opdeling af bogen gør det let at finde de emner som har ens interesse.

Som det er tydeligt i kapitelinddelingen af bogen, så kommer Kåre Johansen godt omkring emnet og det magter han. Det er tydeligt, at han har en meget stor og velunderbygget viden om emnet. Forfatteren kender middelalderen, både ud fra det skriftlige og det arkæologiske kildemateriale. I indledningen tager han kildematerialet under kærlig behandling. Det betyder bl.a. at han ganske afviser folkevisernes betydning for middelalderen; som han helt korrekt påpeger, er de hverken folkelige eller middelalderlige, de fleste af dem er nedskrevet af adelskvinder i 15- og 1600-tallet.

Bogen fremstår som en smuk bog med mange relevante illustrationer og teksten er letlæst. I store dele af bogen har man beholdt Kåre's talesprog, bogen er fyldt med underfundige og begavede kommentarer, det er fremragende formidling. Den lette tone går aldrig udover det faglige indhold. Bogen er et flot eksempel på, at en bog der har et højt historisk fagligt indhold ikke behøver være kedelig.

Bogen kan på det varmeste anbefales, både som baggrundsviden, men bogen er også til studerendes selvstudium og opgave skrivning, og så må det ikke glemmes, at bogen er en fortrinlig gave til alle historisk interesserede.

Torben Svendrup ph. d.

Slaget på Reden

NIELS BJØRN HANSEN I SAMARBEJDE MED MAGNUS NILAUS OLSEN: "Kiekke vi tage til Vaaben – Slaget på Reden og den dramatiske søkrig mod mægtige England fra 1807-17.", Forlaget Den Blå Ugle, Brønshøj 2021. Den Blå Ugle 2021, 199 sider, 250 kr.

Forfatterens baggrund og bogens emne

Bogen er skrevet af Niels Bjørn Hansen som er uddannet journalist, og har arbejdet mange år på DR, men er nu pensioneret. Han har tidligere også skrevet 3 andre titler, alle om Englandskrigene, med fokus på søkrigen. Det gælder titlerne "Sorttjærede ligkister", "Sørøver på kongens bud" og "En visnet blomst i hæderskransen" (på eget forlag) og "B&W. Værftet der ikke måtte overleve" på forlaget Sohn 2008.

Den noget unikke titel, som nok ikke er den mest genkendelige eller nemmeste at markedsføre, er dog interessant da det er en linje fra en populær sang under Englands krigene, og den blev sunget da kisterne med de faldne fra slaget på reden blev hejst ned i fællesgraven på Holmens kirkegård.

Bogens tema er ligeledes yderst interessant og forfatteren finder mange spændende detaljer frem f.eks. om de norske matrosers march igennem Sverige for at nå frem til slaget på Reden, eller om de to desertører under slaget på Reden og deres skæbne. Herunder en interessant sidste øjeblikbenådning på Østre Fælled, og ufrugtbar kamp for æresoprejsning (s.47). Det er også glimrende med inddragelse af Sveriges rolle, f.eks. med udlåning af øen Hanø og andre støttepunkter til den engelske Østersøflåde. Her samlede englænderne konvojer af handelsskibe som de skulle beskytte igennem de danske farvande, hvor både kanonbåde, kystbatterier og ikke mindst kapere ventede.

I den forbindelse er det også interessant at høre om Christiansøes vigtige rolle, med forsvar imod den engelske og svenske flåde, base for kapere, og oprør! (s.114-123). Bogen præsenterer også starten på kaperkrigen og de formelle retningslinjer fra kongen, samt hele organisering med salg af de erobrede skibe eller priser på en fin måde (s.52-57).

Et andet meget interessant aspekt der ikke er særligt kendt er den noget problematiske deling af resterne

imellem Danmark og Norge, og sidstnævntes desperate forsøg på at undgå at blive lagt under Sverige. Det beskrives meget godt hvordan dansk loyale flådeofficerer der tilfældigvis var i Norge i slutningen af krigen, måtte vælge imellem deres danske konge eller den nye norske stat, der havde travlt med at få kontrol med en "ny" norsk flåde de kunne bruge mod Sverige (s.171-175).

Et andet eksempel på at bogen har spændende faglige input er omkring krigsfangerne, på begge sider, et sted hvor den nok fagligt er stærkest. Her påvises det at hvor man traditionelt giver Pastor Ulrik Rosing kreditten for at hjælpe de danske krigsfanger, skal den ære måske mere gives til generalauditør Anker Bornemann. Han arbejdede igennem de officielle diplomatiske kanaler, og mere uofficielle kanaler (s. 93-96). Her kæmpede han for de danske krigsfangers forhold og udveksling, hvilket var normalt i samtiden. Et af hans store problemer var at der konstant var mange flere danske krigsfanger end engelske. Dette og Englands militære overlegenhed gjorde hans job yderst vanskeligt. Hvilket beskrives godt og interessant.

Formidlingen

Bogen er på flere måder lidt utraditionelt opdelt og dens fremstilling spænder lidt ben for både læseoplevelse og bogens historiefaglige niveau. Bogen er således delt op i hele 20 kapitler inkl. epilog, med korte kapitler og meget korte afsnit, og da bogen er i et forholdsvis lille format (22 cm x 16 cm) virker det i bedste tilfælde lidt spøjst, og i værste som om man ikke havde stof nok til en fylde en normal bog. F.eks. fylder Kapitel 20 "Epilog" nok kun 1 side, alligevel er det inddelt i to afsnit om henholdsvis Wienerkongressen og Slaget ved Waterloo. Hvormed disse to vigtige samtidsbegivenheder får hver 14-16 linjer! Hvilket reelt er alt for lidt, hvis det skal give nogen højere mening. Desuden er det her også tydeligt at der er mangelfulde referencer i bogen. I afsnittet om Wienerkonferencen henvises der udelukkende til Den Store Danske og ellers hedder det blot: "Om Frederik den Sjettes elskerinde Caroline Seufert. Wikipedia den encyklopædi" (s.190), begge gange er uden hjemmesidehenvisning.

De mange kapitler og små afsnit forstærker fornemmelsen af at det meget bliver en opremsende tekst, så og så mange engelske skibe angreb, så mange kanonjoller forsvarede, så mange kystvagter, så mange kanoner, så mange skud, så mange døde og sårede, på et givent sted og dato.

Sproget er også lidt problematisk, nogle steder hvor det er på toppen, er det dog underholdende og nærmest hyggeligt, men selv om det nok er en smagssag, så virker det ikke særligt fagligt at bruge en masse

ladede ord, f.eks. at sømændene måtte "følge ordren uden at *mukke*" (s.25) og *mægtige* England (forside). Der kommer også en del lidt banale konklusioner som i forbindelse med en ny krigsskat, "Det var dog ikke nogen nem opgave at få husejerne til at betale, *fordi de var stærkt imod den nye skat*" (s. 165). Hvilket vel ikke er så banebrydende, men uddybes ikke med f.eks. i hvor høj grad, eller hvordan man kunne undgå at betale den.

Et par gange sluttes afsnit også af med rene gætte-rier, f.eks.: "Der skete ikke mere i Løkken, og byen blev ikke brændt af. *Man må gå ud fra*, at kornskibene efter reparation blev sendt af sted til de sultende nordmænd (s. 156). Det må være muligt at komme lidt nærmere på virkeligheden end et decideret gæt, om end i den kvalificerede ende, når man arbejder historiefagligt med et emne som dette.

Forfatterne har dog også fundet mange gode citater, men ofte kun i enkelte sætninger som om matros Hans Jakob der under slaget på Reden ifølge Premierløjtnant Micael Bille fik følgende beskrivelse: "Jeg tror at han havde den ære at give fjenden det sidste skud" (s.25). De meget korte citater går igen f.eks. også om fangernes forhold i England (s.75). Hvilket er ærgerligt for det er godt når der er længere tekststykker som Grundtvigs vers om helten Willemoes og Danmarks kamp mod overmagten ved Sjællands odde. (s.41). Nogle gange virker teksten også lidt videns tynde, f.eks. omkring kanonbådene omkring Storebælt og omkring bombardementet af København 1807. Hvor udfaldene kun nævnes overfladisk, og at tabstallene på 1600 er blevet "justeret kraftigt ned" (s. 50). Uden det nævnes til hvad, eller hvorfor?

Man får også en mistanke om huller i viden, når man kigger på de grafiske dårlige kort der med en enkelt undtagelse (s. 23) anvendes. De er simple, mangelfulde, og uden detaljer eller mangler referencepunkter, i en sådan grad at de ikke reelt kan bruges til ret meget (f.eks. s. 18, 108, 142 og 153). Der er dog også en interessant kilde med vigtige kanonsignaler (s.138) men ellers fremvises kun få gode kilder. Der er dog en god og brugbar liste over de mange anvendte skibstyper på begge sider af konflikten.

Metode

Forfatterens motivation til at fokusere på Englandskrigene beskriver han selv: "Jeg har i særlig grad interesseret mig for perioden " Hvilket har ført til "henvendelser og kontakt med historikere og andre med interesse for denne periode. Mange nye og spændende oplysninger, som er værd at berette om." Herunder kontakt med historikeren Magnus Nilaus Nielsen, der i sit speciale specielt har mange oplysninger om krigsfanger på begge sider. (s. 8). Desværre virker forfatte-

rens videnskabelige metode ikke særligt bevidst, og nedslagspunkterne nærmest som tilfældigt udvalgte.

Der er dog mange gode informationer, nye aspekter og detaljer i bogen, men det virker tilfældigt hvad der er kommet med, og generelt føler man, at det kunne være blevet meget bedre, idet mange oplagte ting ikke inddrages, uddybes eller bliver dokumenteret fagligt. F.eks. fremvises en stor viden om krigsfangerne, både de danske på de frygtede fangeskibe "*Prisonen*" i England, men også blandt engelske i Danmark og Norge. Herunder i fine detaljer om krigsfanger i Holstebro! Men selv om at der flere gange fremvises interessante tal om krigsfangerne og deres forhold, f.eks. dødsraten, så inkorporeres og behandles det ikke rigtigt i bogen (s. 77).

Et andet stort problem er dokumentationen, hvilket i bedste fald må siges at være på en alternativ måde. Der bruges ikke fodnoter eller henvisninger i selve teksten, men sidst i bogen er der et afsnit kaldet "Noter til alle kapitler". Her står kilder nævnt med forfatterens fornavn først, der er angivet side nr. men på de fleste kilder er der f.eks. ikke angivet udgivelsesår. Den efterfølgende litteraturliste er lidt på samme måde, og en del af titlerne har heller ikke her udgivelsesår angivet. Den er desuden heller ikke ensartet og pudsigt nok bedst under afsnittet med engelske krigsfanger, som Magnus Nilaus Olsen får kredit for at bidrage med.

Det er i sig selv historiefagligt problematisk, men når man også opdager at der er flere titler der nævnes i bogen, og som der bruges citater fra, ikke findes andre steder, så kan det kun bidrage til at man har svært ved at kalde det et godt historiefagligt produkt.

Et par eksempler på det faglige usikre arbejde, og den manglende udnyttelse af interessant empiri er f.eks. i forbindelse med beskrivelse af udvekslingen af danske krigsfanger fra England. Her nævnes den danske officer Hans Dahlerup og citatet "*Det gjorde et stort indtryk på mig*", *står der i erindringerne* (s.82). Der kommer flere gode citater fra Dahlerup, der endda i flere omgange var krigsfange, og som efterfølgende havde kontakt med fangerne i England. Han virker dermed som en potentiel ekstrem vigtig kilde, men hans erindringer fremgår hverken i note afsnittet eller litteraturlisten. Hvilket ikke bare er mystisk, og virker som en stor fejl, men som også skader troværdigheden.

Denne lidt ærgerlige brug, eller misbrug af potentielt gode kilder ses også pga. tynde henvisninger og manglende kildekritik. F.eks. hedder det: *I bogen "Erindringer om livet paa de engelske Fangeskibe 1807-14" skriver Hedvig Rosing, datter af pastor Rosing - at "De engelske krigsfanger i Norge og Dan-*

mark blev mildt behandlede og savnede intet ud over friheden". Hendes bog bygger på faderens notater efter hans mange besøg på fangeskibene, og senere da han kom hjem til Danmark" (89),

Faderen Ulrik Rosing var den danske præst i England der besøgte de danske krigsfanger på fangeskibene og hjalp dem på alle måder han kunne. Men hvorfor hans mening om de engelske fanger i Danmark skulle være vigtig vides ikke, idet det ikke nævnes at han besøgte dem. Han var jo i England det meste af tiden. Men han kunne altså være perfekt som kilde på forskellene på de to grupper af krigsfanger, men vi bliver ikke informeret om hvor vidt han på det punkt reelt er relevant. Det faktum at det er hans datter der skriver hans notater rene i en bog, behandles overhovedet ikke kildekritisk, og årstallet for hendes udgivelse oplyses ikke. Heller ikke i litteraturlisten, for bogen er ikke listet? En hurtig søgning i bibliotek.dk viser at den er udgivet i 1875, altså over 60 efter afslutningen af krigen. Hvilket nok er værd at tage i betragtning.

Vurdering og anvendelse i gymnasiet

Det er en svær bog at anbefale, men også at vurdere. For dels er det et spændende emne, og bogen bidrager med mange interessante aspekter og specialviden, men dels halter det historiefagligt voldsomt. Hvilket betyder at jeg ikke kan anbefale den som grundlag for undervisning, eller skrivning af de store opgaver. Faktisk mener jeg at der er så mange dokumentations- og kildeproblemer at den ikke kan stå alene fagligt. Dens opbygning formidlingsmæssigt gør den heller ikke til en oplagt, eller god oversigtsbog over emnet. Til gengæld har den fat i en masse gode kilder og viden, det er så bare op til læseren selv at finde nogle af dem (hvis de findes) og få bekræftet alle oplysninger, for at være sikker på der er dokumentation bag oplysningerne.

Allan S. Nielsen

Et politisk jokerkort

JENS LEI WENDEL-HANSEN: *De træer, de drypper endnu*. Nord Academic 2023 – en del af Gads Forlag. 432 sider. 400 kr.

Forfatterens formål med bogen er "at fremstille den erindringshistorie, som er blevet nederlaget i 1864 til del i dansk sammenhæng" (s. 184). Det er

altså ikke meningen at finde ud af "wie es eigentlich gewesen", men hvordan 1864 er forstået, fortolket og ikke mindst brugt i dansk debat og dansk politik lige siden. En lidt forenklet konklusion kunne være at man har brugt 1864 til at begrunde det man i forvejen, af andre grunde, havde besluttet sig til!

Forfatteren identificerer tre grundfortællinger om nederlaget, de to første med tak til Rasmus Glenthøj: Offerfortællingen, selvforskyldt fortællingen og den systemkritiske fortælling.

I offerfortællingen finder man årsagerne til nederlaget uden for Danmarks grænser, ikke mindst har tyskerne skylden. Den danske regerings opgave var håbløs, om end den måske begik mindre fejl. Offerfortællingen undskylder navnlig de nationalliberale, der sad med regeringsmagten til sidst. Ud over de fæle tyskere giver offerfortællingen også de danske helstatsmænd en del af skylden, som tyskernes nyttige idioter.

Forfatteren er ikke selv helt tryk ved benævnelsen "selvforskyldt fortællingen". Fortællingen blev oprindeligt udformet af helstatsfolkene som et forsvar mod de nationalliberales angreb, men blev senere benyttet af mange andre, og den kom derfor i en del varianter. Men hovedindholdet var at skylden var de nationalliberales forblændede nationalisme.

Den systemkritiske fortælling er en variant af selvforskyldt fortællingen, som forfatteren mener er vigtig nok til at stå alene. Den lægger skylden på dels de nationalliberale, dels helstatsfolkene. Den er ikke et angreb på nationalismen som sådan, men et angreb på alle beslutningstagerne, der blev beskyldt for at være verdensfjerne doktrinære og fantastere.

I virkelighedens verden optræder de tre fortællinger naturligvis i flere varianter og blandinger, men de står trods alt klare nok til at være anvendelige i forfatterens fremstilling, der følger deres udvikling og sammenhæng med Danmarks inden- og udenrigspolitiske situation hele vejen op til i dag.

I de første efterkrigsår var de en del af forfatningskampen frem til 1866 og af Danmarks forsøg på at navigere i den usikre internationale situation frem til den fransk-tyske krig i 1870. I provisorietiden blev linjerne trukket skarpt op, med fæstningsbyggeri og forsvarsbegejstring på den ene side og "hvad skal dette nytte" holdningen på den anden. En ting var man tilsyneladende enige om, nemlig at nederlaget havde udløst skjulte åndelige (og økonomiske) kræfter, så at det danske samfund udviklede sig hurtigt i disse årtier. Tilsyneladende lagde man ikke mærke til at den samme udvikling fandt sted i de andre europæiske lande, der ikke havde et traumatisk nederlag i bagagen.

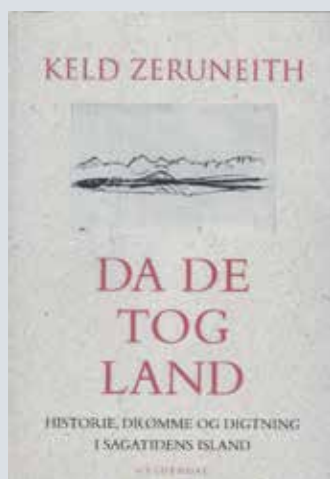
Første Verdenskrig, hvor det lykkedes at holde Danmark udenfor, og genforeningen med Sønderjylland gav andre historiske referencepunkter i konkurrence med 1864, men først med Anden Verdenskrig og Tysklands eliminering som supermagt var Danmarks situation så afgørende forandret at diskussionen om 1864 snarere kom til at dreje sig om hvordan vi kunne løsrive os fra den rolle som nederlaget havde givet os.

1864 blev fortid for alvor. Omkring 150 årsjubiliæet kom der flere forøg på en popularisering af begivenhederne: Udvidelsen af Historiecenter Dybbøl Banke i 2000 skabte en mulighed for skolebørnene for indlevelse i de spændende begivenheder, uden alt for meget historielæring, Tom Buk-Swientys bøger fra 2008 og 2010, hvor han søgte at skabe et modsvar til den efter hans mening dominerende offerfortælling, og Ole Bornedals tv-serie fra 2014. Denne bogs forfatter opfatter det sådan at selvforskyldt fortællingen er helt dominerende i dag, i lodret modsætning til Buk-Swientys mening. Måske dominerer de to fortællinger på hver sit plan. Opfattelsen blandt historikere og meningsdannere er let nok at finde ud af, men hvad der siver igennem til folkemeningen, er straks sværere at lodde.

Bogen beskæftiger sig så godt som udelukkende med danske forhold nord for Kongeåen; 1864 i sønderjysk erindringshistorie er kun undtagelsesvis berørt.

Axel Moos

Da de tog land

KELD ZERUNEITH: *Da de tog land – Historie, drømme og digtning i sagatidens Island*, Gyldendal 2021, 384 sider, 400 kr.

Hvad kan man bruge de islandske sagaer til? Er de ren fiktion eller er der en historisk kerne nedskrevet et par år efter begivenhederne? Allerede på bogens første sider melder Zeruneths sin

holdning ud: "Sagt i al korthed tror jeg at der tale om begge dele". Han ser noget i sagaerne som slægtshistorie, noget som fiktion tilsat nogle kristne værdier.

Keld Zeruneth er dr. phil og i dag emeritus fra Københavns Universitet. Han er en forsker der gennem sin karriere beskæftigede sig med nye emner ofte med

en bevidstheds historiske baggrund. Hans skrivestil er usædvanligt levende og medrivende, man får lyst til at læse næste side, det er en bog der er svær at slippe.

Det der gør Keld Zeruneths bog *Da de tog land* uhyre spændende er at den er skrevet ud fra en bevidsthedshistorisk synsvinkel, det er sagaernes drømmeliv læseren bliver præsenteret for. Og det er bestemt værdt at læse – det giver en vigtig udvidelse af forståelsen af sagaerne. Mig bekendt er det første gang det er gjort.

Bogen er opdelt i fem hovedafsnit; historien, troen, skjaldskab, sagadrømme og sagafolk. Hvert af disse hovedafsnit er inddelt i mindre kapitler, der gør det nemt at finde rundt i bogen. Bogen er ligeledes forsynet med resume, noter, litteraturliste og register.

Denne anmeldelse levner ikke plads til at kommentere de enkelte afsnit, men jeg vil fremhæve to punkter i bogen:

I afsnittet *historien* er der en fantastisk skildring af Snorre Sturlessøn, som forfatteren med rette udnævner til den betydeligste islænding i norrøn tid. Snorre var storgode, forfatter, lovsiger og skjald. Han bruger Snorre til at skildre høvdingemagten på Island. Når jeg fremhæver dette punkt, så det fordi, det bare både er velskrevet, som resten af bogen, og giver læseren et indblik i en fjern fortid.

Forfatterens iagttagelser omkring overgangen til kristendommen indeholder også nogle meget vigtige iagttagelser, nemlig at det der gjorde at kredsen af høvdinge kunne bevare magten var, at de byggede deres egne kirker, og i en del tilfælde selv virkede som præster, hermed smeltede høvdingemagten sammen med den religiøse magt. Dette ser vi ikke i samtidens Danmark, her ansatte og lønnede stormanden præsten, men han var ikke selv præst

Bogen er yderst velskrevet. Det er et vanskeligt emne som forfatteren behandler, men det beskrives på en sådan måde, at det henvender sig til læsere også uden for den akademiske verden. Det gør bogen egnet til selvstudier i f.eks. gymnasieskolen. Denne bog giver nemlig en helt anden forståelse for livet i vikingetiden end den man finder i den gængse litteratur.

Jeg kan selvsagt på det varmeste anbefale bogen.

Torben Svendrup

Marie Grubbe under historikerens lup

DAN H. ANDERSEN: *Marie Grubbe. En biografi. 252 sider, illustreret. Politikens forlag, anden udgave 2023, 384 sider, 400 kr.*

Marie Grubbe levede 1643-1717. Hun er mest kendt fra J. P. Jacobsens roman om hende fra 1876, men også andre skønlitterære forfattere har skrevet med udgangspunkt i hendes liv.

Desuden har en del historikere arbejdet med hendes skæbne, men Dan H. Andersens værk er det mest omfattende. Sidst i denne bog er der en gennemgang af både de litterære og de faglige værker om hende.

Det er ikke helt let at skrive om hende, for der findes ingen dokumenter eller breve fra hendes hånd. Ingen direkte udtalelser, bortset fra nogle få ord til Ludvig Holberg, der besøgte hende i 1712. Men der er mange samtidige der udtaler sig om hende, og der findes dokumenter om hendes skilsmisser og om de retssager som hendes partnere var med i.

Hun blev født i 1645 som datter af Erik Grubbe, en af tidens førende adelsmænd. Barndommen beskrives kort i de første kapitler. Hun blev gift i dec. 1660 med Ulrik Frederik Gyldenløve, en uægte søn af Frederik 3. Det følgende kapitel handler om livet ved hoffet i 1660erne. Vi ved ikke noget om Marie Grubbe selv i disse år, men vi ved en del om livet ved hoffet, så vi får en kulturhistorisk skildring af de pæne og mindre pæne sider af hoffelivet.

I 1663 blev Ulrik Frederik Gyldenløve statholder i Norge, og efter et par år i Christiania (Oslo) kom den første skandale. Marie Grubbe havde angiveligt to elskere, og Gyldenløve ønskede skilsmisse. Vi ved en del om dette fra breve fra de to elskere (falske?) og fra skilsmissesagen. De blev skilt 1670, hvorefter Marie rejste til Tyskland sammen med Styge Høgh og sin store medgift, som hun fik tilbage. Den blev brugt på den to år lange rejse.

Efter hjemkomsten blev hun i 1673 gift med adelsmanden Palle Dyre, og i de følgende år boede hun på herregården Tjele sammen med sin mand og sin far. I denne tid mødte hun Søren Sørensen Møller, som

var hendes livs kærlighed. Her får vi en kulturhistorisk beskrivelse af forholdene på en herregård, også forholdet mellem herskab og tjenestefolk. De uskrevne regler for dette forbrød Marie og Søren sig groft imod. Det endte i skilsmisse fra Palle Dyre i 1691 efter mange og lange stridigheder.

Næste gang vi møder parret i tidens dokumenter er i 1699 på Møn, hvor Søren Møller havde arbejde af forskellig art knyttet til flåden. Han blev udpeget som barnefader af flere ugifte mødre. Her får vi en beskrivelse af livet i de nederste sociale lag omkring år 1700. I 1706 fæstede de Borrehuset på Falster, hvor de boede gratis mod at opfylde forskellige forpligtelser, bl.a. at sejle folk over til Møn og sørge for at dronningens brænde blev sendt til København. I den følgende tid var der også mange stridigheder, der kulminerede i 1711 da Søren Sørensen begik et mord. Først blev han dømt til døden, men i 1714 blev det ændret til tvangsarbejde. På Møn og Falster er vi i den absolutte underklasse, længere nede end fæstebønder på landet og håndværkere i byen.

Tidligere har man ikke vidst noget om deres død, men i kirkebogen for Allerslev sogn på Sydsjælland fandt man i 2008 Marie Grubbes død i landsbyen Ugledige 24. 1. 1717. I samme kirkebog står at Søren Sørensen Møller blev gift i dec. 1717. Han fik tre børn i det nye ægteskab og blev begravet 6. 1. 1736.

Forfatteren gør rede for samtidens skikke, regler og love og sammenligner ofte med nutiden. Han siger selv i forordet, at han har tilladt sig at "spekulere og fabulere" i forsøget på at forstå personernes handlinger. F.eks. skriver han om Marie Grubbe, at hun i sit første ægteskab opdagede, at hun ikke kunne blive gravid. Samtidig opdagede hun at sex er dejligt, og så besluttede hun at leve sit sexliv fuldt ud. Forfatteren har også en mening om de mandlige personers motiver, men det drejer sig mest om magt og rigdom. Vi kender kun personerne fra retsdokumenter og testamenter, så det er oplagt at prøve at tyde deres motiver. Forfatterens tolkninger strider aldrig mod dokumenterne, men jeg synes at han nogle gange bevæger sig på grænsen mellem historieskrivning og fiktion.

Bogen er velskrevet, og den er spændende at læse. Hver en sten i Marie Grubbes liv er blevet vendt og drejet. Der er nogle meget grundige gennemgange af dokumenter og retsmøder, og personernes opførsel og motiver bliver analyseret. Desuden får vi de levende kulturhistoriske billeder af livet ved hoffet, i adelen og i underklassen.

Jørgen Krøigård

Menneskerettighedernes forvandling

HEINI I SKORINI: *Kampen om ytringsfriheden.* Gads Forlag 2023. 308 sider. 300 kr.

Som forfatteren skriver, så er denne bog "en populærvidenskabelig og opdateret version af min ph.d.-afhandling". Den præsenteres også som en "debatbog". Dette bør nu ikke afskrække nogen

fra at gå i gang med den, for den har ikke nogen af de svagheder der desværre ofte karakteriserer "debatbøger". Bogen her er både veldokumenteret, passende grundig og informativ og, trods forfatterens klare personlige holdning (for ytringsfrihed) redelig nok i sin præsentation af modstandersynspunkter.

Vi præsenteres i bogen for det generalangreb på ytringsfriheden der i disse år er i gang i FN og i verdensoffentligheden i almindelighed. Angrebet har fået ekstra styrke med OIC's (Organization of Islamic Cooperation) overtagelse af flertallet i FN's Menneskerettighedsråd i 1999, støttet af Kina og Rusland og deres venner og også af en række ikke-muslimske lande i Afrika. OIC er ledet af nogle af de mest menneskerettighedskrænkende lande i verden, og deres forståelse af menneskerettigheder ligner den oprindelige vestlige forståelse omtrent som de centrale begreber i George Orwells 1984 ligner hinanden.

Et af de centrale spørgsmål er hvem det er der har rettigheder – er det individer eller f.eks. religioner? I Vesten er svaret indlysende, men i mange lande afvises individualismen som et vestligt kulturfænomen, der absolut ikke bør bydes velkommen. Det lykkedes dog ikke OIC, i første omgang i hvert fald, at få religion anerkendt som rettighedshaver, men man slog så ind på en anden kurs, nemlig at ytringsfriheden bør indskrænkes af hensyn til andre menneskers følelser.

Det lyder måske en anelse absurd, men lad os lige inddrage en anden problematik (hvilket forfatteren desværre ikke gør i tilstrækkeligt omfang), nemlig den stærkt voksende krænkelsesparathed netop i Vesten, i ytringsfrihedens kernelande. I vide kredse er man parat til at føle sig krænkede, på egne eller navnlig på andres vegne, over ord og handlinger der er ganske uskyldigt ment, i en sådan grad at mange formidlere,

ja selv forskere, føler sig underlagt en reel begrænsning af deres ytringsfrihed. Her er oplagte alliancepartnere for OIC. For resten er det vel ikke mærkeligt hvis muslimerne synes at det er lidt mærkeligt at vi er utrolig nærtagende med at krænke alle andre det allermindste, men gerne, og under nationens fulde bifald, må håne deres profet med karikaturtegninger.

Indtil videre har den ændrede opfattelse af menneskerettighederne i almindelighed og ytringsfriheden i særdeleshed ikke påvirket Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol i særlig grad, (eller EF-domstolen, der i stigende grad betragter menneskerettigheder som hørende til sit område), men det vil komme. Skal man tage hensyn til det enkelte menneskes ret eller skal man respektere andres religion og kultur?

Sagen er ikke så enkel. Forfatteren ser ud til at mene, at OIC's ændring fra en religiøs til en sekulær begrundelse for begrænsninger af ytringsfriheden er rent taktisk, men det behøver vel ikke at være tilfældet? Eller måske kan der ske det at det der en gang var taktik, gror fast og bliver til principper?

Forfatteren ser også ud til at mene at ytringsfriheden skal være noget nær absolut, at den altså ikke bare skal beskytte saglig og faktuel kritik, men også direkte hån, altså lige fra angreb på børneægteskaber og til koranafbrænding.

Et afsluttende kapitel tager spørgsmålet op om ytringsfrihed og sociale medier, it og overvågning. Forfatteren er ikke optimistisk. Kapitlet er ikke så gennemarbejdet som de øvrige.

Alt i alt er bogen en udmærket inspiration til en klasesedebat.

Axel Moos

Opdagelsen af det arktiske folk

KNUD MICHELSEN: *Rejsen til det oprindelige folk.* Knud Rasmussens 5. Thule-ekspedition. Aarhus Universitetsforlag 2021. 398 sider, illustrationeret, 400 kr.

Når vi i dag taler om et inuit-fællesskab, der strækker sig fra Alaska over det nordlige Canada til Grønland, bygges det helt

grundlæggende på den forskning *Knud Rasmussen* (1879-1933) udførte i forbindelse med den 5. Thule-ekspedition, der fandt sted i årene 1921 -1924. I *Rejsen til det oprindelige folk* fremlægger Knud Michelsen, der er seniorforsker ved Arktisk Institut, en omfattende undersøgelse af denne ekspeditions baggrund, forløb og betydning. Den havde sit udgangspunkt i – og blev delvis finansieret af – den handelsstation, Knud Rasmussen grundlagde i Thule i 1910. Rejsen strakte sig fra Grønland gennem arktisk Canada, videre langs Alaskas nordkyst til Beringstrædet og det nordøstligste hjørne af Sibirien. Det drejer sig om mange tusinde kilometers slæderejse, og ekspeditionen resulterer i 20.000 indsamlede genstande, der i dag befinder sig på Nationalmuseet. Den afdækker gennem arkæologiske og etnografiske undersøgelser den tusindår gamle Thulekultur og påviser en række materielle og åndelige forbindelser mellem de mange spredte stammer. Knud Rasmussen kunne undervejs tale med alle på det sprog, han havde lært under sin opvækst i Jacobshavn i Vestgrønland.

Der er dermed tale om en nation building: Et fælleskab vokser frem. Inuit-folket bliver synligt.

Hovedkilden til Knud Michelsens fremstilling er Knud Rasmussens storværk *Fra Grønland til Stillehavet* (1925 - 1926). Dette konfronteres med dagbogsnotater og breve, og på den måde bliver det en kritisk analyserende undersøgelse af rejsens forløb med hovedvægt på Knud Rasmussens egen indsats i form af den omfattende folkloristiske registrering af sagn, eventyr, religiøse forestillinger, sæder og skikke samt hverdagsliv. Overalt drager Knud Rasmussen sammenligninger og opdager de forbindelser, der skaber den fælles kulturarv. Jagten på det oprindelige er et nøglebegreb i hele denne enorme indsamling og nedskrivning.

Desuden rummer Knud Michelsens bog en undersøgelse af den omfattende og langstrakte forberedende planlægning. Den første plan bliver lagt på bordet i 1905. Bemærkelsesværdigt er det, at den store slæderejse hen over det amerikanske kontinent til Alaska kun er nævnt i den første plan fra 1905. Knud Rasmussen betragtede denne rejse som sin livsdrøm. Men den er fortrængt fra alle de senere planer. Ekspeditionen var tænkt afgrænset til områder vest for Hudsonbugten med basis i en lille hytte, "Blæsebælgen." Som planlagt gjorde de øvrige deltagere klar til hjemrejse i vinteren 1923. Men Knud Rasmussen besluttede sig for at realisere sin drøm om rejsen over det amerikanske kontinent. Den gennemførte han så i det følgende år sammen med to af de Thule-inuitter, der havde deltaget i hele ekspeditionen. Knud Michelsen gør opmærksom på, at med denne kraftpræstation, der bl.a. førte hen over den magnetiske nordpol, fik

5. Thule-ekspedition et langt mere politisk og nutidigt sigte.

Knud Michelsen har gennemført omfattende arkivstudier i Canada og påviser, at den Canadiske regering fulgte 5. Thuleekspedition med stor mistænksomhed. Suverænitetsforholdene var uafklarede – som de i øvrigt også var i Thuleområdet og i Østgrønland. Det var "no mans land," som Knud Rasmussen sagde. Fra Canadisk side frygtede man, at den danske stat var i gang med et imperialistisk fremstød. Efter sin hjemkomst i foråret 1925 fremlagde Knud Rasmussen sine resultater på en stor konference i Ottawa. Her formåede han at overbevise canadierne om, at der ikke var tale om noget forsøg på at plante Dannebrog i Arktis.

Den sidste del af *Rejsen til det oprindelige folk* rummer en gennemgang af den omfattende hyldest, Knud Rasmussen blev genstand for efter hjemkomsten. Samtidig bliver det tydeliggjort, at han fik en ret betydelig politisk indflydelse. Han holdt i februar 1925 et foredrag for den samlede Rigsdag – det er aftrykt i bogen – hvor han fremlagde ekspeditionens resultater. Her fremhæver han den modernisering af inuit-samfundene, der havde fundet sted i Alaska, baseret på et veludviklet skolevæsen med undervisning på engelsk.

Knud Rasmussen identificerer sig med inuiternes åndelige kultur, der endnu var levende trods civilisationens fremmarch. Men han identificerer sig ikke med inuit som en mulig nutidig livsform. Den er efter hans opfattelse dødsdømt. Inuitstammerne må udvikle sig ind i nutiden. Knud Rasmussen ønsker en liberalisering og afvikling af det monopol-styrede samfund i Grønland. Men i et forsigtigt tempo.

I et efterskrift diskuterer Knud Michelsen den moderne inuit-bevægelses tvetydige forhold til Knud Rasmussen og resultaterne af hans forskning. På den ene side danner den et afgørende grundlag for en moderne inuit-identitet. På den anden side var Knud Rasmussen et tidsbundet menneske og fastholdt livet igennem et socialdarwinistisk udviklingssyn. Han har næppe kunnet forestille sig en moderne 'revival' af inuit-identiteten.

Måske vil vi inden for en overskuelig årrække opleve Grønland som verdens første suveræne inuit-nation. En kommission er netop sat til at undersøge det komplicerede forhold mellem Danmark og Grønland.

Set i det lys er *Rejsen til det oprindelige folk* en bog til tiden.

Knud Holch Andersen

Ungdomsoprør

LISBETH BREKLING
(red.): *Sofiegården overgir sig aldrig*. HISTORIA. 220 sider. 300 kr.

"... At blive ung i et autoritært samfund krævede også et brud med den stigende familiære livsstil og

småborgerlighed. De alternative boliger understøttede også drømmen om en alternativ livsstil, et nyt, anderledes ungdomsliv. ... De kondemnerede huse blev en mulighed for at flytte hjemmefra og opnå en selvstændighed og et ungdomsliv ... Da Sofiegårdens første beboere flyttede ind, var det derfor hemmeligt, ulovligt og med mørklægningsgardiner om aftenen, så ingen kunne se, at vi boede der. Vi fik da også vores lokale politibetjent, som luskede rundt og forsøgte at finde ud af, hvad der foregik, og hvem der boede der. Vi var under tæt politiovervågning..." Sven i *Sofiegården overgiver sig aldrig*

"En skønne dag handlede vi og rev mørklægningsgardinerne ned. Da blev vores beboelse helt åben og dermed en politisk manifestation midt i boligøden... Herefter gik den friske husejer Waagensen med til at vi selv satte husene i stand. Sammen med ham - og med støtte fra kommunen - sørgede vi for nedrivningen af de klaustrofobiske baghuse og de stinkende retirader. Sikke et syn, en lys og åben gård dukkede pludselig op af ruinerne fra århundreders slid og armod, skidt og møg: *Danmarks første gårdrydning...*" Britta i *Sofiegården overgiver sig aldrig*.

Det er interessant og afvekslende at være anmelder af historiske bøger i Noter. Som anmelder kan jeg selv takke ja eller nej til de bøger, redaktøren tilbyder. I øjeblikket er jeg inde i en 'stime' af erindringsbøger, der har det tilfælles, at de enten er skrevet flerstemmigt af flere forfattere, er omhyggeligt redigerede, eller at de bygger på interviews.

Da jeg lærte det historiske håndværk på AU for snart mange år siden, var det et mantra, at vi skulle holde os fra erindringslitteratur som kilder til historien. Samtaler med personer, der havde deltaget i historiske begivenheder f.eks. under besættelsen, skulle helst give adgang til skriftlige kilder, der var samtidig med de historiske begivenheder. Erindringerne som sådan blev anset som genfortællinger af allerede fortalte historier.

I dag er tidsvidners erindringer blevet centrale for formidling af den nære historie, både i bogform og museumsudstillinger. I artiklen TIDSVIDNER SOM MUSEUMSFORMIDLING (2021) diskuterer Anne Brædder og Iben Vyff, hvordan tidsvidneres erindringsarbejde er med til at give autencitet til museumsudstillingen og vice versa. En refleksion over brugen af erindringer, som også er god at have i baghovedet, når vi vælger kilder ud til den nyere Danmarkshistorie. Når jeg læser erindringsbøger, synes jeg samtidig, at det er interessant at kigge på bøgernes kontekst. Hvem har skrevet bogen, hvem har udgivet bogen, hvem har støttet bogen? Og hvorfor (mon)?

Sofiegården overgiver sig aldrig er en flerstemmig erindringsbog, der fortæller historien om Sofiegården, nogle kondemnerede beboelseshuse i Sofiegade på Christianshavn, der i årene 1965 til 1969 dannede rammerne om mange unge menneskers liv. Bogen er nok udgivet i anledning af fejringen af 50 året for Sofiegårdens Kollegium i 2022, et kollegium, der i fremstillingen ses som Sofiegårdens arvtager. I bogen fortæller nogle af beboerne om de kampe, de var igennem, først for at få lov at flytte ind, efterfølgende for at sætte husene i bedre stand og få det store fællesskab til at fungere, og til sidst for at undgå at blive sat ud, før der skulle bygges nyt. Fjenden var den socialdemokratiske boligborgmester Edel Saunte. Foruden erindringerne om årene på Sofiegården, er bogen også fyldt med fotografier og samtidige tekster, en del hentet i den interessante TILFÆLDET SOFIEGÅRDEN (1969), som *Sofiegården overgiver sig aldrig* (2022) ofte henviser til. (fås på BIBLIOTEK.dk)

Sofiegården overgiver sig aldrig slutter med en række korte interview med bogens bidragsydere og tidsvidner. Tankevækkende udtryk for et erindringsarbejde, hvor de reflekterer over, hvad Sofiegården har betydet for dem. Erindringer, der kan minde os læsere om, hvor forskellige historier, vi alle bærer på. Og som måske kan få nogle af os til at drømme os tilbage til en tid med et tættere socialt fællesskab.

"...den grundlæggende fornemmelse fra Sofiegården, at virkeligheden ikke bare er, som vi får den præsenteret. Vi kan også lave den selv. Da jeg startede i Guinea-Bissau, døde 50 % af børnene, før de blev fem år gamle. I mine 44 år i Guinea-Bissau er dødeligheden for børn under 5 år faldet med 85 %..." Peter Aaby

"...Voksene forståelse for unges boligproblemer. Og der kom et kollegium og ikke ejerlejligheder på Sofiegårdsgrunden. Og så den her følelse af, at det nytter. Den tog jeg med mig videre i livet..." Susanne Koren.

"Men det vigtigste, Sofiegården gjorde ved mig, var, at den plantede det antiautoritære oprørsgen mod sy-

stemet så dybt i mig, at det nærmest blev en besættelse. Det har givet mig en mission. Hele livet har jeg kæmpet for retfærdighed..." Lisbeth Brekling.

Sofiegården overgiver sig aldrig. HISTORIA 2022 *En levende fortælling fra 1960'erne om ungdomsoprør, boligpolitik og unges kamp mod overmagten.* (forsiden)

"Bogen er udgivet med støtte fra: Konsul George Jorck og hustru Emma Jorcks Fond Christianshavns Lokaludvalg, Københavns Kommune, 1. Majfondens Udgivelsen er støttet af VELUX FONDEN under fondens fundatsbestemmelse, der giver mulighed for at støtte aktive ældre. Kvalitative og redaktionelle vurderinger i forbindelse med udgivelsen er varetaget af forlaget og forfatteren. (kolofonen).

Anne Melillo

D-dag

JAKOB TØTRUP KJÆRSGAARD: *Den røde brænding. Danske beretninger fra D – dag og invasionen i Normandiet 1944.* Forlag Turbine 2019. 324 sider, 300 kr.

Jeg har aldrig været ude for, at oplysninger om en bog står til sidst. Højst mystisk, så det tog lidt tid, og forinden var jeg på net-

tet. Hvad er det dog for et forlag og redaktør? Der er fine oversigter over kilder og litteratur, arkivmateriale med private arkiver og fint noteapparat. Billedmaterialet er helt i top og illustrativt. Det fylder meget i bogen.

Bogen er opbygget i fire dele:

- Danmarks besættelse
- Operation Overlord
- Dagen efter D – dag
- Danmarks befrielse

Værket har interesse for militærhistorikere og andre interesserede i D-dag. Men alt er jo kendt viden. Bogen gennemgår skridt for skridt og uhyre grundigt invasionen i 1944 med fine kort og flotte fotografier. Regimenter, brigader etc. bliver omtalt, hvor alt er beskrevet i andre fine værker. Her er kilder fra danske aktører, og de er naturligvis interessante og spændende og

puttet ind i gennemgangen af invasionen. Matroser, jagerpiloter og kampsoldater. De fylder lidt med deres opfattelse og oplevelser, men egentlig ikke meget i værket. Procentvis ved jeg ikke, men de giver den enkeltes opfattelse af D-dag. Tænk på, hvad der er lavet af film om D-dag. Danmark var aldrig allieret, og det bliver tydeligt i kong Georges tale i Underhuset november 1944: "Alt dette kunne ikke være gennemført uden den strålende tapperhed, som er udvist af vore søfolk og dem fra de Forenede Nationer og Danmark". Fælles for mange danskere var, at de var emigreret til USA eller Canada, men havde et tilhørsforhold til Danmark og meldte sig i allieret krigstjeneste. Ca. 1000 danskere meldte sig – nogle bosiddende i Danmark. 20 danskere omkom på D-dag. Læs den, hvis du har interesse.

Christian Bo Bojesen

Et forenet Europa

MORTEN MØLLER: *Ud af ruinerne – vejen mod et forenet Europa, Lindhardt og Ringhof, 2022, 272 sider. 320 kr.*

Jeg tror, at de fleste danske historikere er vilde med Morten Møller. Han er om nogen lykkes med at gøre faghistorien tilgængelig for et bredere dansk publikum. I et årti har han leveret den ene spændende

historiske monografi efter den anden om relevante storpolitiske emner fra det 20. århundrede og altid med en tydelig dansk vinkel og ofte med et dansk persongalleri.

Morten Møller er faghistoriker, og det skinner tydeligt igennem, når man læser hans værker; der er styr på kilderne, om man så må sige. Men læsningen bliver aldrig kedelig eller tung af den grund. Når Møller sætter pennen til papiret, flyder sproget letlæseligt, underholdende og tilgængeligt på samme måde som Peter Øvig Knudsen, men uden hans for os historikere ganske irriterende og sensationssøgende journalistiske arbejds metode – måske kan man bedst sammenligne Morten Møllers skrivestil med Søren Mørch, men uden hans måske rigeligt polemiske og provokerende tilgang til det historiske stof.

Senest har jeg med stor fornøjelse læst Morten Møllers beretning om de danske frivillige i De Internationale Brigader i borgerkrigens Spanien, og jeg kan bestemt også anbefale hans fortælling om danske kommunister i Stalintidens Moskva i 1930'erne.

Morten Møller er nu igen aktuell med nærværende bog om europæisk integration i det 20. århundrede – det samarbejde som har ledt frem til den Europæiske Union (EU), som vi kender i dag. Overfladisk betragtet er emnet måske lidt mere tørt end de temaer, som Morten Møller hidtil har kastet sig over. Men det skyldes nok mest af alt, at det europæiske samarbejde af – for mig at se – uforståelige årsager har et irrelevant, støvet og komplekst ry både blandt vores elever og den danske befolkning generelt. Det er en skam, da det europæiske samarbejde i dag er så definerende og vigtigt for Europa og verden. Det er svært at forestille sig, hvordan Danmarks position i verden ville se ud uden det europæiske samarbejde. Man kunne i forlængelse heraf argumentere for, at EU's ofte lidt blakkede ry måske mest af alt skyldes, at det er let for uduelige nationale politikere at skyde skylden for diverse ulyksaligheder på store broderen nede i Centraleuropa. Lige meget hvad man måtte mene om europæisk integration, så er det vanskeligt at komme udenom, at det europæiske samarbejde har haft en afgørende betydning for efterkrigstiden Europa og også verden som helhed.

Morten Møller forsøger netop med sin bog at give svar på et af de måske vigtigste og mest komplekse spørgsmål i den moderne europahistorie nemlig, hvordan det overhovedet kunne lade sig gøre at forene Europa i et stort og ambitiøst fredsprojekt efter århundreders krige og lidelser og netop efter 1. og 2. verdenskrig – to af de værste og mest blodige krige menneskeheden til dato har set. Dermed er bogen kronologisk indrammet til perioden ca. 1914-1956.

Morten Møller interesserer sig i denne bog eksempelvis ikke for det moderne EU eller Danmarks indtræden i EF i 1973. Det er dog tydeligt bogen igennem, at inspirationen til overhovedet at dykke ned i denne historie skal findes i nutidens europæiske samarbejde, som i de seneste år bl.a. i forbindelse med Ukraine-krigen har gjort så kæmpe en forskel, og nok er den vigtigste årsag til, at Putins Rusland ikke har fået frit spil i Østeuropa (som store magter har haft så mange gange før i historien).

Den franske diplomat Jean Monnet, der om nogen i perioden efter 2. verdenskrig var skyld i, at det europæiske samarbejde blev en realitet, er bogens centrale aktør og på mange måder også fortællingens helt. Møllers fortælling bærer altså også præg af at være en art biografi over en franskmænd og europæer, som på

et helt afgørende tidspunkt i historien gjorde en helt afgørende forskel. Hele værket er altså drevet af et aktørperspektiv som fungerer godt og gør værket mere levende læseværdigt, men som også er overraskende, når temaet netop er det europæiske samarbejde, en samfundsinstitution som i sin natur altid har haft et institutionelt og ikke tydeligt personbåret præg.

Bogen er bestemt værd at læse, og selvom den historikkyndige læser nok ikke for alvor vil finde afgørende ny viden i værket, så har jeg i hvert fald ikke før på dansk læst en samlet fortælling om det, man kunne kalde "det 20. århundredes europæiske integration". Det er både prisværdigt, relevant og vigtigt, at Morten Møller har skrevet denne historie i vor moderne tid, hvor mange nok har glemt, at det europæiske samarbejde fra start var et nødvendigt fredens projekt, som formåede at samle et kontinent, som ellers havde været præget af splittelse og krig, hvilket måske kunne ske igen, hvis vi ikke tænker os om.

Hvis jeg skal dryppe lidt malurt i bægeret, så savner jeg en lidt tydeligere dansk vinkel i værket (som jo er typisk for Møller), desuden savner jeg et afsluttende kapitel, som i hovedlinjer kunne føre det europæiske samarbejde op til vores egen tid – her slutter værket lidt for brat midt i 1950'erne, hvor Jean Monnet stopper.

Jeg kunne godt drømme om en undervisningsbog til gymnasiet, som sammenhængende behandler dette emne. EF og EU findes mig bekendt kun som fragmentariske afsnit eller kapitler i danmarkshistorier. Dette er måske lejligheden til at få skrevet den bog?

Anders Bærholm Frikke

Sydafrikanske vilde

OLE HØIRIS: Den sydafrikanske vilde, 'hottentotten' i europæisk idéhistorie. Det dyriske menneske. Syddansk Universitetsforlag 2023. 299 sider. 325 kr.

"Den sydafrikanske vilde, 'hottentotten' i europæiske idéhistorie: Det dyriske menneske, er bind to i en trilogi, der begynder med bogen 'Den vilde' i europæisk idéhistorie: Grænserne for menneske-

lighed, og som afsluttes i 2024 med *Den australske vilde, 'australnegeren' i europæisk idéhistorie: Den promiskuese kannibal*. (Fra bogen bagsidetekst)

Det er et imponerende projekt Ole Høiris har sat sig for med sin trilogi om synet på den ultimative Anden i europæisk idéhistorie. Uden at have læst den første bog, kan jeg ud fra titlen konstatere, at fokus i den er - ligesom i den her anmeldte bog - om hvordan europæere har tilskrevet andre folkeslag menneskelighed. Som forfatteren skriver i indledningen:

Denne bog handler således om, hvordan man reducerer mennesker til umenneskelighed, monstre eller dyr og formår at fastholde dem som sådanne gennem århundreder som en 'civiliseret' legitimering af deres dyriske udryddelse. (s. 12)

Bogen er opbygget kronologisk og gennemgår meget grundigt hvordan opfattelsen af "hottentotten" blev formidlet til europæerne. Fra den sene middelalder og tidlige renæssance, hvor de bliver opdaget af portugiserne, over mødet med forskellige europæiske rejsende og diskussionen om deres ophav blandt filosoffer i oplysningstiden er blevet opretholdt gennem historien. Først med de senmiddelalderlige rejsebeskrivelser fra først portugisiske og senere hollandske søfolk, der alle hvilede tungt på den kirkelige forståelse af verden - specielt verden uden for Europa - og dennes forståelse af ophavet for disse folk.

Dette billede ændrer sig ikke nævneværdigt i renæssancen. Det mest bemærkelsesværdige er, at alle disse rejsebeskrivelser er overdrevne og fejlagtige. Opfattelsen i Europa, af de folk der beboede de fjerneste egne af verden, var så indgroet i Europa, at beskrivelserne måtte ligge tæt op af disse for at blive opfattet som troværdige. Dette illustreres i kapitlet ved en meget grundig gennemgang af udvalgte rejsebeskrivelser, hvor forfatterne - med få undtagelser og variationer - gentager beskrivelsen af det folk europæerne mødte i det sydligste Afrika. "Hottentotten" eller den korrekte term, KhoiKhoi (der betyder 'menneske') bliver beskrevet som et lyshudet folk, der lignede indfødte folk fra Ildlandet i det sydligste amerikanske kontinent og Tasmanien. Alle var de folk der boede længst væk fra den europæiske civilisation, men til forskel fra de folk der boede længst mod nord (samer, nordfinner, inuitter m.fl.), blev disse sydlige folk betragtet fjernere rent udviklingsmæssigt fra den mest udviklede version af mennesket: den hvide, kristne europæer. Placeringen af hottentotten og senere de australske indfødte var derfor, at de var skabninger på kanten af det menneskelige, uden for den evolution, der havde ført til os selv. Som følge af konflikter med europæere og sygdomme forsvandt KhoiKhoi i løbet af 1700-tallet. Men hottentotbegrebet bestod.

Med Suezkanalens åbning forsvandt kappet som mellemstation og det europæiske fokus blev rettet mod det centrale Afrika. Her blev hottentotbegrebet brugt til at beskrive når de indfødte opførte sig særligt dyriske. Så selvom der i den anden halvdel af det 20. århundrede skete en revurdering af de naturfolk som den europæiske ekspansion og koloniserings ofre, var det stadig som kontrast - endog en positiv modpol - til det moderne samfund.

Bogen slutter med en opsamling på kapitlerne, hvilket er tiltrængt, da bogen er meget datatung og kan være svær at holde styr på. Opsamlingen bliver til sidst i afsnittet *Hottentotten i kunst og underholdning* drejet ind på debatten om brugen af nedsættende/racistiske betegnelser i kunsten og litteraturen, med eksempler på hvordan de politisk korrekte termer kan opfattes som ligeså problematiske som de mere arkaiske betegnelser. Som forfatteren skriver: " man [forsøger] at fjerne en fortid, man i den politiske korrektheds navn ikke vil acceptere.". Han fremhæver et eksempel, hvor Statens museum for kunst ændrede en titel fra "Indrammet fremstilling af hottentot" til "Indrammet fremstilling af sort afrikaner", hvilket overser, at hottentotterne IKKE var sorte, men lyse og i bedste fald afspejler en fejlagtig og historieløs opfattelse af fortiden og i værste fald er medvirkende til at opretholde et racistisk generaliserende billede af 'afrikanere'. Der er andre eksempler og det er helt klart dette afsnit, der er mest interessant og brugbart i en undervisningssituation, hvor man ønsker at diskutere historiesyn og historiebrug..

"... om vi skal bevare de gamle termer for at fastholde en bevidsthed om fortidens måde at se verden på, eller om man skal fortie eller ændre fortiden for ikke at præge nutiden med negative opfattelser af andre folk.

Margen Ott, Høje-Taastrup gymnasium

Bog anmeldelser Noter nr. 239

- Katrine Charlotte Busk: "Danmark i 1800-tallet", Systime 2023, i-bog og papirbog, 141 sider. Trykt bog 180 kr. ekskl. moms, i-bog fra 26 kr. ekskl. moms.
- Niels Bjerre Poulsen: Vietnam. Den kolde krigs slagmark 1945-1975. Systime 2023, 2. udgave. 200 sider, 210 kr. + moms. Også udgivet som i-bog.
- Solvej Berlau og Stine Thuge: Vejen til Folkedrab. Columbus, 2023. 228 sider, 200 kr + moms.
- Hanne Mortensen m.fl.,; Flere sider af køn. Frydenlund, 2023. 150 sider, 199,95 kr.
- Marianne Schweppenhäuser Toft: Historiepakken. Alt i ord 2023, 36 sider, 59 kr.
- Lars Christiansen: På sporet af Danmarks hekse. Praxis, 2023. 152 sider, 255 kr. inkl. moms.
- Lars Bisgaard: Grevens Fejde, Aarhus Universitetsforlag 2023, 100 sider, 129,95 kroner, illustreret i farver, del af serien '100 Danmarkshistorier.'
- Peter Agerbo Jensen: I krig under Sydkorset. Skandinaver i den sydafrikanske krig 1899-1902. Turbine. 300 sider. 349,95 kr.
- Jakob Tøtrup Kjærsgaard & Niels Klingenberg Vistisen: Under fremmed muld – to danskere i canadisk krigstjeneste i Anden Verdenskrig. Turbine 2023, 352 sider, 350 kr.
- Asser Amdisen: En ualmindelig og kortfattet Europahistorie. Lindhardt og Ringhof 2023, 288 sider, 299,95 kr.
- Anders Lundt Hansen: Danmark de første 1000 år. Lindhardt og Ringhof 2023, 330 sider, 329,95 kr.

Undervisningsbøger

Danmark i 1800-tallet

Katrine Charlotte Busk: "Danmark i 1800-tallet", Systime 2023, i-bog og papirbog, 141 sider. Trykt bog 180 kr. ekskl. moms, i-bog fra 26 kr. ekskl. moms.

Katrine Charlotte Busks undervisningsbog "Danmark i 1800-tallet" behandler Danmarks udvikling i denne periode med særligt fokus på befolkningens levevilkår. Fremstillingen er struktureret, så den store ramme med Englandskrigene og De slesvigske krige behandles først i bogen og derefter de økonomiske

forandringer samt nye levevilkår for landbobefolkning, arbejdere og borgerskab. Til sidst gennemgås demokratisering og forfatningskamp. Denne opbygning gør det tydeligt, hvilken rolle de enkelte samfundsgrupper samt nationalitet og krig har spillet ind på den politiske proces.

Der er på den måde for så vidt set ikke så meget nyt i valget af emner, når det handler om dansk historie i 1800-tallet. Alligevel er bogen et virkelig godt eksempel på, hvorfor det er godt med nyt undervisningsmateriale til velkendte emner. Den trykte bog fremstår lidt klejn og fremstillingsfokuseret, men i-bogen rummer til gengæld et righoldigt materiale, som lægger op til at lave fagligt solidt, metodisk velfunderet og nutidsrelevant undervisning i emnet.

Der er i i-bogen et velskrevet og ganske omfangsrigt metodekapitel, som bringes i spil i en lang række opgaver, som benytter både kildemateriale i bogen, supplerende kilder i i-bogen samt henviser til kildemateriale, som kan findes andre steder. Der bliver fx foruden basal kildekritisk analyse lagt op til at arbejde med kunst i historie, film og dokumentarer, historiebrug og erindringshistorie samt skønlitteratur som kilde. Bogen vil derfor fx være oplagt at anvende i forbindelse med Dansk-historie-opgaven.

"Danmark i 1800-tallet" er gennemgående skrevet i et forståeligt sprog, hvor nye begreber forklares godt. Enkelte steder bliver detaljegraden nok lidt for høj og særligt i det afsluttende kapitel om forfatningskampen bliver underviseren formentlig nødt til at bruge lidt tid på en række po-

litiske begreber, som fx "finanslov", "bevillinger", "begrave i udvalg" mm., medmindre eleverne har lyttet rigtig godt efter i samfundsfag. Enkelte af kilderne er også noget kringlede at forstå – men heldigvis er der rigtig mange af dem, så underviseren kan vælge ud.

Der kan måske også godt være en pointe i enten under eller efter anvendelsen at perspektivere denne bogs fremstilling lidt mere i forhold til den europæiske udvikling i perioden. Bl.a. forekommer koblingen mellem demokratisering og nationalitet jo mange andre steder end i den danske helstat, hvilket eksempelvis også gør det nemmere at forstå Preussens rolle i forhold til Slesvig-Holsten.

Af andre særlige styrker i bogen skal nævnes et meget brugbart billedmateriale samt mulighed for at vise emnernes nutidsrelevans, fx når det handler om gymnasieliv, kønsroller, det danske forsvar osv. Opgaverne er spændende, varierede og lægger bl.a. op til at arbejde med remediering. Der er inspiration til at arbejde i mange retninger.

Alt i alt en godt gennemarbejdet, inspirerende og meget anvendelig bog.

Hans Wagner

Vietnam. Den kolde krigs slagmark 1945-1975

Niels Bjerre Poulsen: Vietnam. Den kolde krigs slagmark 1945-1975. Systime 2023, 2. udgave. 200 sider, 210 kr. + moms. Også udgivet som i-bog.

Niels Bjerre-Poulsens bog 'Vietnam. Den kolde krigs slagmark, 1945-75' er en stort anlagt bog. Målet er at give eleverne et indblik i Vietnams historie fra midten af 1800-tallet, da landet blev en del af det franske koloniimperium over de to Vietnam-krige til disses aftryk på nutidens Viet-

nam. I forbindelse med sidstnævnte behandles kortvarigt Vietnams krig mod Kina (som han benævner den tredje vietnamkrig). Endelig beretter Niels Bjerre-Poulsen i bogens afsluttende kapitel, 'Aldrig mere Vietnam!', om bearbejdelsen af Vietnam-krigen i henholdsvis Vietnam og USA. Her omtales såvel Hollywoodfilms behandling af den anden Vietnam-krig som den lange række af museer og mindesmærker, der findes i de to lande. I denne forbindelse kan det undre, at Niels Bjerre-Poulsen helt udelader at omtale, hvordan modstanden mod Vietnam-krigen også var inspirationskilde til mange musikere i USA, Danmark og mange andre lande. Medtagelsen af nogle af disse mu-

sikeres tekster, eksempelvis fra Doors, Jimi Hendrix, Joan Baez, Bob Dylan, Røde Mor eller teksterne fra Hair kunne sammen med filmanalyser have givet et godt udgangspunkt for et flerfagligt samarbejde mellem dansk og historie.

Bogens indhold:

- I kapitel 1 følger vi hvordan franske missionærer, handelsfolk og soldater kom til Vietnam og langsomt gjorde landet til en fransk koloni samt den tidlige modstand og den japanske besættelse.
- I kapitel 2 og 3 er det Frankrigs tilbagekomst til Vietnam og den første Vietnam-krig, der er i fokus.
- I kapitel 4 og 5 er det det delte Vietnam i perioden 1954-60, der er i fokus. Niels Bjerre-Poulsen behandler også de enorme tab af menneskeliv, der fandt sted såvel i Nord- som i Sydvietnam.
- I kapitel 6-8 er det den anden Vietnam-krig, der er i fokus.
- I kapitel 9 fokuserer forfatteren på reaktionen i USA på krigen og de mange unge mænd, der kom hjem i ligposer. Her har forfatteren også valgt at medtage et mindre afsnit om Vietnambevægelsen i Danmark.
- I kapitel 10 og 11 er det vietnamiseringen, tropetilbagetrækningen, fredsforhandlingerne og den amerikanske flugt fra Vietnam, der er i fokus.
- I kapitel 12 er det Saigons fald, genforeningen samt krigens menneskelige omkostninger, der er i fokus.
- I kapitel 13 fokuseres der på mindekulturen samt den mentale bearbejdning af krigen i såvel USA som Vietnam.

Fremstillingen af Vietnams og Vietnam-krigenes historie er, som det fremgår ovenfor, systematisk og logisk opbygget i 13 kapitler. De er alle på mellem otte og ti sider plus 4-6 siders kildetekster. Grundbogsteksten er relativ let at læse for eleverne, og den er garneret med et væld af spændende og velvalgte billeder samt mange gode og relevante citater. I forbindelse med nogle af billederne tager Niels Bjerre-Poulsen sig tid og plads til at give os baggrunden for billedet: hvornår og i hvilken situation det blev taget. Se eksempelvis behandlingen af det ikoniske billede af henrettelsen af en FNL-guerillasoldat (s. 107).

Samtlige kapitler afsluttes med nogle få arbejdsspørgsmål – spørgsmål som eleverne eventuelt kan bruge i forbindelse med deres forberedelse. Derudover er der til hvert kapitel udvalgt nogle af periodens centrale kilder. Også til kilderne er der udarbejdet arbejdsspørgsmål. Som hjælp til eleverne er der bagerst i bogen en tidslinje. Pudsigt nok har forfatteren og forlaget fravalgt et stikordsregister. I bogen indeholder herudover en række små videoklip, hvor forfatteren, Niels Bjerre-Poulsen, kommer med supplerende oplysninger/udbydninger/betragtninger.

Bogen er helt klart anbefalelsesværdig. Niels Bjerre-Poulsen giver et meget fint indblik i Vietnams og Vietnam-krigenes komplicerede historie. Dog vil jeg helt klart anbefale papirudgaven. Bogen indeholder nemlig rigtig mange navne, begreber og stedsangivelser, som eleverne simpelthen vil have svært ved at holde styr på, hvis man anvender i iBogen. Bogen er også særdeles velegnet til elever, der i større opgaver (fx SOP og SRP) vil skrive om Vietnam og Vietnam-krigen. Under alle omstændigheder er bogen et 'must' på folkebiblioteker og gymnasiale uddannelsers biblioteker.

Til slut et lille suk: Hvorfor angives Formand Maos navn med stavemåden Mao Tse-Tung? – Denne stavemåde anvendes ikke mere, og det vil forvirre eleverne, der ganske givet også læser om Mao og Kina andetsteds. Det er specielt pudsigt i betragtning af, at andre kinesiske navne (Zhou Enlai og Deng Xiaoping) transskriberes korrekt efter pinyin.

Jens-Peter Fage Madsen

Vejen til Folkedrab.

Solvej Berlau og Stine Thuge: *Vejen til Folkedrab. Columbus*, 2023. 228 sider, 200 kr + moms.

Folkedrabets tidsalder: Folkedrab og Holocaust på skoleskemaet

Som alle ved er Holocaust og andre folkedrab blevet indskrevet i ungdomsuddannelsernes undervisning som et kernestofområde i historiefaget fra august 2022, samt i folkeskolens historiekanon med overskriften Holocaust, jødeaktionen og augustop-

røret i 1943. Her i 2023 er der nu udgivet en ny tema- og undervisningsbog "Vejen til Folkedrab: Før, under og efter Holocaust" af Solvej Berlau og Stine Thuge på forlaget Columbus.

Det er oppe i tiden at deklarere, når man skriver, så jeg vil straks deklarere, at jeg for snart et halvt gymnasielærlivstid siden tilbage i 2002, som den ene af to specialestuderende i historie på KU udgav holocaust-uddannelse.dk på Dansk Center for Holocaust- og Folkedrabsstudier, og at undertegnede siden kortvarigt var tilknyttet centeret under DIIS, indtil gymnasielærerjobbet tog over. Siden har stærke kræfter som netop forfatterne til "Vejen til folkedrab" udgivet vægtige didaktiske materialer om folkedrab og Holocaust. Nu foreligger bogen "Vejen til folkedrab", som ganske enkelt er den bedste udgivelse til undervis-

ningen i feltet folkedrab og Holocaust, der er henvendt til elever på ungdomsuddannelserne lige nu.

Jeg skriver netop denne anmeldelse, mens der igen er væbnet konflikt og krig i Mellemøsten, og ofrene falder på stribe på begge sider. I mediebilledet skal hvert et ord vejes omhyggeligt for ikke at virke biased. Det er derfor en kæmpe udfordring at producere en bog, der skal omhandle Holocaust og andre folkedrab. Grebet i bogen er at tematisere, at alle ofrene i et folkedrab forfølges på grund af noget, de er - ikke noget, de gør. I hele 21 kapitler over 228 sider kommer bogen ganske imponerende rundt om emnet og emnerne. Stantons 10 stadier i folkedrab er bogens fundament sammen med rammesætningen om, hvad et folkedrab egentlig er. Herefter følger bogen Holocaust ud fra et tidsmæssigt før, under og efter, hvor der ud over kapitler om Hitlers vej til magten, ghettoer og Einsatzgrupper også er afsat kapitler til emner som propaganda og Danmark og Holocaust.

Bogen kommer jo nok ikke til at blive anvendt fra ende til anden på et historiehold, dertil er der for få timer i historiefaget, til at man kan afsætte 228 sider til ét emne. Men der er hjælp at hente i bogens arbejdsspørgsmål og endnu mere at hente på i-bogens hjemmeside, hvor der er hele fire forskellige forslag til forløb med emnet. Her kommer vi til den slagside, som forløbsbeskrivelser altid tilvejebringer: Enten er de for lidt stilladserende eller for meget. Undertegnede synes måske, at forfatterne kommer lidt for nemt over det i forløbene, i forhold til at komme i dybden med pædagogisk-didaktisk (øvelser, formål, eksamenstekster m.m.) hjælp til hvert enkelt modul-afvikling.

For både lærere og elever er udgivelsen "Vejen til folkedrab" en sproglig gave, der er skrevet i et flydende og elevlæseværdigt sprog samt med en sikker hånd i udvælgelsen af velvalgte fotos fra fortid til nutid. Også derfor skal min 1.g-historieklasse have denne bog (selvom den også findes som ibog), for dette er så vigtigt et emne at røre taktilt, mentalt og i undervisningsøjemed: Hvorfor og hvordan kan civilisationer ende med at (forsøge) at udrydde, dræbe og uddrive hele befolkningsgrupper – fordi de er, som de er - ikke for noget, de gør? Tak Solvej og Stine for at skrive en bog, der vil kunne gøre emnet tilgængeligt for de nuværende og kommende historieelever i gymnasiet. Jeg kan ikke vente med at komme i gang med at undervise med denne bog som omdrejningspunkt.

Brian Dupont Larsen

Flere sider af køn

Hanne Mortensen m.fl.; Flere sider af køn. Frydenlund, 2023. 150 sider, 199,95 kr.

Et af de mest aktuelle emner er debatten om køn. I den seneste udgivelse i serien Flere sider af... er det netop dette emne der er fokus på, og den falder på et tørt sted.

Som de tidligere udgivelser i serien er den tiltænkt Kultur- og samfundsfagsgruppen (KS) på HF og har et bredt introducerende kapitel inden

de mere fagspecifikke i historie, religion og samfundsfag.

Redaktøren, Thomas P. Larsen skriver i indledningen, at de, i modsætning til de tidligere udgivelser i serien, har ønsket at åbne op for fag uden for KS med denne bog. Jeg har dog svært ved at se, at den er opbygget anderledes end de forrige bøger. Det står dog ikke i vejen for at den - ud fra min vurdering - nemt kan bruges i andre fag, hvor man ønsker at arbejde med køn i et historisk-, religions- eller samfundsfagligt perspektiv.

Generelt er Flere sider af...-serien meget 'elevvenligt' skrevet og det gælder også for denne udgivelse. Teksten er suppleret med billed- og statistisk materiale. Derudover er der kortere uddrag af skriftlig historisk kildemateriale. Det gør det nemt at inddrage dem i gennemgangen, og er man mest interesseret i fremstillingen, kan man let springe disse dele over. Specielt for en faggruppe som KS, hvor det kan være svært at nå at komme i dybden, både med emnerne og ift. metoderne i fagene, er det kærkomment at have alt det, man har brug for samlet i en bog.

Har man lyst og mulighed til at gå mere i dybden, har bogens hjemmeside (<https://www.frydenlund.dk/ekstramateriale/bogserien-flere-sider-af/kildetekster-til-flere-sider-af-kon/>) en "kildesamling". Det er primært databaser og links til, hvor man kan finde kilder, så man skal nok regne med, at der skal bruges noget tid på det. Dog er der specifikke kilder til religionsafsnittet.

Jeg har i mange år undervist mine KS hold i et forløb om familie og identitet og udviklingen fra det traditionelle til det senmoderne samfund. Denne udgivelse er et kærkomment supplement til dette forløb og åbner op for at anskueliggøre periodiseringsprincipper for eleverne. Derudover gør bogens aktualitet det muligt at tage udgangspunkt i elevernes oplevelsesverden og derfra bruge fagene og deres metoder til at forstå.

Bogen er inddelt ud fra de tre KS fag. Historiedelen står for over halvdelen af bogen og begynder tidsmæssigt i 1700-tallet. Her vil det være oplagt at tale periodisering med sine elever, da det er Danmarks-historien med en kønnet vinkel. Der er to overordnede afsnit; Et om forestillinger om køn fra 1700-tallet til i dag og et længere om det kønsopdelte danske samfund fra 1800-2022, der er en kronologisk gennemgang med eksempler på begivenheder, hvor køn har haft en særlig betydning. Som nævnt tidligere er det lige til at gå til. Da jeg hverken er religions- eller samfundsfagslærer, vil jeg ikke dvæle ved de to andre fagsafsnit. Men der er elementer jeg kender fra det fællesfaglige samarbejde, bare med en kønnet vinkel.

Samfundsfagsdelen, med undertitlen Køn - er det så vigtigt!, er skrevet af Susan Pauli Petersen og har tre større afsnit om hhv. køn og identitet, roller og normer og mænd og kvinder på arbejdsmarkedet.

Religionsafsnittet, der er skrevet af Gunnar C. Adrianse, har undertitlen Patriarkatet og heksene, hvilket er temaerne for afsnittets to dele.

Begge afsnit bruger bogens historiedel med henvisninger til eksempler, når det er relevant.

Det kan synes som en smule overfladisk med en bog på 150 sider, der dækker alt materialet til et forløb med tre fag. Men i en faggruppe som KS, hvor man skal nå en relativt stor mængde både enkeltfagligt og fællesfagligt, er det ærlig talt en gave, når en der kommer en relevant udgivelse, der imødekommer kravene. Så kan det godt være, at der ikke er øvelser, arbejdsopgaver og andre didaktiske ressourcer i bogen. Til gengæld er der stort set alt andet man skal bruge til et fællesfagligt forløb.

Bogen findes også som iBog.

Margen Ott

Historiepakken

Marianne Schweppenhäuser Toft: Historiepakken. Alt i ord 2023, 36 sider, 59 kr.

Historiepakken er et hæfte på 36 sider, som henvender sig til den elev, der har brug for et kort overblik over, hvordan man kan arbejde analytisk i historiefaget. Hæftet er skrevet med det fornuftige udgangspunkt, at eleven arbejder problemorienteret og derfor altid starter med en problemstilling, som besvares ved

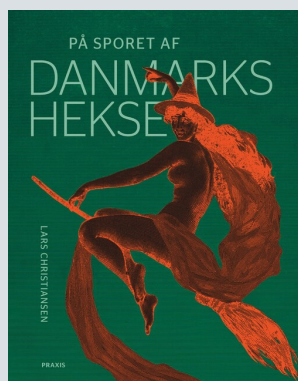

at inddrage kildekritik og historisk teori. Hæftet indeholder derfor kortfattede gennemgange af kildekritik, historiesyn, struktur og aktør, periodisering, historiebrug, og hvordan eleven kan arbejde med teorierne i skriftlige produkter. Hæftet starter med en række sider om 'kildekritik' og fortsætter på s. 16-17 med et afsnit om 'materialer', som fokuserer på, at eleven kan inddrage flere typer materialer, når man besvarer problemstillingen f.eks. statistik, fremstillinger og kilder, og det understreges, at det er vigtigt, at eleven inddrager kilder. De mange konkrete eksempler på, hvordan man kan formulere spørgsmål og skrive problemstillinger, kan være inspirerende for eleverne.

Niels Nøddebo Petersen

På sporet af Danmarks hekse

Lars Christiansen: På sporet af Danmarks hekse. Praxis, 2023. 152 sider, 255 kr. inkl. moms.

Jeg har haft den store fornøjelse at anmelde lærebogen "På sporet af Danmarks Hekse".

Bogen er en del af forlaget Praxis' serie, "På sporet af". Udgivelserne tilstræber at være gennemdidaktiserede og forsøger at møde eleverne, hvilket er både sympatisk og tiltrængt. Lærebogen indeholder

elleve korte kapitler, der hver især omhandler forskellige aspekter af hekseprocesserne i Danmark. Hvert kapitel har et særligt tema og fokuspunkt, der er knyttet til faglige mål og kernestof i læreplanen for stx. Jeg vil kort her indskyde spørgsmålet om, hvorvidt det samme gør sig gældende for læreplanen i faget på andre ungdomsuddannelser. Det tænker jeg umiddelbart, der er god sandsynlighed for. Til slut afrundes med forslag til opgaver og videre læsning samt en forløbsplan. En del af kilderne, der bruges i bogen, er sprogligt tilpassede, så eleverne kan forstå indholdet, hvilket er meget positivt. Der er ingen grund til, at eleverne skal kæmpe med at afkode knudrede sætninger og slå hvert andet ord op, når de arbejder med kilder.

Opgaver og arbejdsforslag til de respektive kapitler, herunder kildeøvelser, er generelt spændende og underholdende og rummer alle de taksonomiske niveauer. Desuden er det et plus, at hvert kapitel, som sagt, er bygget op over tydelige faglige mål.

På første side af hvert kapitel står en "boble" med fire til otte læsestrategiske spørgsmål, som eleven kan bruge. Det er en god idé at tydeliggøre formålet med elevernes læsning. Mere end fem spørgsmål, tænker

jeg dog, kan virke overvældende. At der kan stilles for mange spørgsmål kommer særligt til udtryk i kapitel 1, hvor der yderligere optræder 13 spørgsmål på næste side. På den måde kommer eleverne til at skulle jonglere med 19 spørgsmål. Jeg er med på, at det både drejer sig om spørgsmål til selve kapitlet og spørgsmål til lærebogen som helhed, men udfordringen er her, om eleverne laver denne sondring. Hvis jeg selv skulle bruge bogen i undervisningen, ville jeg fremhæve enkelte spørgsmål, som eleverne skal fokusere på.

Generelt lider lærebogen under en lidt rodet opbygning og mangel på sammenhæng. Dette kommer eksempelvis til udtryk i kapitel 1, hvor formålet er at introducere eleverne for emnet. På første side introduceres eleverne for sagen om Anne Palles, Danmarks sidste offer for hekseprocesserne. På næste side bringes en tidslinje skrevet med små bogstaver og uden kontekst. Her nævnes eksempelvis "Pave Innocens 8.s Heksebulle" og "Peder Palladius' Visitatsbog", samt andre begivenheder, som de færreste elever nok har kendskab til på forhånd. Jeg er i tvivl om, hvorfor tidslinjen indsættes her, når de fleste punkter indeholder begivenheder, som eleverne ikke har viden om endnu. Det er desuden ærgerligt, da tidslinjen også står på omslaget i et meget enkelt, overskueligt og smukt layout. Ovenover tidslinjen i kapitlet er der afsat plads til en illustration, som står helt uforklaret og uden kommentarer. Det er derfor uklart, hvad formålet med illustrationen er. Dette går igen ved de fleste illustrationer i lærebogen, der stammer fra mange forskellige tidsaldre. Eleven skal selv inferere meningen med illustrationerne med kun få eller ingen forklaringer. I kapitlet bruges desuden en statistik over antallet af forfulgte hekse i Europa 1300-1850. I statistikken optræder "Den katolske modreformation" som begivenhed, men det forklares ikke i teksten, hvad den katolske modreformation er. Der skiftes fokus fra Danmark til Europa og omvendt. Den sidste heks blev brændt i 1693, men hvorfor nævnes 1850? Eleverne skal selv gætte sig frem til meget og forsøge at skabe sammenhæng, hvilket er ærgerligt. Der kan være stor sandsynlighed for, at de ikke oplever enkelhed og overblik, men forvirring. En løsning kan være, at læreren på forhånd "stilladserer" elevernes læsning og kompenserer for mangel på sammenhæng ved at tydeliggøre og forklare sammenhæng og udvælge læsestrategiske spørgsmål på forhånd.

Den lidt rodete opbygning er synd, hvis man tager lærebogens øvrige kvaliteter i betragtning. Jeg håber, at Praxis i deres redaktionelle proces i forbindelse med andre udgivelser vil være opmærksomme på at skabe sammenhæng for elever som læsere og modtagere. Det drejer sig både om sammenhængen mellem opgaver og fremstillingstekst til de enkelte kapitler, men også i høj grad om

sammenhængen mellem indholdet i illustrationer, figurer, modeller, kildeeksempler og fremstillingstekst.

Lærebogens beskrivelse af feministisk historieforskning om hekse i kapitel 9 med titlen "Heksene og samfundet – kvinder, sammenhængskraft og syndebukke" virker en smule bedaget. Lærebogens lidt firkantede afvisning af, at processerne (også) var et resultat af patriarkatet og vidner om et nedladende syn på kvinder i samtiden, kan virke unødvendig kategorisk. I tråd med dette undlader lærebogen at nævne, hvorledes et egentligt aktivt forsvar (og dermed sandsynlighed for frifindelse af den anklagede) krævede, at en mand, enten ægtefælle eller familie-medlem, påtog sig opgaven. Jeg slår mig lidt på klodsede formuleringer som "Ingeborg Harchis blev udlagt i 1577 og anklaget for trolddom året efter, men klarede med sin mands hjælp frisag begge gange. I 1610 klappede fælden dog." Er der ikke tale om, at Ingeborg Harchis blev brændt levende, fordi hun ikke længere havde en mand til at forsvare sig, efter hun var blevet enke? Lærebogen giver generelt ikke meget plads til at beskrive kvinders stilling i samfundet i det efterreformatorske samfund, hvilket virker lidt underligt, bogens emne taget i betragtning. Jeg tænker derfor, at der med fordel kan inddrages supplerende materiale ved anvendelse af bogen i undervisningen.

Når det er sagt, så er "På sporet af Danmarks Hekse" en givende lærebog, der, på trods af nogle mangler, formår at formidle et komplekst historisk emne til eleverne på en interessant måde. Den kan med fordel anvendes til et forløb om hekseprocesser og bruges af elever, der skal skrive opgaver om emnet.

Forslag til supplerende materiale:

- Louise Nyholm Kallestrup: Heksejagt
- Onde Anna, podcast tilrettelagt af Ruth Storm og Olga Ravn for DR.

Amalia Dea Bonn 

Historisk faglitteratur

Grevens Fejde

Lars Bisgaard: Grevens Fejde, Aarhus Universitetsforlag 2023, 100 sider, 129,95 kroner, illustreret i farver, del af serien '100 Danmarkshistorier.'

Den danske arvefølgekrig i internationalt perspektiv

I denne bog tager historikeren Lars Bisgaard fat i et af historiens Critical Junctions, nemlig Grevens fejde 1534-1536. Episoden med dens karakter af borgerkrig er blevet set som mange ting: Et internationalt opgør om den danske trone (Casper Paludan-Müller), et folkeligt anliggende (C. F. Allen), som udtryk for

folkelig protest (Skipper Clement-dyrkelsen i Aalborg) eller som udtryk for klassekamp (Ebbe Kløvedahl Reich). De mange mulige vinkler på emnet er dog ifølge Lars Bisgaard alle del af en større fortælling, nemlig en uhyre kompleks arvefølgekrig,

I bogens fortælling er det nemlig rigtigt, at Danmark i denne periode er i et vadested, som viser sig i en række dilemmaer:

- Skal Danmark være katolsk eller protestantisk?
- Skal adel eller borgerskab dominere?
- Hvilket forhold skal være mellem adel og bønder?
- Hvilken rolle skal kongemagten spille?

Hertil kom en række internationale faktorer, som også spiller en rolle hos Bisgaard:

- Hvad er forholdet mellem Danmark og Norge?
- Hvad er forholdet mellem Danmark og Sverige?
- Hvad er forholdet mellem Danmark og Slesvig-Holsten?
- Skal Hansaforbundet eller Nederlandene dominere handelen på Østersøen?
- Er Danmark at betragte som vasal af den tyske-kejser?

I dette komplekse spil tegner Bisgaard et billede, hvor religiøse, politiske og økonomiske konflikter og interesser blandes på kryds og tværs. Således er selve Grevens fejde en konflikt mellem Lübeck, Mecklenburg og byerne Aalborg, København samt Malmø mod den skånske og jyske adel, Slesvig-Holsten og Sverige. Hertil kommer at både den sjællandske og fynske adel, Nederlandene og Norge

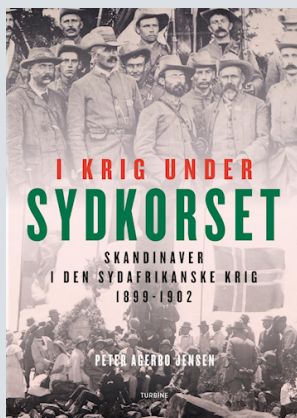
er splittet i, hvem de skal støtte. For at komplicere sagerne yderligere planlægger den tysk-romerske kejser Karl V på sidelinjen en militær ekspedition for at indsætte hertug Friedrich 2. af Rheinland-Pfalz som dansk konge.

I bogen oprulles udviklingen af konflikten som et åbent rum, hvor gode og dårlige valg samt tilfældigheder ender med at sikre Christian 3. kongemagten. Samlet set bliver der dermed fortalt en multifacetteret og spændende historie, hvis eneste alvorlige begrænsning er, at det kan være svært at få det hele med på de få sider, som tilbydes i serien. Som historieskrivning betragtet er bogen nok for svær for gymnasieelever, men for den interesserede læser med interesse for skabelsen af det moderne Danmark er der meget at hente.

Rasmus Thestrup Østergaard

I krig under Sydkorset

Peter Agerbo Jensen: I krig under Sydkorset. Skandinaver i den sydafrikanske krig 1899-1902. Turbine. 300 sider. 349,95 kr.

En fjern krig i et land langt borte

Emigranter, migranter, flygtninge, asylsøgere. Disse og lignende synonymmer for det samme emne strømmer ud af de trykte og digitale medier hver gang man drister sig til at læse nyhederne. Danmark er, på godt og ondt, en del af en globaliserende verden, og man får let

indtryk af, at en stor del af indbyggerne på det afrikanske kontinent og Mellemøsten lader til at være på vej op til os til fods eller i gummibåde på Middelhavet med livet som indsats. Virkeligheden er selvfølgelig en anden. De fleste flygtninge og migranter bevæger sig internt i deres hjemlande eller til nabolande i regionen. Andelen af flygtninge og asylansøgere, der kommer til Danmark, har været stærkt aftagende gennem de seneste årtier, hvilket delvis kan forklares af den støt strammende politik, de skiftende danske regeringer har ført med bred opbakning i befolkningen. Den anden del af forklaringen skal findes i EU-regi, hvor samme restriktive udvikling er foregået. Ind- og udvandringen af Danmark fortsætter dog, som det altid har gjort. Ifølge Danmarks Statistik, forlod 44.068 udenlandske statsborgere Danmark i 2022, mens 103.042 udenlandske statsborgere kom til Danmark. Borgere fra EU udgjorde det store flertal der kom til, med en stor gruppe ukrainske flygtninge som undtagelsen.

Skruer vi tiden 100 år tilbage, var Danmark dog i højere grad et land som man rejste fra. Perioden fra 2. slesvigske krig i 1864 og frem til udbruddet af 1. Verdenskrig i 1914 var kendetegnet ved store omvæltninger i det danske samfund. Øget befolkningstilvækst, industrialisering, urbanisering og en tiltagende demokratisering betød økonomisk fremgang, men ikke for alle. Det er i denne periode, at et stort antal især unge danskere valgte at søge lykken i udlandet. De fleste drog til USA, og en del af disse udvandreres liv og oplevelser er grundigt beskrevet i forskellige læseværdige historiske værker. Jeg vil blandt andet anbefale Jakob Munkholm Jensens bog 'Dengang jeg drog afsted', fra 2012, som både giver et godt overblik over og et dybdegående indblik i de danske USA-udvandrere, der deltog i den amerikanske borgerkrig i 1860'erne, og deres skæbner.

Peter Agerbo Jensens bog 'I krig under Sydkorset – Skandinaver i den sydafrikanske krig 1899-1902', afdækker en anden gruppe af danske udvandrere i ovennævnte periode, som hidtil ikke har fået megen opmærksomhed i bogform. Gruppen af danskere, der søgte til Sydafrika i perioden fra 1880'erne til 1914, var på ingen måde så omfangsrig som de, der drog til USA i samme periode. Sydafrika lokkede med udsigten til at finde guld og diamanter og søge lykken ad denne vej: "En strøm af udvandrere fra Europa søgte mod Sydafrika, og i perioden fra 1880'erne og frem til tiden omkring første verdenskrigs udbrud i 1914 ankom over 5000 danskere, svenskere, nordmænd og finner til landet." (Forord, s. 4) Som citatet antyder, er det skandinaver, som Jensen har i fokus. Hvor mange danskere der var tale om, tillader kilderne indtil videre ikke at fastslå. Antallet af danske emigranter til USA kan fastslås nogenlunde præcist, idet US-myndighederne førte en forholdsvis streng kontrol over, hvem der kom til USA via Ellis Island i New Yorks havn. Af den grund er det i dag muligt at lave opslag i arkiverne på Ellis Island på internettet. Noget tilsvarende fandtes ikke i Sydafrika, så kildesituationen er en noget anden. Trods dette har Jensen dog lavet et omfattende kildearbejde og ad mange snørklede omveje fået skrevet en monografi, som giver et godt overblik over de skandinaviske indvandreres rolle i sydafrikanernes konflikt med deres britiske koloniherrer. Bogen er dermed også en skandinavisk indgang til at kunne arbejde med Boerkrigen (1899-1902) i historietimerne eller i et samarbejde med engelskfaget. Boerkrigen vil for de fleste historielærere være kendt som den sidste større konflikt i den perlerække af krige, briterne udkæmpede i de forskellige kolonier som udgjorde deres koloniimperium. Det var også i denne sammenhæng, at briternes brug af koncentrationslejre som et redskab til at knække boernes vilje til modstand så småt kommer til europæernes (og den britiske offentligheds) opmærksomhed.

Der er megen interessant viden at hente i Jensens bog, men for mit vedkommende er det især denne fase, som er relevant. I bogens kapitel 7 med titlen 'De britiske koncen-

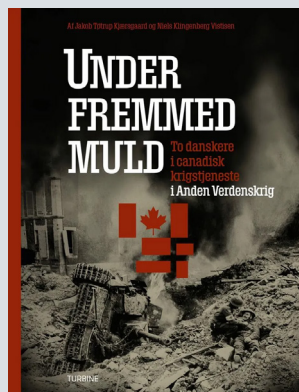

trationslejre' får Jensen givet en rigtig god og læseværdig beretning om konteksten for intensivering af den britiske taktik, da de efter en invasion af boernes territorier valgte at gå langt mere radikalt til værks: "For at dæmme op for boerkommandoernes guerillakrigsførelse valgte briterne at iværksætte en række modforanstaltninger. Overordnet set valgte briterne at ødelægge og afbrænde de områder, hvor boerstyrkerne havde deres baser (...) Derudover opførte briterne de såkaldte blokhusse, som var høje, stærkt bevogtede vagttårne, der var forbundet med hinanden med pigtråd, ud over de sydafrikanske sletter (...)". I kapitlet beskrives derefter den eksponentielt tiltagende radikaliserings af de britiske besættelsesstyrkers strategi, hvor man efter pigtråd og vagttårne, begyndte at bruge den brændte-jords-taktik med afbrænding af farmene, kornet og slagtingen af alle dyrene. Da dette ikke knækkede boerne, tog de koncentrationslejrene i brug. Modsat de 6 nazistiske dødslejre som vi kender til fra 1941-1945, havde briterne ikke tænkt lejrene som et middel til at udrydde boerne. I praksis udviklede lejrene sig dog hurtigt til humanitære katastrofer med skyhøje dødsrater primært grundet epidemiske sygdomme og hungersnød. Om dette og mange andre aspekter af den sene britiske kolonialisme kan man læse mere i Jensens anbefalelsesværdige bog, og yderligere læsning kan findes ved hjælp af den omfattende litteraturliste bagerst i bogen.

Henrik Tjørnelund

Under fremmed muld – to danskere i canadisk krigstjeneste i Anden Verdenskrig

Jakob Tøtrup Kjærsgaard & Niels Klingenberg Vistisen: *Under fremmed muld – to danskere i canadisk krigstjeneste i Anden Verdenskrig*. Turbine 2023, 352 sider, 350 kr.

Niels Wiesneck og John Andreasen hed to danskere, der under krigen meldte sig til canadisk krigstjeneste, og som i dagbøger og senere nedskrevne, ikke-udgivne manuskripter beskrev deres krigsoplevelser. Det er disse, der ligger til grund for denne udgivelse, der placerer de to danskere i den større sammenhæng, den canadiske

krigsindsats i Europa og den allierede krigsindsats efter D-dag i 1944.

Niels Wiesneck (f. 1920) var sømand, men endte via omveje i den canadiske hær som frivillig. Her blev han lastbilchauffør i det canadiske Essex Scottish Regi-

ment. John Andreasen (f. 1910) var før krigen emigreret fra Bornholm til Canada, hvor han var landmand. Her meldte han sig ligeledes som frivillig, og deltog i krigen som luftværnsskytte. Begge var krigsaktive fra D-dag i juni 1944 til krigens slutning i maj 1945. Man får i bogen indtryk af, at deres tilbagetrukne roller i forhold til infanterisoldaterne var stærkt medvirkende til, at de overlevede, for den canadiske hær deltog i voldsomme kampe, og begge oplever også mange kampe på nært hold – vist uden nogensinde at møde hinanden. Bogen er velforsynet med de tos egne beskrivelser i originale citater fra deres manuskripter, og det er klart bogens største styrke, at læseren møder krigens virkelighed gennem førstehåndsbeskrivelser.

Den canadiske hær kæmper på D-dag (de to ankommer dog først flere dage senere), i kampene om Caen og ved Falaise-lommen i Normandiet. Herefter følger den kanal-kysten mod Antwerpen, hvor den længe er involveret i kampene om tilgangen til den strategisk vigtige havn. Dernæst mudderslaget om Schelde i Holland og fremrykningen mod og krydsningen af Rhinen for til sidst at deltage i befrielsen af Holland. Disse slagmarker og de voldsomme canadiske tab beskrives grundigt i bogen og opleves af Wiesneck og Andreasen, der er med hele vejen. Begge vendte tilbage til Danmark efter krigen, hvor de stiftede familie og levede resten af deres liv. Selvom de fysisk var ret uberørte af krigen (Andreasen mister noget af hørelsen på det ene øre), var de begge præget af de voldsomme krigsoplevelser bagefter.

I alt 173 danske statsborgere deltog i krigen i Canadas væbnede styrker, og her får vi altså to af de overlevendes historie, og det forekommer rimeligt, at der her gøres en indsats for at huske dette lille hjørne af 2. verdenskrig. Bogens to forfattere har læst materialet godt og citerer velvalgt og fyldigt fra Wiesneck og Andreasens manuskripter. Samtidig er bogens billedside fantastisk god, med en fremragende billedkvalitet og en størrelse, der yder billederne retfærdighed.

Desværre er der også en række ting i bogen, der ikke helt fungerer. Bogens fokus kommer til at stå noget uklart, fordi forfatterne samtidig vil fortælle den større historie, som danskerne indgår i. Det er forståeligt og nødvendigt, men måden det gøres på spiller ikke helt. Dels kommer beskrivelserne af fx D-dag til at virke meget detaljerede og indforståede, og dels er de præget af mange gentagelser, som indimellem forstyrrer læsningen. Disse afsnit er baseret på tidligere udgivelser, og man kunne ønske, at de var redigeret og tilpasset denne bogs hovedhistorie mere. Samtidig kommer en række opslag om krigsmateriel til at virke forstyrrende – i det mindste på denne læser, der havde klaret sig uden de tekniske specifikationer på fx Bedford QLB Bofors Gun Tractor. Omvendt burde en række kort i bogen, der skal understøtte beskrivelserne, være mere detaljerede og have flere forklaringer. Fx dob-

beltopslaget s. 282-3, der skal forklare fremstødet mod Rhinen, men som ikke har Rhinen (eller ret meget andet) indtegnet.

Man kan ikke bebrejde de to forfattere for at mangle indsigt i, begejstring eller nysgerrighed for emnet, det bliver bare af og til lidt for meget, når alle detaljer skal med. Tilbage står dog, at det er en interessant fortælling om Wiesneck og Andreasen, der bliver fortalt. Bogen henvender sig nok mest til de militært interesserede, der i forvejen har en stor interesse for og viden om 2. verdenskrig.

Poul Kristensen

En ualmindelig og kortfattet Europahistorie

Asser Amdisen: En ualmindelig og kortfattet Europa-historie. Lindhardt og Ringhof 2023, 288 sider, 299,95 kr.

Allerede i bogens forord understreger forfatteren, at fremstillingen er "en personlig fortælling om historien, som jeg ser den" (s.9)

I samme forord beskrives bogens hovedsynsvinkel, der tager udgangspunkt i myten om Europa og de to figurer, Minos og Kadmos, som forfatteren tolker som symboler på to tendenser i Europas historie: impe-

ribyggeren og videnssamleren. Flere steder trækkes der linjer til disse to tendenser, men det bliver ikke rigtigt bærende for fremstillingen.

Bogen er opdelt i en række relativt korte tidsafsnit. De virker på mange måder velvalgte og er med til at sikre overblikket. Oplysningsperioden tillægges meget betydning, og det samme gælder Bismarcks rolle i den europæiske udvikling i 1800-tallet.

Fremstillingen er bevidst holdt i en fortællende tone, og der bliver også plads til anekdotiske elementer. I forbindelse med omtalen af Cæsar henvises til Asterix, og denne karakteristik er et godt eksempel på fortællestilen: "Cæsar skrev også en bog om sine krige, så hele verden kunne få at se, hvor farlig en karl han var." (s. 25)

Bogens karakter giver ikke plads til en litteraturliste, men der er et register og en årstalsliste.

Forfatterens personlige perspektiv slår stærkt igennem i adskillige afsnit. Det er ofte noget kontroversielle, men forfriskende synsvinkler, der lægges ned

over historiens udvikling. Det hele er fremstillet med henblik på at fange læserens opmærksomhed med et bevidst uakademisk sprog. Dette element prioriteres ret højt. For eksempel bruger forfatteren en halv side på at beskrive henrettelsesmetoder under Den Franske Revolution, hvilket kan undre i en "kortfattet" historiefortælling!

Forfatterens politiske standpunkt fornemmes tydeligt. Som nævnt lægger han netop vægt på i indledningen, at fremstillingen er "skarpvinklet, polemisk og holdningspræget". Det bliver særlig tydeligt i afsnittene om tiden efter Anden Verdenskrig, hvor han i vurderingen af koldkrigsperioden insisterer på at se Europa som dobbelt udnyttet af henholdsvis Sovjet og USA. Det gælder også hans skepsis over for perioden efter murens fald og det europæiske samarbejde i EF/EU. Forfatteren indrømmer i et efterskrift selv denne tydelige tendens i de sidste kapitler:

"Mange vil sikkert stejle over den noget dystopiske fremstilling, som er givet af de seneste 30 år". Det er også muligt, at det er et fortegnet billede, og sandsynligvis vil det vise sig at være forkert på mange måder. (s.263)

Jeg "stejler" ikke over fremstillingen, omend jeg i nogle vurderinger ikke er helt enig med forfatteren. Det er næsten en umulig opgave at beskrive Europas historie så kortfattet. Kan man leve med den personlige stil, får man med bogen et ganske godt og underholdende overblik over 2500 års historie og nogle gode, men ofte kontroversielle bud på historiens gang.

Johannes Lebech

Danmark de første 1000 år

Anders Lundt Hansen: Danmark de første 1000 år. Lindhardt og Ringhof 2023, 330 sider, 329,95 kr.

Lad det være sagt med det samme, Danmark: De første 1000 år er en velskrevet, smuk bog, og det er også en spændende bog. Den er inddelt i 10 kapitler, hvor hvert kapitel dækker 100 år. Bogens mål er at vise den udvikling, der skaber det centraliserede Danmark omkring år 1400. Det gøres ved, at forfatteren plukker de begivenheder, strømninger og tanker,

som han kan bruge til at vise, hvordan det, vi kalder Danmark, udviklede sig. Bogen er fyldt med væsentlige iagttagelser. Anders Lundt Madsens beskrivelser af by og lands-

byudvikling er noget at det klareste, jeg har læst, og det er godt set, at kirkefesten i Ringsted 1170 med kroningen af Knud som Valdemar den Stores med-konge var et vigtigt skridt på vej mod centraliseringen.

Der er alt mulig grund til at rose forfatteren for at tegne et billede af Danmark gennem 1000 år, og dermed vise den dynamiske udvikling landet har gennemgået. Der er ikke tale om en almindelig danmarkshistorie, nogle af de vigtigste begivenheder i vores historie er derfor ikke medtaget.

Nogle af de fravalg, som forfatteren har gjort, er efter min mening uheldige, f.eks. striden mellem Svend, Knud og Valdemar i 1157. Det, at Valdemar sætter sig på eneherredømmet over hele det danske rige, er et endegyldigt farvel til tanken om, at det danske rige kunne opstilles i selvstændige lande. Det er denne tanke, der forhindrede, at en feudal udvikling som den tyske ikke ramte Danmark. Det havde også været en god ting at medtage det pavelige gavebrev fra 1238, der gav kongen ret til at bruge en kannik fra hvert bispedømme til eget eller til rigets brug, det er et vigtigt skridt i skabelsen af den kongelige administration.

Jeg har fuld forståelse for, at der ikke er plads til alle store begivenheder i en bog, der skal beskrive 1000 års udvikling. Netop derfor kan det undre, at der bruges plads på skønlitterære rekonstruktioner, f.eks. skildringen af Harald Kesja (hvor man undlader at fortælle om hans brutalitet) eller beskrivelsen af en lort fra 900-tallet fundet i York med en beskrivelse af parasitter som levede i staklens mave. Helt ærligt, det har ikke meget at gøre med en danmarkshistorie.

Det er også for mig bemærkelsesværdigt, at Harald Blåtands overgang til kristendommen udelukkende tillægges politiske årsager, idet det jo ikke kan udelukkes, at kongen rent faktisk var blevet kristen. Runestenens Kristusfigur med ikke mindre end tre trequetra symboler tyder på det. Treenigheden har altså betydet noget for kongen.

Det er synd, at der i bogen er en række direkte forkerte oplysninger, f.eks. at Valdemar Atterdag lavede en massakre på Visbys borgere (side 295). Nej, det var ikke borgerskabet, der blev hugget ned, det var bønderne, der kæmpede mod kongen og blev slagtet foran Visbys bymur.

De små fejl, der er i bogen, har ingen betydning for det billede, som forfatteren maler, så lad det ligge. Bogen er værd at læse, bogen giver nye tanker og en anden opfattelse af Danmarkshistorien end den gængse, og det er godt gået.. Det er f.eks. helt rigtigt set, at Erik Klippings håndfæstning 1282 intet har at gøre med demokrati. Det tjener forfatteren til ære, at han ikke er bange for at sæt-

te spørgsmålstegn ved de etablerede meninger om den danske historie, det er forfriskende, at der også rejses spørgsmål om etablerede begreber, f.eks. borgerkrig.

Der er nu noget, jeg savner i denne bog. Det er brugen af 'måske', 'sandsynligvis' eller noget lignende, f.eks. når han uden et eneste forbehold påstår at Gudme var den største by i Danmark (side 9), og at Gudme var centrum i Sydsandinavien (side 10). Hvor ved han det fra? Det er rendyrket gæt, i bedste fald et kvalificeret gæt, men uanset hvad, så havde et lille forbehold klædt teksten. At det ikke er der skyldes måske ungdommeligt letsind.

Men min konklusion er, at det er en god bog, der sætter tankerne i gang. Bogen er absolut værd at læse, den er velskrevet og åbner op for nye ideer og tanker, og som sådan er den også egnet til at blive brugt i undervisningsmæssig sammenhæng. Historie er som bekendt en flygtig størrelse, der hele tiden bevæger sig.

Torben Svendrup